

T.C.
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

**ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN AİLE HUKUKUNA İLİŞKİN
ÂYETLERİN YORUMU**

Abdullah TUNÇ
Iğdır 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN AİLE HUKUKUNA İLİŞKİN
ÂYETLERİN YORUMU**

Hazırlayan
Abdullah TUNÇ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKGÜN

İğdır 2019

TAAHHÜTNAME

(Bilimsel Etiğe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**ELMALILI M. HAMDİ YAZIR’IN AİLE HUKUKUNA İLİŞKİN ÂYETLERİN YORUMU**” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kağıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ...yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Abdullah TUNÇ

03/09/2019

KABUL VE ONAY

Abdullah TUNÇ tarafından hazırlanan **ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN AİLE HUKUKUNA İLİŞKİN ÂYETLERİN YORUMU** adlı çalışma, **03/09/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **TEFSİR** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Prof. Dr. Şadi EREN

(Başkan)

(İmza)

Doç. Dr. Mehmet Salih GECİT

Üye

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKGÜN

Danışman

ÖZET

Aile, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olagelmiş ve tarih boyu önemini ve varlığını koruyan, toplumun en temel yapı taşlarından biridir. İlkel olarak tanımlanan toplumlardan karmaşık yapılı modern toplumlara kadar ailenin olmadığı bir topluma rastlamak mümkün olmamıştır. Bu yüzden yüce kitabımız aile kurumuna çok büyük önem atfetmiştir.

Aile hukuku hükümlerinin, vahye dayanma oranı diğer hukuk alanlarındaki vahye dayanma oranından daha fazladır. Belki de böyle olması, Allah (c.c.)'ın aile kurumuna verdiği büyük değerden kaynaklanmaktadır. İslam aile hukukunun gayesi; aile bireylerinden hiç kimsenin haksızlığa uğramadığı, kadın ve erkeğin fitratı ve niteliklerinin gözetildiği, sevgi ve saygı temeline dayanan bir aile kurumu oluşturmak olmuştur.

İslam'ın asli iki kaynağı Kur'an ve sünnet, Müslümanların elinde mevcuttur. Aile kurumunu bu iki kaynağa göre yaşamak ve hukukunu öğrenmek, her samimi Müslüman için bir görevdir. İşte biz de bu amaçla, esas kaynak olarak yararlandığımız müfessir ve hukukçu Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın aile hukuku ile ilgili ayetlere getirdiği izahları ve tespitlerini ele almayı hedefliyoruz.

Anahtar Kelimeler

Kur'an, Âyet, İslam, Aile, Hukuk, Kurum,

ABSTRACT

Family is one of the most key elements of a society and it has always existed since the beginning of human history, maintaining its importance and existence throughout history. From primitive peoples to the complex modern societies, it is not possible to see a society without the concept of family. Thus, our holy book pays great importance to the family institution.

The verdicts of family law depend more on revelation than those of other law areas do. Perhaps, this is because Allah (c.c.) attaches a tremendous significance to the family institution. The aim of Islamic family law is to establish a family institution based on love and respect, where no one of family members feels hard done, the creation and qualities of both males and females.

Muslims have two essential sources at hand: Quran and The Sunna. It is a task for every wholehearted Muslim to live the family institution taking these two sources into account and to learn about family law. At this very point, we aim to deal with how our original source, Elmalılı M. Hamdi Yazır, an interpreter and lawyer, explains the Ayahs that are related to family law and what his detections are.

Key Words

Quran, Ayah, Islam, Family, Law, Institution

ÖNSÖZ

İlk insan Hz. Âdem'den beri var olan ve toplumun geleceğini belirleyen en önemli unsur aile olmuştur. İlk aileyi yeryüzünde yaşayan ve insanların atası olan Hz. Âdem (a.s.) ve eşi Hz. Havva annemiz inşa etmiş ve günümüze kadar da varlığını sürdürme gelmiştir. Belirli dönemlerde sıkıntılar yaşasa da aile, her zaman toplumun temeli olduğu gerçeğini kimse değiştirememiştir. İslam dini de aileyi değerli ve saygın kabul ederek onun önemine dikkat çekmiştir. Zaten Kur'an-ı Kerim'in 200 küsur âyetinde geçiyor olması bunu açıkça göstermektedir.

Aile aynı zamanda bir ahlaki ve hukuki yapıdır. Toplumun işleyişi ile ilgilenen hukuk, toplumun temelini oluşturan en küçük yapı taşını içine almaması, ona yer vermemesi elbette ki düşünülemezdi. "Aile ve aile hukuku" tartışmaya açık yönleri olan bir meseledir. Hatta içinde bulunduğumuz şu zamanlarda bile bu özelliğini korumaktadır. Bizde, tezimizin konusunu oluşturan "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın AileHukukuna İlişkin Ayetlerin Yorumu" adlı çalışmamızı müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsiri bağlamında ele almaya karar verdik.

Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın meseleye ilişkin yaklaşımını incelemeyi uygun görmemizin en önemli sebebi, müfessirimizin aynı zamanda bir hukukçu olmasından kaynaklanmaktadır. Hukukçu olması hasebiyle aile hukukuna ilişkin âyetlerin izahını ayrıca önemli buluyoruz, Bu çalışmada çağlar öncesinden insanlığa evrensel mesajlar sunan Kur'an'ın, aile hukuku ile ilgili mesajları büyük müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın bakışıyla irdelenecek ve aile kurumunun ıslahı ve saadetini emreden ilahi mesajlar vurgulanmaya çalışılacaktır.

Çalışmamız, giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır. Tezimizin ana bölümleri oluşturulurken, âile hukukunun temelini teşkil eden evlenme ve boşanma ile ilgili âyetler esas alınmıştır.

Birinci bölümde; müfessirin meselelere genel yaklaşım biçimini belirlemek için, hayatı, eserleri ve tefsir metoduna ilişkin genel bilgilerden oluşturarak aile kurumu hakkında, Kur'an ve sünnetten istifade ederek değerlendirmelerde bulunduk, ayrıca;

“İslam ailesinin önemi, özellikleri, İslam ailesinde kadının konumu” gibi başlıklar üzerinde de durduk.

İkinci bölümde; Elmalılı'nın “evlenme (nikâh)” ile ilgili âyetlerin yorumunu, ilgili başlıklar altında vererek dikkat çekici yorumlarına vurgu yaptık, bu yorumları da tahlile tabi tuttuk.

Üçüncü bölümde ise; Elmalılı'nın “boşanma (talak)” ile ilgili görüşlerini, ilgili âyetlere getirdiği yorumlar çerçevesinde tespit etmeye çalıştık, konu başlıklarının tespitinde genellikle İslam Hukuku kaynaklarına müracaat edilmiş olup, başlıklar altında incelenen âyetler ise Kur'an-ı Kerim'ten suretiyle çıkarılmıştır. Buna ilaveten tefsir ve İslam Hukuku kaynaklarında da aynı başlıklar altında incelenen âyetlerle karşılaştırılarak son şekil verilmiştir. Âyet mealleri, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın mealinden alınmıştır. Ayrıca, birden fazla konuya taalluk eden aynı âyet, muhtevasına en uygun başlık altında incelenmeye çalışılmış, tekrara düşmemek için ikinci bir başlık altında aynen incelenmemiştir.

Aile toplumun temelidir, bu temel ne kadar sağlıklı ve güçlü olursa toplumda bir o kadar sağlam ve güçlü olur, güçlü milletler güçlü aileler sayesinde hayatta kalabilmişlerdir. Bu sebeple aile kurumunu çok önemli buluyoruz, aile kurumu üzerinde yaptığımız bu çalışma bir nebze dahi olsa bu kurumun ıslahına katkı sağlamışsa bizim için kâfidir, maksat hâsıl olmuş demektir.

Çalışmamızın şekillenmesinde bize rehberlik edip ilgi ve yardımlarını eksik etmeyen tez danışmanım, Sayın Öğrt. Üyesi Dr. İbrahim AKGÜN hocama özellikle şükranlarımı arz ederim. Ayrıca, fikir ve tavsiyelerinden yararlandığım Değerli Hocalarım Sayın Öğrt. Üyesi Dr. Şadi EREN, Sayın Öğrt. Üyesi Dr. M. Salih GEÇİT ve Sayın Öğrt. Üyesi Dr. M. Emin YURT'a, teşekkür etmeyi de borç bilirim.

Abdullah TUNÇ
İğdır 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	4
1.1. ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN HAYATI, ESERLERİ VE	
TEFSİR METODU	4
1.1.1. Hayatı	4
1.1.2. Eserleri.....	6
<i>1.1.2.1. Telifleri.....</i>	<i>6</i>
<i>1.1.2.2. Tercümeleleri .....</i>	<i>8</i>
<i>1.1.2.3. Makaleleri .....</i>	<i>9</i>
<i>1.1.2.4. Basılmamış Eserleri .....</i>	<i>10</i>
1.1.3. Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Tefsiri	11
<i>1.1.3.1. Tefsiri Hakkında Yapılmış Çalışmalar.....</i>	<i>17</i>
1.1.4. Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Şiire Bakışı.....	22
1.1.5. Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsir Metodu	27
1.2. GENEL OLARAK AİLE	33
1.2.1 Aile Kavramının Tanımı	33
1.2.2. Aile Kurumunun Önemi	35
1.2.3. İslamda Aile.....	38
<i>1.2.3.1. İslam Ailesi ve Seçilmiş Aile Olabilmek.....</i>	<i>40</i>
<i>1.2.3.2. İslam Ailesinde İletişim.....</i>	<i>44</i>
<i>1.2.3.3. İslam Ailesinde Kocanın Yöneticiliği-Eşin İtaati.....</i>	<i>51</i>
<i>1.2.3.4. İslam Ailesinde Kadının Konumu .....</i>	<i>54</i>

1.2.4. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Aile Hayatı	63
1.2.5. Kur'ân-ı Kerim de Geçen 'ahl' ve 'âl' Kavramları.....	69
1.2.6. Kur'ân-ı Kerimde Geçen Kavvâm Kelimesi Bağlamında Erkeğin ve Kadının Aile Yönetiminde ki Konumu.....	70
1.2.6.1. <i>Ayetin nüzul sebebi</i>	72
1.2.6.2. <i>Kavvâmûn (قوامون)</i>	73
1.2.6.3. <i>Nüşûz (نشوز)</i>	78
2. BÖLÜM	83
2.1. ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN EVLENME (NİKÂH) İLE İLGİLİ ÂYETLER HAKKINDAKİ YORUMU	83
2.1.1. Evlenmenin Gereği ve Teşviki	85
2.1.2. Evlenme Engelleri	88
2.1.3. Evliliğin Sonuçları.....	96
2.1.3.1. <i>Kocanın Eşine Karşı Sorumlulukları</i>	97
2.1.3.2. <i>Kadının Eşine Karşı Sorumlulukları</i>	118
3. BÖLÜM	122
3.1. ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN BOŞANMA (TALAK) İLE İLGİLİ ÂYETLER HAKKINDA Kİ YORUMU	122
3.1.1. Talağın Meşruiyeti ve Kapsamı.....	123
3.1.2. Talağın Neticeleri	132
3.1.2.1. <i>İddet</i>	133
3.1.2.2. <i>Hadâne</i>	140
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	144

KISALTMALAR

<i>age.</i>	Adı geen eser
<i>agm.</i>	Adı geen makale
<i>agt.</i>	Adı Geen Tez
<i>bk.</i>	Bakınız
<i>c.</i>	Cilt
<i>Sy.</i>	Sayı
<i>Düz.</i>	Düzenleyen
<i>c.c.</i>	Celle Celaluhu
<i>ev.</i>	eviren
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>h.</i>	Hicri
<i>haz.</i>	Hazırlayan
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>Ktp.</i>	Kütüphane, kütüphanesi
<i>m.</i>	Miladi
<i>md.</i>	Madde
<i>MÜ.</i>	Marmara Üniversitesi
<i>AU.</i>	Ankara Üniversitesi
<i>ö.</i>	Ölümü, ölüm tarihi
<i>s.a.v.</i>	Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
<i>r.a.</i>	Radiyallahu Anh
<i>SBE</i>	Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>Tahk.</i>	Tahkik
<i>Tash.</i>	Tashih
<i>TDVY</i>	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
<i>trc.</i>	Tercüme, tercüme eden
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>vb.</i>	Ve Benzeri
<i>vd.</i>	Ve Diğerleri
<i>vs.</i>	Vesaire
<i>İÜ.</i>	İstanbul Üniversitesi
<i>y.</i>	Yıl
<i>Y.L.</i>	Yüksek Lisans

GİRİŞ

Aile, tarihin en eski sosyal yapısıdır. İlk insanla birlikte aile oluşumu meydana gelmiş, nesilden nesile intikal ederek ve farklı şekiller alarak günümüze kadar gelmiştir. Aile, etkisini ve önemini asla kaybetmemiş ender bir yapı, insanlığın anlam kazandığı olmazsa olmaz değeridir. İnsanlık, ailenin yerini alabilecek başka yapı başka bir sistem ortaya çıkaramamıştır. Çünkü aile toplumun altyapısını teşkil eder. Neslin devamını, toplumsal sürekliliği en sıhhatli bir şekilde ancak aile kurumu sağlar. Aile, insanda kimlik ve kişiliğin inşa edilmesine, toplumsal değerlerin korunup anlam kazanmasına katkıda bulunur. Annelik, babalık, nesli devam ettirme arzusu, ebeveynlik duyguları gibi özel hasletler, ailede inşa edilip kökleşmektedir. Sorumluluk, sadakat, güven, bağlılık ve birlik duyguları gibi bireyler için önemli olan özellikler de, kişiye ailede aşılacaktır. Eşler arasındaki davranışların sıhhatli bir şekilde düzenlenmesi, sevgi, saygı karakter, ahlak dostluk ve arkadaşlık duygularının geliştirilmesi, toplumsal düzenin sağlanması ve geliştirilmesi ancak aile sayesinde mümkün olmaktadır.

Aile yüce rabbimizin en güzel nimetlerinden biridir. Rabbimizin bir rahmeti olarak insanoğluna verdiği mukaddes bir nimettir. Muhabbetin, fedakârlığın, sevginin, saygının, vefanın, neşenin ve hikmet gibi çok önemli değerlerin anlam kazandığı bir yuvadır. “Aile, vefanın fedakârlıkla, imanın ihsanla, bilginin hikmetle ve sevginin hürmetle harmanlandığı bir eğitim ocağıdır.” İşte bu denli önemli bir kurumu öğrenmemiz değer verip daha iyi tanımamız sağlıklı ve mutlu bir hayat için gereklidir. Aile fertlerinin ilişkileri görev ve sorumlulukları, hak ve hukukları en ince ayrıntısına kadar inceleyip öğrenilip korunması zaruridir.

Allah (c.c.) ailenin de canımız ve malımız gibi bir emanet bir imtihan olduğunu haber vermektedir.¹ Bize emanet edilen ailenin korunması ve hakkının verilmesi gerekir, evlenmek yuva kurmak ve bu yuva vesilesiyle evlat sahibi olmak ruhen ve bedenen her insanın en doğal hakkıdır. Çünkü Allah insanı bu ihtiyaç ile yaratmıştır. İnsan neslinin kıyamete kadar devam etmesini murad eden yaratıcımız bunu aile kurumunu oluşturan, erkek ve kadının beraber olmasına bağlamıştır.²

Hemen hemen bütün hukuk sistemleri aile bireylerinin münasebetlerine dair hükümleri, ailenin doğuşundan beri tespit edilmişlerdir. Esas olarak hukukun vazgeçilmez görevi, fonksiyonu da, toplum düzenini dizayn etmektir. Aile de toplumun en küçük yapı taşı olduğuna göre, bu düzenlemenin dışında kalması düşünülemezdi. İşte bu sebepten bütün hukuk sistemlerinin temel hareket noktaları ve bakış açıları

¹ Enfâl, 8/28; Teğâbun, 64/15.

² İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, 13.

farklılıklar taşısa da kendi alanları içinde aile hukuku adı altında bölümlere yer verip geliştirmişlerdir.³ Kur'an'ın bütün hukuk alanlarıyla ilgili hüküm koymadaki genel yaklaşım tarzı, o alanla ilgili çerçeve esaslarını belirlemek şeklinde iken, aile hukuku söz konusu olunca bu çerçevenin muhtevası da yer yer Kur'ân-ı Kerim tarafından şekillendirilerek doldurulmuştur.

Aile toplumun ana çekirdeğini oluşturan en kutsal sosyolojik kavramlardan birisidir. Bu kutsallık Kur'an'a dayanmaktadır. Ailenin hukukuna dair bütün prensipler birebir vahye dayanmaktadır.

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun; kendi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir.”⁴

İnsan, “halife” niteliği⁵ bulunan bir varlık, dolayısıyla ardından gelecek nesiller bırakması lazım, yüce yaratıcının iradesiyle dünyayı imar edecek bu varlığın hiç şüphesiz bir eşe sahip olması lazım ki bu amaca hizmet edebilsin. Bu sebeple Allah, ilk insanı eşiyile birlikte yaratmış ve birbirleriyle donatarak onları tamamlamıştı. Hz. Âdem'in Hz. Havva'da, Hz. Havva'nın da Hz. Âdem'de, huzur bulması ve aralarında sevgi ve merhamet bulunması öyle mübarek bir hâldi ki, Yüce Allah bunu, kendisinin bir varlık işareti olarak göstermişti;

“Yine O'nun âyetlerindedir ki, sizin için nefislerinizden kendilerine ısınırsınız diye eşler yaratmış, aranızda bir sevgi ve merhamet koymuştur. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için nice ibretler vardır.”⁶

Huzursuz, sevgisiz ve merhametsiz bir insan düşünölemeyeceği için Yüce Allah; *“İçinizdeki bekârları ve kölelerinizle cariyelerinizden iyi olanları evlendirin.”⁷* Emriyle aileyi oluşturmayı topluma bir görev olarak yükledi. Ardından; *“Eğer onlar fakir iseler Allah onları fazl-u kereminden zenginleştirir. Allah; her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir.”⁸* Buyurarak, ailenin koruyup kollayıcısının bizzat kendisi olduğunu haber verdi.

³ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, Yediveren Yayınları, Ysz. 2002, 9.

⁴ Nisâ, 4/1.

⁵ Bakara, 2/30; En'am, 6/165; Fâtır, 35/39.

⁶ Rum, 30/21.

⁷ Nur, 24/32.

⁸ Nur, 24/32.

Aile hayatı, “Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakkı olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde meşru hakları vardır.”⁹ “İlkesi üzerinde bina edilmiş ve öyle devam eder, fakat imtihan dünyasındayız olur ya aile içinde kırgınlıklar yaşanabilir, gerilimler oluşabilir. Çünkü biz insanız ve zaaflarımız var. İnsanız ve bu sebepten iç ve dış düşmanlarımız var böyle bir durumda Kur’ân, aile birliğinin korunmasından yana tavır alarak eşlere şöyle seslenir;”

*“Erkekler, kadın üzerine idareci ve hâkimdirler. Çünkü Allah birini (cihad, imamet, miras gibi işlerde) diğerinden üstün yaratmıştır. Bir de erkekler mallarından (aile fertlerine) harcamaktadırlar. İyi kadınlar, itaatkâr olanlar ve Allah’ın korunmasını emrettiği şeyleri kocalarının bulunmadığı zamanlarda da koruyanlardır. Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince: Önce kendilerine öğüt verin, yataklarından ayrılın. Bunlar da fayda vermezse dövün. Eğer size itaat ederlerse kendilerini incitmeye başka bir bahane aramayın. Çünkü Allah çok yücedir, çok büyüktür.”*¹⁰

Yüce rabbimiz ailenin kurulmasını bizzat kendisi emir buyurduğu gibi hayatta kalması sağlıklı işlemesi huzurlu ve hayırlı işler yapması içinde, eşlerin aile hayatında uyması gereken tüm kuralları kendisi belirlemiştir, bize düşen aile hayatımızı Allah’ın kitabına göre yaşamaktır.

Yukarıda zikri geçen âyetler çalışmamızın yönünü belirleyen âyetler olmuştur. Özellikle üç ve dördüncü bölümler de ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız başlıklarla müfessirimiz Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın yorumlarıyla anlamaya ve açıklamaya çalışacağız.

---

⁹ Nisâ, 4/34.

¹⁰ Nisâ, 4/34.

1. BÖLÜM

1.1. ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN HAYATI, ESERLERİ VE TEFSİR METODU

1.1.1. Hayatı

Mehmed¹¹ Hamdi Efendi ilmiye sınıfına mensup bir ailenin çocuğu olarak 1878 yılında Antalyanın Elmalı ilçesinde doğmuştur. Doğduğu yere nispetle Elmalılı diye meşhur olmuş. Ve “Yazır” soyadını almıştır. Hocasının adı da Hamdi olduğundan, ona “Büyük Hamdi” kendisine de “Küçük Hamdi” denilmiştir. Babası Şer’iyye Mahkemesi başkâtibi Numan Efendidir,¹² Annesi Elmalılı hocalarından Sarıları Mehmed Efendi’nin kızı Fatma Hanımdır.¹³ Elmalılı nın dedeleri de ilmiye sınıfına mensupturlar.¹⁴ Elmalılı Eğitimine Elmalı’da başlamış, babasından ve müderris Sofu İbrahim Efendi’den dersler almış, ilk ve orta eğitimini burada tamamlayarak, küçük yaşta hafız olmuştur. Dayısı Mustafa Zekai Efendi onu 1895 yılında İstanbul’a götürüp, Küçük Ayasofya Medresesi’ne yerleştirmiştir. Tahsilinin asıl dönemine burada başlamış hızlı ve verimli bir şekilde devam etmiştir. Kısa sürede birden çok müderristen ders almış farklı ve önemli medreselerde bulunarak ilmini arttırmayı başarmıştır.

Hamdi Efendi, istanbuldaki eğitimine, “Beyazıt Camii’nde Kayserili Mahmud Hamdi Efendi’nin derslerine devam ederek ondan Arapça ve dini ilimlerde icazet almıştır.” Mekteb-i Nüvvab’ı birincilikle bitirmiştir. 1905 yılında ruüs imtihanında başarılı görülmüş bu vesileyle kendisine dersiamlık görevi verilmiştir. Elmalılı, İslami ilimler başta olmak üzere, matematik, felsefe, kimya, tıp, biyoloji gibi farklı alanlarda da kaynaklar okumuş, çalışmalar yapmıştır.¹⁵ Alet ilimleri ile beraber Divan şiiriyle de meşgul olmuş, sadece okumakla yetinmemiş, ayrıca fırsat buldukça kendisi de şiirler kaleme almıştır. “Metrukâtı hakkında yapılan çalışmalarda Elmalılı’nın tamamlanmamış bir divanının olabileceğinin ifade edenler olmuştur. Ayrıca musikiyle de ilgilenmiş ve zaman zaman meşk ettiği de nakledilmiştir.”¹⁶ Elmalılı, Arapça, Farsça ve Fransızca’yı iyi derecede öğrenmiş ve kullanmıştır. Elmalılı, Arapça ve özellikle Fransızcadan çok

¹¹ Muhammed yerine Mehmed ismini kullanmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda Muhammed Hamdi Yazır olarak kullanılmaya başlamıştır. Bkz., Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi-Tabakatü’l-Müfessirin*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1974, II, 785.

¹² Yazır köyü bugün Burdur ili çavdır ilçesine bağlıdır. Korkuteli Denizli yolu üzerindedir.

¹³ Fatma Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 2.

¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, *DİA*, XI, 57.

¹⁵ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 17.

¹⁶ bkz., Hüsrev Subaşı, “Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 329.

önemli tercümelemler yaparak ilim dünyasına kazandırmıştır, Farsça dilini çok iyi derecede öğrenmiş, hatta Farsça şiir yazmıştır. Arapçayı gayet iyi okuyup konuştuğu şu nakilden anlaşılmalıdır. “İstanbul’da okuyan bir Arap öğrencinin onu Arap sanarak “Hamdi Efendi Türkçeyi çok güzel öğrenmiş” dediği rivayet edilir.”¹⁷ Arapça ve Farsça ile yetinmeyip Batı’ya yönelip onların ilminden yararlanmak adına bir Batı Dilini öğrenmenin faydalı olacağını düşünen Elmalılı bu konuda yaşadığı bir olayın da etkisiyle kısa sürede kendi azmi ve çalışmasıyla felsefi bir metni Türkçe’ye çevirebilecek kadar iyi derece de Fransızca öğrenmiştir.¹⁸

“İstanbul’un muhtelif medreselerinde çeşitli kademelerde müderrislik yapmıştır. Beyazıt Medresesi’nde iki yıl dersiamlık yapmış, Medresetü’l-Mütehassisin’de ve Medresetü’l-Vâizin’de usul-i fıkıh, Mekteb-i Nüvvab ile Mekteb-i Kudat’ta fıkıh, Mekteb-i Mülkiye’de vakıf hukuku, Süleymaniye Medresesi’nde mantık dersleri vermiştir. 1915-1917 yıllarında Huzur Derslerine muhatap olarak katılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ilmiye şubesine üye olmuş, Şeyhülislamlik mektebi kalemünde çalışmış, 1918’de Şeyhülislamlik içinde kurulan Darü’l-Hikmeti’l-İslamiye’ye önce üye sonra başkan olmuştur. II. Meşrutiyetin ilk meclisinde Antalya mebusluğu yapmış, 15 Eylül 1919’da ayan heyeti üyeliğine tayin edilmiştir. Üç yıl süresince Osmanlı Ayan Meclisi üyeliği yapmış, Damad Ferid Paşa başkanlığındaki birinci ve ikinci hükümetlerde Evkaf Nâzirliği görevini yürütmüştür. Bu görevde iken ikinci rütbeden Osmanlı nişanı ile ödüllendirilmiştir.”¹⁹

II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi için fetva emini Nuri Efendi’yi ikna ederek fetva metnini yazdığı söylenen Elmalılı, Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle beraber görev yaptığı kurumlar kapatılınca işsiz kalmıştır. İstanbul hükümetlerinde görev yaptığı için İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış idamına karar verilmiştir. Hakkında verilen idam kararı yüzüne okunması ile başlayan dava süreci, Elmalılı’nın kendisini makul ve mantıklı bir şekilde savunup kendisinin haklı ve suçsuz olduğunu anlattıktan sonra, hâkimleri de suçsuzluğuna ikna edebilmiş ve davası beraatla sonuçlanmıştır. Beraatini aldıktan sonra İstanbul’a geri dönmüştür. İstanbul’a döndükten sonra camiye gitme dışında evinden hiç dışarı çıkmayan Elmalılı, gerek geçim sıkıntısı sebebiyle gerekse ilmi birikimini yeni nesillere aktarma istek ve azmiyle yeni çalışmalara başlar. Bu dönemde yeni tercüme ve telifler üzerinde çalışmaya başlayan Elmalılı, bu gaye ve istekle, “tutuklanmadan önce çevirisine başladığı Paul Janet ile Gabriel Sealles’in ortak eseri olan “Histoire de la Philosophie”yi Türkçe’ye kazandırdı. “Metalib ve Mezahib”

¹⁷ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 6.

¹⁸ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 7; Ahmed Nedim Serinsu, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Fransızca’yı Öğrenişi Hakkında Bir Hatıra”, *Diyanet ilmi Dergi*, 31, 2, Ankara, 1995, 101-106.

¹⁹ Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, XI, 57.

ismini verdiği bu eserin baş tarafına çok değerli kabul edilen uzunca bir önsöz yazdı.” “Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkçe bir tefsir yazılması kararı alınıp bu görev Diyanet İşleri Başkanlığına verilince, diyanette bu önemli teklifi Elmalılı’ya götürdü. Kendisine yapılan bu teklifi kabul eden Elmalılı, “Hak Dini ve Kur’ân Dili” adını verdiği tefsirini on iki yıllık zahmetli bir çalışmadan sonra tamamladı. Gerek yaşadığı çalkantılı hayattan kaynaklanan gerekse de kendi rahatsızlığından kaynaklanan kalp yetmezliği rahatsızlığı sebebiyle, 64 yaşında iken, 27 Mayıs 1942 yılında Rahmanın rahmetine kavuştu ve Sahray-ı Cedid Mezarlığına defnedildi.”²⁰

1.1.2. Eserleri

“Elmalılı’nın ilim sever bir ailede neş’et etmesi, temel İslam bilgilerini doğduğu yer olan Elmalı’da alması, dayısı tarafından fark edilen zekâsı ve kabiliyeti ve bunun ilerletilmesi için Osmanlı’nın en önemli ilim merkezi olan İstanbul’a getirilip medrese eğitimine başlaması, Elmalılı’nın yetişmesinde çok önemli etkenler olmuştur.” Yaşadığı dönemde Osmanlı’nın maruz kaldığı dini, sosyal ve kültürel problemlere karşı olan duyarlılığı sebebiyle Elmalılı, o gün için gündelik konulara dair fikirlerini gazete ve dergilerde yazarak insanlarla paylaşmış, toplumun yaşadığı problemleri kendi üslubunca dile getirmekten sakınmamıştır. Bununla beraber, tefsir ve felsefe alanında yapmış olduğu telif ve tercüme hizmetleriyle de İslam kültür dünyasında kalıcı izler bırakmayı başarmıştır. “Elmalılı’nın, o dönemde yaşadığı siyasi olaylar sebebiyle ve ülkenin yaşadığı durumun etkisiyle doğal olarak yıpranmasına sebep olmuş ve onun daha fazla ilmi çalışma yaparak insanlığa ilim mirasını bırakmasına olumsuz etki etmiştir. Fakat bunca yaşadığı şeye rağmen, vermiş olduğu eserler ve ileri sürdüğü fikirler hala günümüzde canlılığını sürdürmekte ve İslami düşüncede elde ettiği konum halen devam etmektedir.”²¹ Elmalılı’nın İslam kültürüne kazandırdığı eserleri şu şekilde tasnif edebiliriz.

1.1.2.1. Telifleri

1.1.2.1.1. Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri

Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşan dini kültür boşluğunu, Latin harfleriyle yapılacak bir tefsir ve hadis çalışması ile telafi edilmesi düşüncesi Meclis’te konuşulunca; Diyanet İşleri Başkanlığı meal yazma işini M. Akif’e, tefsir yazma işini de Elmalılı’ya götürdü. M. Akif’in bazı sebeplerden dolayı meal yazma işini bırakınca,

---

²⁰ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 2-24; Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, XI, 57-62, Bilmen, *age.*, 785-793; İsmail Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul, Risale Yayınları, 1986, I, 409-410.

²¹ Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, XI, 57-62.

hem meal hem de tefsir çalışmasını yapmak Elmalılı'ya kaldı. "Elmalılı, 1926 yılında başladığı çalışmasını 1938 yılında tamamladı. Eser, 1935-1939 yılları arasında 9 cilt olarak 10.000 adet basılmıştır." "1960 ve 1971'de baskıları yenilenen eserin üçüncü baskısı (1971) esas alınarak Suat Yıldırım başkanlığında oluşan bir ilmi heyet, bir fihrist hazırlamış ve hazırlanan fihrist X. cilt (1982) olarak kitaba eklenmiştir." Kitapta kullanılan dil, günümüz insanına ağır geldiğinden, daha rahat anlaşılсын diye üç ayrı heyetçe sadeleştirilmiş ve bastırılmıştır.²²

Eser yazıldığı günden bugüne kadar İslam kültüründe önemli bir kaynak olma özelliğini korumayı başarmıştır. Son yıllarda üzerinde yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmış, çeşitli ilmî kitap ve makaleler yazılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar da eserin kıymetini de zaten göstermektedir.²³ Bunun yanın da "Elmalılı'nın tefsirinde, tefsire geçmeden verilen meal bölümleri esas alınarak birtakım ek çalışmalarla müstakil mealler hazırlanmıştır.²⁴ Ayrıca Elmalılı Tefsirinden, "Kur'an, Tevhid, İnsan, Kadın, ibadet ve Toplum" başlığı altında toplanan özlü konuları muhteva eden bir kitap kaleme alınmıştır."²⁵

1.1.2.1.2. İrşâdü'l Ahlâf Fi Ahkâmi'l Evkaf

Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Mülkiye Mektebinde hoca iken talebelere ders kitabı olarak okuttuğu, vakıf hukuku konularını ihtiva eden bu eser, 1330/1911 yılında İstanbul'da Ahmet Kamil Matbaası'nda tab edilmiştir.²⁶

Elmalılı, I. Damat Ferid Paşa Hükümetinde vakıflardan sorumlu bakan olarak göreve başlayınca, mülkiye mektebinde hoca iken talebelere okuttuğu vakıflarla alakalı olan ders notlarını tekrar gözden geçirip Mülkiye Mektebinde ders kitabı olacak şekilde bastırmıştır. Bir mukaddime ve iki kısım olarak planlanan bu eserin giriş kısmı, hocanın ilmi müktesebatına delil olarak gösterilmektedir."²⁷

²² Mustafa Bilgin, "Hak Dini Kur'an Dili", *DİA*, XV, 153-163.

²³ Bilgin, "Hak Dini Kur'an Dili", XV, 162-163; Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", XI, 62.

²⁴ bkz., "Hak Dini Kur'an Dili Kur'an-ı Kerim ve mealı", haz. Düccane Cündioğlu, İstanbul-1 993; Nüzul Sırasına Göre Kur'an -ı Kerim Meali, ed., Ali Bulaç, Birleşik Yayıncılık, 1994, 1, 463; Kur'an-i Kerim ve Meal-i Şerifi, haz., Ertuğrul Özalp, İstanbul, 2000, 1-XXXIII, 1-606; Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Meali, çevirenler: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Akçağ Yayınları, Ankara-2005, 1-890; Elmalılı M. Hamdi Yazır, Kur'an-i Kerim Meali, sadeleştirilen: Mehmed Göktaş, 1-317, tsz., ysz.,

²⁵ Şadi Eren, *Elmalılı Hamdi Yazır'dan Tefsir Nükteleri*, Zafer Yayınları, Yaz., Tsz., 1-109.

²⁶ İsmet Ersöz, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri", *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 172.

²⁷ Nazif Öztürk, "M.Hamdi Yazır'ın Vakıfçılık Anlayışı", *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 198-199.

1.1.2.1.3. Sefer Bahsi

“Hak Dini Kur’ân Dili” isimli tefsirinin 8. ve 9. ciltlerinin başına konulmuş uzunca bir mektuptur. Bu uzun mektup, 1960 yılında Nebioğlu Basımevinde, Hamdi Yazır’ın büyük oğlu Muhtar Yazır tarafından bastırılmıştır.”²⁸

1.1.2.1.4. Hz. Muhammed’in Dini

“Hz. Muhammed’in Dini İslam, Anglikan Kilisesi’nin sorularına şeyhülislamlık adına verdiği cevaplardan oluşan bir risaledir. Tefsirinin sonraki baskılarının baş tarafına eklenerek yayımlanmıştır.”²⁹

1.1.2.2. Tercümelere

1.1.2.2.1. Metâlib ve Mezâhib

Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi profesörlerinden Paul Janet ile aynı fakültenin konferans hocası Gabriel Seailles tarafından 1887 yılında yazdıkları “Histoire de La Philosophie/Les Problems et Les Ecoles” adlı kitabın tercümesidir.³⁰

Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın, İslam âlimlerinin batı düşünce sistemini, fikirlerini derli toplu okuyup öğrenebilecekleri bir eser gözüyle baktığı bu çalışmayı daha da önemli hale getiren, kendisinin tercümenin başına eklediği mukaddimesidir. Bu bölümde, genel olarak batı düşüncesiyle İslam düşüncesinin bir mukayesesi yapılmakta, özelde ise, İslam düşünce sisteminin içe dönük bir eleştirisi yapılmaktadır.

Müfessirin, “Metâlib ve Mezâhib” isimli bu tercümesine yazdığı mukaddimeye bakıldığında, “Elmalılı’nın müstakil düşünebilen dirayetli bir kafaya sahip olduğu çok rahatlıkla anlaşılır. Tercüme yapıldığı dipnotlar, başına eklemiş olduğu ve gayet önemli felsefik bilgileri ihtiva eden mukaddimesi ve yapmış olduğu vukufiyetli tahliller münasebetiyle de Hamdi Yazır’ın filozof olduğu düşünülmektedir.³¹ Bu eser aynı zamanda “Tahlil’i Tarih-i Felsefe” adıyla da bilinmektedir.”³²

“Metâlib ve Mezâhib” basıldığı zaman Dârülfünun Edebiyat Fakültesi’nin Felsefe Müderrisi olan Mehmet Emin Erişilgil, fakülte mecmuasının 1923/1339 de çıkan

²⁸ Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, 172.

²⁹ Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, XI, 62; bkz., Ersöz, *agm.*, 172.

³⁰ Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, 172.

³¹ Hayri Bolay, “Bir Filozof Müfessir, M. Hamdi Yazır”, *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 135-136.

³² Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, XI, 62.

Ağustos (Teşrîn-i Evvel) sayısında “İki Eser-i Felsefi Münasebetiyle” başlıklı bir makale yayımlamıştır. Bu makalede “Metâlib ve Mezâhib” için şu hüküm verilmiştir:

“Kitabın bence kıymetli olan yönü tercüme edilen kısımlardan ziyade “Dîbâce”sidir. O “Dîbâce” yalnız başına yayımlansaydı, haiz olduğu öneminden yine de hiçbir şey kaybetmezdi. Çünkü baştanbaşa okuyunca, felsefi meseleleri kavrayan bir zekânın tesiri altında bulunduğunuzu hemen fark ediyorsunuz. Gerçekten ben içindeki bazı fikirlere katılamıyorum, Ancak felsefi meseleler üzerine yazılmış bir eserin kıymeti, parça parça fikirlerin sıhhatinde değil, kavrayış ve görüşteki vüs’at ve ihâtâdır. Bu “Dîbâce” ise her yönden bize yazarın felsefi meseleleri anlayışındaki ihâtasını gösteriyor.”³³

1.1.2.2. İstintâcî ve İstikraî Mantık

“İngiliz filozoflarından Alexandra Bain’in bu isimdeki kitabı Gabriel Compayre tarafından 1875 yılında Fransızcaya çevrilmiş, Elmalılı’nın da, Süleymaniye Medresesinde hocalık yaptığı yıllarda garp fikirlerini tanıma ve öğrenmeye olan isteği sebebiyle bu eseri Türkçeye tercüme ederek, hoca olarak bulunduğu Süleymaniye Medresesi’nde talebelerine ders notu olarak okutmuştur.”³⁴

1.1.2.3. Makaleleri

“Küfrün temelsizliği, inkâr ve şirkin insan ruhunda sebep olduğu tahribat, İslamiyet’in terakkiye engel bir din olmadığı, orduya yapılan mali yardımların zekât yerine geçebileceği gibi farklı konularda, Sebilürreşad³⁵ ve Sırat-ı Müstakîm³⁶ gibi dergilerde, Küçük Hamdi veya Elmalılı Küçük Hamdi mahlasları ile yayımlanmış yirmiden fazla makalesi vardır.”³⁷

³³ Mehmet Emin Erişirgil, “İki Eser-i Münasebetiyle”, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1923, 3, 2-3, 162-166, Sad., Recep Kılıç, *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 45.

³⁴ Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri, 173; Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, XI, 62.

³⁵ Önce Sırat-ı Müstakîm adıyla çıkmış bulunan derginin devamıdır. Nesimi Yazıcı, “Muhammed Hamdi Yazır’ın Basın Hayatı ve Yazarlığı”, *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 26.

³⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın bu dergideki makaleleri 1917-1924 senelerinde yayımlanmıştır.” Yazıcı, “Muhammed Hamdi Yazır’ın Basın Hayatı ve Yazarlığı”, 26

³⁷ Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, XI, 62; Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri, 172. Yazıcı, “Muhammed Hamdi Yazır’ın Basın Hayatı ve Yazarlığı”, 31-32.

1.1.2.4. Basılmamış Eserleri

Elmalılı'nın başlayıp çeşitli nedenlerden dolayı devam edemediği birkaç eseri de bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

1.1.2.4.1. İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu

Elmalılı Hamdi Yazır'ın, "Hak Dini Kur'an Dili" isimli Türkçe tefsirini yazmaya başlamadan önce, Prens Abbas Halim Paşa'nın teşvikleriyle hazırlamaya başlamış olduğu fakat tefsire başladığından dolayı yarım bırakmak zorunda kaldığı bir hukuk kamusudur.³⁸ Fakat müellifin geride bıraktığı metrukâtı içerisinde bu kitabın müsveddelerine raslanıldığı bilgisi verilmiştir.³⁹ Elmalılı'nın başlayıp ta tefsir yazım işinden dolayı yarım bırakmak zorunda kaldığı fıkıh kamusu, "Sıtkı Gülle tarafından neşre hazırlanıp beş cilt halinde basılmıştır."⁴⁰ Ancak, yapılan neşirde hangi nüshanın esas alındığı, hangi prensiplere göre neşredildiği, neşredilen kitapta yer alan bilgilerin tamamının Elmalılı'ya ait olup olmadığı, kitap hazırlanırken kullanılan kaynakların Elmalılı tarafından mı yoksa neşreden tarafından mı kullanıldığı gibi pek çok husus soru işareti olarak kalmıştır.⁴¹

1.1.2.4.2. Hüccetü'l-lâhi'l-Bâliğah

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu eseri Diyanet İşleri Başkanlığının isteğiyle çeviriye başlamış, ancak fazla bir şey çeviremeden edemeden vefat etmiştir.⁴²

1.1.2.4.3. Sûrî Mantık'a Ait Bir Eseri

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu'nda Elmalılı'nın metrukâtı hakkında ön rapor yazan Nazif Öztürk, Elmalılı'nın eserlerini neşreden bazı yayınevleri, basılmayan eserleri arasında "sûr-ı Mantık"a ait bir kitabından bahsettiklerini, fakat

³⁸ Nazif Öztürk, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Metrukâtı Hakkında Ön Rapor", *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 337.

³⁹ "Elmalılı'nın 16 karton kutu içerisinde bıraktığı ve torunu Hamdi Yazır'da bulunan belgeler için" bkz. Nazif Öztürk, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Metrukâtı Hakkında Ön Rapor", 335-338.

⁴⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, haz., Sıtkı Gülle, Eser Neşriyat, İstanbul, 1997, I-V.

⁴¹ Kitabın daha ayrıntılı incelemesini yapan Ferhat Koca, şu sonuca ulaştığını belirtir: "Netice olarak bu eser, mevcut haliyle ilmi çalışmalarda referans olarak kullanılamayacak niteliktedir. Çünkü eserin neresinin müellife, neresinin hazırlayana ait olduğu belli değildir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın söz konusu kamusunu hazırlayan ve neşreden kişiler, ilmi bir hizmette bulunmak istiyorlar ise, söz konusu eseri aslına sadık kalarak yeniden neşretmelidirler." Ferhat Koca, "Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu, I-V", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3, 1999, 297-300.

⁴² Ersöz, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri", 173.

kendisinin tetkik ettiği Elmalılı'nın bazı metrukâtı içerisinde bu kitaba rastlayamadığını yazmıştır.⁴³

1.1.2.4.4. Usûl-i Fıkha Ait Bir Eseri

Elmalılı Sempozyumu'nda tebliğ sunan İbrahim Kâfi Dönmez, Elmalılı'ya ait usul-i fıkha dair eseri hakkında, varisleri ve konunun ilgilileri nezdinde yapılan teşebbüslere rağmen bu basılmamış esere ulaşamadığını belirtmiştir.⁴⁴ Ancak Nazif Öztürk ise Elmalılı'nın metrukâtında yaptığı tetkik neticesinde usûl-ü fıkha ait basılmamış bir eseri olduğunu teyit etmiştir.⁴⁵ Bu nedenle bu eser basılmamış eserler arasında zikredilmektedir.

1.1.3. Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Tefsiri

“Türkiye’de Batı tarzına uygun bir toplum ve devlet düzeni oluşturmayı amaçlayan, bu bu amaca ulaşmak için yerli kültürü ve tarihi kimliği inkar eden ve bu değerlerin asli kaynağı olan İslam’ı, gelişmenin önünde bir engel olarak gören Batılılaşma sürecinin en çalkantılı ve en problemlili döneminde yaşamış çok fonksiyonlu bir müderrisin, resmi talep üzerine söz konusu süreçte meydana gelen olayların İslam üzerinde yarattığı tartışmalara, ortaya çıkardığı dini problemlere ve işte bu sebepten doğan ihtiyaçlara Kur’ân ve tefsiri açısından bir çözüm üretmek ve cevap vermek üzere hazırladığı, tahrip edilen İslami değerleri modern bilgilerle hazırlanmış yeni kalıplar içinde yerli yerine oturtma mücadelesi veren bir tefsir olarak dikkate değer bir çalışmadır.”⁴⁶

“Hak Dini Kur’ân Dili” isimli tefsir, Cumhuriyet devrinde, Doğu medeniyetini ve on dört asırlık İslam kültürünü temsil eden “medrese ulumu” ile Batı medeniyetinden gelen ve iki asırlık seküler kültürü temsil eden “mektep fününu” mezc edebilmiş, Mehmed Akif’in ifadesiyle; “İslam’ı asrın idrakine söyletme” hedefi taşıyan ciddi bir çalışmadır.⁴⁷

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın, tefsiri hakkında bilgi vermeye geçmeden evvel, bu tefsir çalışmasının, hangi şartlarda, hangi sebeplerle yazılmasına karar verilmiş bu konu neden gündeme gelmiş, bunun üzerinde durmanın faydalı olacağını ümit ediyoruz.

⁴³ Öztürk, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Metrukâtı Hakkında Ön Rapor”, 337.

⁴⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, “Hamdi Yazır’ın Fıkıh Usulü Anlayışı”, *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 179.

⁴⁵ Öztürk, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Metrukâtı Hakkında Ön Rapor”, 337.

⁴⁶ Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 153-163.

⁴⁷ Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 153.

Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan ve sebep olduğu problemler açısından ülkenin son birkaç asırda karşı karşıya kaldığı en büyük ve tehlikeli sorunlar olarak değerlendirilen milliyetçilik problemleri, Osmanlı toplumunu, şimdiye kadar tanımadığı, görmediği bir sorunla karşı karşıya getirmiştir. Devleti son birkaç yüzyıldır yaşamadığı bir düşüşe ve birçok alanda zayıflamasına sebep olmuştur. Bu problemlerden en az hasarla kurtulmanın yolu da yeni düzenlemeler olduğu görüşü kabul edilmiş, başta eğitim ve öğretim olmak üzere, hayatın birçok alanında, yenilik, ıslah ve çalışmalarına gidilmiştir.

“Müslüman tebanın Kur’ân-ı Kerim’in anlamını öğrenme isteği ve talebi istikametinde, neşriyat sektörünün ticari hedefleri vb. unsurlar, meal ve tefsir ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.”⁴⁸ “Müslümanların sağlam, doğru ve güvenilir kaynaklardan dinî bilgi sahibi olabilmesi için konu Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne getirilmiş, yapılan müzakerelere ve konuşmalardan sonra Kur’ân-ı Kerim’in meal ve tefsirinin yazılması ile beraber bir hadis kitabının da hazırlanması karara bağlanmıştır.”⁴⁹

Yeri gelmişken, Hamdi Yazır’ın, tefsirin serüveni ile ilgili olarak söylediklerine kulak verelim: “...memleketimizde Kur’an-ı Kerim tercemesi namıyla şöyle böyle bazı neşriyat görüldü, öyle ki içlerinde aslından değil de yabancı tercümanlardan tercüme edilenler bulundu Buna karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Diyanet İşleri Riyasetine bir vazife tahmil edilmişti. Bunun üzerine bir teveccüh eseri olarak benden bir tefsir ve terceme yazmam istendi.”⁵⁰

O dönemde, böyle bir tefsir çalışması hazırlanmasının, ihtiyaç duyulmasının iki sebebi var idi:

1- Kur’ân’ı Kerimi okuyup anlayabilecek ilim adamlarının gittikçe azalması ve dini alanda da tezahür eden ilim ve dini cehaletin artık iyice gün yüzüne çıkmış olması.

2- bilhassa Kur’ân-ı Kerim sahasındaki cehaletten faydalanıp, kötü niyetlerle hazırlanan, bozuk ve yanlış Kur’ân-ı Kerim tercümeleri.⁵¹

⁴⁸ Orhan Atalay, “Kur’an’ın Başka Dillere Çevrilmesi Ekseninde Ortaya Çıkan Tartışmaların Tarihsel Arka Planı”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu-Eleştiriler ve Öneriler* (24-26 Nisan 2003, İzmir) Ankara, 2007, 1, 34.

⁴⁹ Mustafa Özel, “Elmalılı’nın Tefsir Metodolojisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 51, 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2015, 31-32, Orhan Atalay, “Kur’an’ın Başka Dillere Çevrilmesi Ekseninde Ortaya Çıkan Tartışmaların Tarihsel Arka Planı”, 1, 34.

⁵⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015, I, 8.

⁵¹ Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Âlimleri*, Anahtar Yayıncılık, Ysz., 1994, 15-16.

Bu konuyla alakalı mecliste müzakere ve tartışmalar yaşanmış. Mecliste mebusların yaptığı bu konuşma ve tartışmaları uzun uzun vermek konumuzun maksadına uygun şekilde izah etmekten uzak düşme endişesi ve konunun dağılma ihtimali bulunduğundan sadece ilgili kısmı açıklamaya çalışacağız. Zaten ilgili konuşmaların hepsi bu minvalde yapılmıştır. Bu konuşmacılardan biri olup, son konuşmayı yapan ve Diyanet İşleri Başkanlığını temsilen toplantıya katılan Ahmet Hamdi Efendi, konuyla alakalı söz alıp şunları söylemiştir: kurumun bu zamana kadar tercümelere karşı bir yayın hazırlığında olmadığını çeşitli sebeplerden bunu yapamadığını, sadece İslama zarar veren muharref tercümelere hakkında kamuoyunu bilgilendirdiğini, bunları somut olarak gösterdiğini, fakat bundan sonra yapılması gereken şeyin, bu tahrif edici eserleri çalışmalarını ortadan kaldıracak uzman bir kurulun Kur’ân-ı Kerim’i tercüme ve tefsir etmesini sağlamak olduğunu, böylece kimsenin elinde herhangi bir muharref eser kalmayacağını dile getirerek çözüm yolunun sağlıklı ve güvenilir kaynaklardan oluşturulacak müstakil bir meal ve tefsir çalışmasına ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. “Yapılan konuşmalardan, uzman bir komisyon tarafından, milletin dini ihtiyacını karşılayacak bir tercüme ve tefsir çalışmasının hazırlanması konusunda ortak bir anlaşmaya varıldığını anlıyoruz. Ayrıca eski bilgilere ilaveten çağın sorunlarını da cevap verebilecek insanın anlayabileceği bir dil ve üslubun kullanılması gerektiği ifade edilmiştir.”⁵²

“Kur’ânın Türkçe terceme ve tefsirinin yazılması Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kararlaştırılmış, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından da gerçekleştirilmiştir. Başkanlık, Kur’ân-ı Kerim’i Terceme etme vazifesini Mehmet Akif’e, tefsir yazma vazifesini de, Elmalılı M. Hamdi Yazır’a tevdi etmiş ve bu vazifeler kabul edilmiştir. Teklifi kabul eden Elmalılı, 9 ciltlik “Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsirini kaleme almaya başlamış ise de, Mehmet Akif daha sonra bu vazifesini bırakıp tercüme karşılığında kendisine verilen avansı iade edip mukaveleyi feshettiğini bildirmiştir.”⁵³ Akif’in bu görevi bırakması üzerine hem meal hem tefsir yazma işi Hamdi Yazır’a kalmıştır.”⁵⁴

“Tefsir yazmak ciddi ve yorucu bir iştir. Zengin bir bilgi birikiminin yanında konuların izahında kullanılacak faydalanılacak ve kaynak olarak gösterilecek zengin ve bir o kadar da ilmi açıdan kabul edilebilir kaynakların gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. “Elmalılı, batı ve doğu felsefelerini okumuş, dini ilimlerle mücehhez, Arapça,

⁵²Özel, “Elmalılı’nın Tefsir Metodolojisi”, 34; Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 153.

⁵³ Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, 173; Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 13.

⁵⁴ Ahmet Aras, “Elmalılı Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’an Dili Tefsirinde Hristiyan Mezhepleri İle İlgili Görüşleri”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya, 2013, 8, 16.

Farsça ve Fransızcası⁵⁵ olan ve tercümelere bulunan, Süleymaniye Medresesinde felsefe ve mantık dersleri vermiş, dini ilimler yanında pozitif ilimlere olan vukufiyetini de ispat etmiş, „Güçlü bir şahsiyet ender bir âlimdir.” Bunların yanında, “hukuk fakültesini birincilikle bitirmiş, Şeyhülislâm’lık teşkilâtı içinde kurulan Dar’ül Hikmet’il İslâmiye’ye, önce üye sonra başkan olmuştur. Elmalılı, aynı zamanda huzur derslerine de muhatap olarak katılmış” çok donanımlı ender alimlerden kabul edilmiştir. Buraya kadar özetleyecek olursak: Osmanlı medreselerinde eğitim görmüş ve yine aynı medreselerde ders vermiş olan Elmalılı; tefsir, fıkıh, kelim, usul, felsefe ve mantık gibi ilim dallarında önemli çalışmalara imza atmış dirayetli ve velud bir ilim adamıdır. Daha önceki nesillerin bile anlamakta güçlük çektiği birçok meseleyi ele alıp anlaşılır bir üslupla açıklayıp kendi düşüncesiyle mezcetmek suretiyle asrın idrakine sunan, çok değerli ilim adamlarıyla muasır olan büyük bir ilim ve fikrin insanıdır.⁵⁷

Eser Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Diyanet İşleri Riyâseti arasında yapılan görüşmeler neticesinde, tefsirin önsözünde de ifade edildiği gibi⁵⁸ tefsir yazımında uyulması gereken genel esaslar, yapılan bir protokol ile belirlenmişti, bu protokole göre: önce tefsiri yapılacak âyetin veya âyetler grubunun metni altına mealleri yazılacak, ardından bu bölümün tefsir ve yorumuna geçilecekti. “Diyanet işleri başkanlığı bütçesinden ayrılan ödenekle sözleşmede belirlenen esaslar dâhilinde on iki yıllık (1926-1938) bir çalışma ile tamamlanmıştır. Birinci baskısı; 1935-1939 yıllarında Ebuzziya Matbaasında⁵⁹ İstanbul’da bir cildi fihrist olmak üzere, dokuz cilt ve 6433 sayfa halinde,⁶⁰ 10.000 takım olarak basılmış, 2000 takımı müellife verilirken geri kalanları ücretsiz dağıtılmıştır.⁶¹ 1960 yılında İstanbul’da Nebioğlu Basımevi’nde basılmış olan ikinci baskı ise; mevcut eski baskıdaki sayfaların filmleri çekilerek ve her sayfa ofset usulü ile yeniden basılmıştır.”⁶²

Müellif, Mukaddimesinde; eserinin belli bir Arapça tefsirin tercümesi olmadığını, eserini çeşitli kaynaklardan faydalanarak hazırladığını ifade etmiş ve istifade ettiği bu temel kaynaklara da işaret etmeyi ihmal etmemiştir.⁶³ Bu kaynakların isimleri şu şekildedir:

⁵⁵ Serinsu, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Fransızca’yı Öğrenişi Hakkında Bir Hatıra”, 101-106.

⁵⁶ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 8.

⁵⁷ Ömer Rıza Doğrul, “Kaybedilen Büyük Âlim M. Hamdi Yazır”, *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1942; Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”; Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 157.

⁵⁸ Elmalılı, *age.*, I, 19-20.

⁵⁹ Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, 172; Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 154.

⁶⁰ Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, 172.

⁶¹ Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 154.

⁶² Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, 172.

⁶³ Elmalılı, *age.*, I, 51.

“Bunlar tefsir alanında Taberi’nin *Cami’u’l-beyân’ı*, *Cessas’ın Ahkamü’l-Kur’ân’ı*, Zemahşeri’nin *eI-Keşşâfi*, Kadi Beyzavi’nin *Envarü’t-tenzil’i*, Ebü Hayyan’ın *eI-Bahrü’l-muhiti*, Nizameddin en-Nisâburi’nin *Garaib’l-Kur’ân ve Reğâ’ibü’l-furkân’ı*, Ebüssuûd Efendi’nin *İrşadü’l-akli’s-seLim*.”⁶⁴ şeklinde isimleri verilebilir.

“Hadis alanında da Kütüb-i Sitte ile beraber, Mecdüddin İbnü’l-Esir’in *en-Nihâye fî ğarîbi’l-Hadis ve’l-esir* kaynaklarından yararlandığını bu kaynakların dışında lüzum gördüğünde İstanbul kütüphanelerinde ki birçok kaynağa ulaştığını belirtmiştir.”⁶⁵

Eserin yazı dili Türkçedir.⁶⁶ Müellifin eserlerinde kullandığı, konuştuğu, öğrendiği ve aynı zamanda kendi ana dili olan Türkçe hakkında, “Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsirinin birinci cildinin başında; “Ben hâlis Anadolu, öz Oğuz, Yazır Türküyüm; on beş yaşında İstanbul’a geldim. Ne Arabistan’a gittim ne Türkistan’a ne İran’ı gördüm ne Frengistan’ı. Öğrendiğimi bu vatanda öğrendim”⁶⁷ diyerek, Türkçe’yi özellikle Anadolu Türkçesini, onu konuşan birisi olarak, konuşulduğu, okunduğu, yazıldığı yerde öğrenmiş olmasından dolayı iyi bildiğini açıkça ifade etmiştir. Bunun yanında; bazen tefsirinde de “Arap, fars ve Türk edebiyatlarından birer ikişer beyitlik örneklere de yer vermiştir.”⁶⁸

Müellif, tefsirinin birinci cildinin başında yazmış olduğu yirmi beş sayfalık mukaddimesinde, Kur’ân tercümesi etrafında yapılan yayınlardan başlayarak eserin yazılmasına vesile ve sebep olan gelişmeleri özetledikten sonra Kur’ân ve tefsirle ilgili bazı temel terimler hakkında özet bilgiler verir. Önce yaşadığı çağda tartışma konusu olan tercüme meselesi üzerinde durarak önemli açıklamalarda bulunur. Kur’ân’ın edebi i’cazına edebi özelliklerine işaret ederek onun Allah’tan başka kimse tarafından dokunamayacak “ilahi bir kumaş” olduğuna temas eder ve bir başka dile hakkıyla tercümesinin mümkün olmadığını vurgular. “Daha sonra tefsiri hakkında bilgi vererek, çalışmasında bağlı kalacağı protokol şartlarını, kullandığı temel kaynakları ve takip ettiği tefsir metodunu açıklar. Daha sonra Kur’ân, sure, ayet, Mushaf, tefsir, te’vil ve meal terimleri hakkında kısa açıklamalar yaparak, Kur’ân’ın faziletlerini sıralar ve tefsir mukaddimesini sonlandırır.”⁶⁹

Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın tefsiri; başta Kur’ân ilimleri, tefsir ve Kur’ân tercümesi başta olmak üzere birçok farklı bilim dalı tarafından ele alınıp incelenmiş,

⁶⁴ Elmalılı, *age.*, I, 51-52

⁶⁵ Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 155; Elmalılı, *age.*, I, 51-52.

⁶⁶ Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 155.

⁶⁷ Ali Yılmaz, Elmalılı Hamdi Yazır’ın Türkçesi, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV yayımları, Ankara, 1993, 33.

⁶⁸ Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 155.

⁶⁹ Bilgin, “Hak Dini Kur’ân Dili”, XV, 153.

hakkında birçok tez çalışması yapılmış, tebliğler sunulmuş, kitaplar ve makaleler yazılmıştır. “Bugün itibariyle tespit edebildiğimiz kadarıyla çalışmalardan 40’i makale, 57’si sempozyum bildirisi, 8’i kitap ve 95’i Y. Lisans ve Doktora tezidir. Tezlerin bir kısmı tamamlanmış olup diğer bir kısmı ise halen devam etmektedir.”⁷⁰ Elmalılı’yı konu edinen müstakil iki sempozyum düzenlenmiştir. Bunlardan ilki 4-6 Eylül 1991 yılında Elmalı’da düzenlenmiştir, bu Sempozyumun tebliğleri de 1993 yılında basılmıştır. Sempozyumda 23 tebliğ sunulmuştur. Ayrıca Elmalılı’nın “Fransız filozofları Paul Janet ve Gabriel Sealles’in ortak eseri olan Histoire de la Philosophie (Les Doctrines et Les Ecoles) adlı felsefe tarihini Türkçe çevirisine eklediği “Dibace” nin hem aslı hem de sadeleştirilmiş hali yayımlanmıştır.” “Ayrıca Mehmed Emin (Erişirgil)’in, Hamdi Yazır’ın “Dibace”sine dair değerlendirmesini de içeren Darü’l-fünun Edebiyat Mecmuası’nda yayınlanan “İki Eser-i Felsefî Münasebetiyle” adlı yazısının Recep Kılıç tarafından yapılmış sadeleştirilmiş haline yer verilmiştir. Böylece toplam 27 yazı yayımlanmıştır.⁷¹ Bu sempozyumda Elmalılı’nın yeğeni Dr. Fatma Paksüt’ün “Merhum Dayım Hamdi Yazır” adlı tebliği, Biyografisi için önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu tebliğ Daha sonraki birçok çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır. Tefsiri hakkında Dört tebliğ, hukukçu yönü hakkında 3 tebliğ, sunulmuştur. Diğer tebliğler de sosyal felsefe, din felsefesi, İslam tarihi, tasavvuf, din eğitimi, yakın tarih, kelam, sanat tarihi (hat), edebiyat gibi farklı alanlar açısından incelenmiştir.”⁷²

“İkinci Sempozyum ise on bir yıl sonra Antalya’da 02-04 Kasım 2012 tarihlerinde Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde düzenlenmiştir. Burada sunulan toplam 29 tebliğ: Hukuk, dinler tarihi, felsefe, İslam tarihi, siyer, tefsir, Ulumu’l-Kur’ân, meal, yakın tarih, tasavvuf, Türk dili gibi alanlarda olmuştur.”⁷³

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız; Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın eserleri hakkındaki çalışmaların bazılarını şimdi aktarmaya çalışacağız;

⁷⁰ İshak Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 10, 19-20, 2012, 348.

⁷¹ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 348.

⁷² Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 348.

⁷³ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 348.

1.1.3.1. Tefsiri Hakkında Yapılmış Çalışmalar

1.1.3.1.1. Sempozyum Bildirileri

A. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu 4-6 Eylül 1991, “Elmalılı”/Antalya⁷⁴

1. Ahmet Akbulut, “Muhammed Hamdi Yazır’da Kelami Problemler”, s. 265-208.
2. Ali Yılmaz, “Elmalılı Hamdi Yazır’ın Türkçesi”, s. 33-44.
3. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır,” “Dibace (Önsöz)”, “sad. Recep Kılıç, s. 49-84.”
4. Fatma Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, s. 2-24.
5. Halis Albayrak, “Elmalılı Hamdi Yazır'a Göre Kur’ân’da Din Kavramı”, s. 281-289.
6. Halis Albayrak, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışı”, s. 152-168.
7. Hasan Onat, “Elmalılı Hamdi Yazır’ın Anlayışı ve Mezheplere Bakışı”, s. 143-150.
8. Hüseyin Algül, “Hak Dini Kur’ân Dili Tefsirinde İslam Tarihi dökümanlarının Değerlendirilişi”, s. 221-230.
9. Hüseyin Aydın, “Bir Mütefekkir Olarak M. Hamdi Yazır”, s. 260-264.
10. Hüsrev Subaşı, “Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri”, s. 318-330.
11. İsmet Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, s. 169-178.⁷⁵

B. “Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu 02-04 Kasım 2012, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Antalya.”

1. Abdullah Çolak, “Bir Hukukçu Olarak Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”.

⁷⁴ “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, 4-6 Eylül 1991, TDV yayımları, Ankara, 1993.”

⁷⁵ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 349-350.

2. Abdullah Kahraman, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Mecelle Müdafaası”.
3. Ahmet Aras, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hıristiyanlıkla ilgili Bilgilerinin Değerlendirilmesi”.
4. Ahmet Murat Özel, “Batı'nın Fikri Meydan Okumaları Bağlamında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'da üç Terim: Akıl, Bilgi, Felsefe”.
5. Ali Kozan, “Bir Türk Mütefekkeri: Muhammed Hamdi Yazır ve Siyaset Felsefesi”.
6. Bünyamin Erul, “Hak Dini Kur'an Dili'nde Hz. Muhammed Tasavvuru”.⁷⁶

1.1.3.1.2. Kitaplar

1. “Elmalılı Hamdi Yazır, Osmanlı Anayasasına Dair, der. A. Cüneyd Köksal, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2014.”
2. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu, I-V, nşr. Sıtkı Gülle, İstanbul, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1997.”
3. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Makaleler I, haz. Cüneyd Köksal, Murat Kaya, İstanbul, Kitabevi, 1997.”
4. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Makaleler II, haz. Cüneyd Köksal, Murat Kaya, İstanbul, Kitabevi, 1998.”
5. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler Din,Felsefe, Siyaset, Hukuk, haz. A. Cüneyd Köksal, Murat Kaya, İstanbul, Klasik, 2013.”
6. “İshak Özgel, Kur'ân'ın Türkçe'ye TercümesindeSözDağarcığı (M. Hamdi Yazır Meali'nde Ağızlardan istifade örneği), Isparta, İdeal Ajans, 2008.”
7. “İsmail Albayrak, Klasik Modernizmde Kur'ân'a Yaklaşımlar, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.”
8. “Mehmet Türkeri, Elmalılı'nın Ahlak Felsefesi, İzmir, İzmir ilahiyat Vakfı Yayınları, 2006.”

---

⁷⁶ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 350-351.

9. “Mehmet Yaşar Soyalan, Elmalılı Tefsirinde Kur’ân-i Terimler ve Deyimler, İstanbul, Ağaç Yayınları, 2003.”

10. “Nazif Öztürk, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar (Ahkâmu’l-Evkaf), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.”

11. “Orhan Kuntman, Elmalılı Ve Diğer Müfessirlerin Işığında Kur’ân-ı Kerim’in Özet Açıklaması ve Huruf-u Mukattaa ile Bazı Ayetlerin Bilimsel Yorumu, Ankara, Kariyer Matbaası, 1997.”

12. “Şadi Eren, Elmalılı Hamdi Yazır’dan Tefsir Nükteleri, İstanbul,Zafer Yayınları, 1998.”⁷⁷

1.1.3.1.3. Makaleler

1. “Abdulkadir Bayram, “Hak Dini Kur’ân Dili’ndeki Arap Mesellerinin Tespiti ve incelenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 1, sy. 35, İzmir, 2012, s. 133-165.”

2. “Abdurrahman Altuntaş, “Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Şura Kavramının Ele alınışı”, Gümüşhane Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, c. 1, sy. 2, Gümüşhane 2012, s. 245-264.”

3. Ahmed Nedim Serinsu, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Fransızca’yı Öğrenişi Hakkında Bir Hatıra”, Diyanet İlmi Dergi, c.31, sy. 2, Ankara 1995, s. 101-106.

4. “Ahmet Aras, “Elmalılı Hamdi Yazır’ın “Hak Dini Kur’ân Dili” Tefsirinde Hıristiyan Mezhepleri ile ilgili Görüşleri”, Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, c. 8, sy. 16, 2013, s. 139-152.”

5. Ahmet T. Kara mustafa, “Yeni Bir Din Felsefesi Arayışı ve Elmalılı Hamdi Yazır”, “Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti, 2000, s. 289-295.”

6. Ali Yılmaz, “Elmalılı Hamdi Yazır’ın Türkçesi”, Din Öğretimi Dergisi, Ankara, 1992.

7. Asım Cüneyd Köksal, “Siyaset ve Hukuk Arasında Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Fıkıh Düşüncesi”, “İslâmi Araştırmalar Dergisi, sy. 26, Ankara, 2011, s. 49-79.”

---

⁷⁷ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 352.

8. “Emine Gümüş Böke, “Elmalılı Hamdi Yazır’da Evliliğe Son Veren Terimler Anlayışı”, Diyanet İlmi Dergi, c. 50, sy. 3, Ankara, 2014, s. 31-41.”

9. Ferhat Koca, “Elmalılı M. Hamdi Yazır, Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu, I-V, (nşr. Sıtkı Güllü)”, (tanıtım yazısı), “İslam Araştırmaları Dergisi, sy. 3, Ankara 1999, s. 297-300.”

10. “Halis Albayrak, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışı”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1993, s. 152-168.”

11. “Mustafa Özel, “Elmalılı'nın Mealinin Bazı özellikleri”, Diyanet İlmi Dergi, Özel Sayı, Ankara, 2012, s. 553-576.”

12. “Mustafa Özel, “Hak Dini Kur'an Dili Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar”, İslami Araştırmalar Dergisi, c. 14, sy. 1, Ankara, 2001, s. 145-149.”

13. Nazif Öztürk, “M. Hamdi Yazır'ın Vakıfçılık Anlayışı”, İslâmi Araştırmalar Dergisi, c. 5, sy. 3, Temmuz 1991, Ankara, s. 208-214.

14. “Necdet Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe şiiirlerin Değerlendirilmesi”, *İstem*, sy.9, Konya 2007, s.163.”

15. “Ölüm yıl dönümü Dolayısıyla, Elmalılı Küçük Hamdi Efendi, Diyanet İlmi Dergi, c. 3, sy. 5, Ankara 1964, s. 144-145.”⁷⁸

16. Nazif Öztürk, “M. Hamdi Yazır'ın Vakıfçılık Anlayışı”, İslâmi Araştırmalar Dergisi, c. 5, sy. 3, Temmuz 1991, Ankara, s. 208-214.

1.1.3.1.4. Tezler

1. “Duran Tugay, “Elmalılı Tefsirinin Krâat İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans tezi, Rize Ü. SBE, Temel İslam Bilimleri, Rize, 2010, s.110-111.”

2. “Abdurrahman Beştil, “Elmalılı Tefsirindeki Hadislerin Tahrici (I-III Ciltler)”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni. SBE, Hadis Bilim Dalı, Konya, 2004, s. 116.”

3. “Saliha Tekiner, “Elmalılı Tefsirindeki Hadislerin Tahrici (IV-VI. Ciltler)”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üni. SBE, Hadis Bilim Dalı, Konya, 2006, s.177.”

---

⁷⁸ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 353-354.

4. “Selvinas Üzülmez,” “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Fıkhi Görüşleri”, “Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Sivas,2011, s. 139.”
5. Zeki Halis, “Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Kelâmi Meselelerin İşlenişi”, Yüksek lisans Tezi, Atatürk Üni. SBE, Erzurum, 2000, s. 162.
6. “Bülent Akdaş,” “Elmalılı Hamdi Yazır'da İmanın Temellendirilmesi”, “YLT, Dokuz Eylül Üni. (Kelam), İzmir, 2010.”
7. “Canan Zerenay,” (Avan), “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsirinde İsrailiyat”, YLT, Sakarya Üni. (Tefsir), Sakarya, 2004.
8. “Coşkun Dikbıyık,” “Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Felsefi Yönü ve Tefsirindeki Felsefi Unsurlar”, “Marmara Üni. (İslam Felsefesi), İstanbul, 1986.”
9. Elif Demirci, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Kadınlarla İlgili Hukuki Görüşleri”, YLT, Hitit Üni. (İslam Hukuku), Çorum, 2010.
10. “Elif Özcan,” “Hak Dini Kur'ân Dili'nde Te'vil”, YLT, Ankara Üni. (Tefsir), Ankara, devam ediyor.”
11. “Faruk Güney,” “İbn Sina'dan Elmalılı'ya İhlas Suresi Felsefi Tefsir Geleneği”, DT, Marmara Üni. (Tefsir), İstanbul, 2008.”
12. “İsmet Ersöz,” “Elmalılı Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili”, “DT, Selçuk Üni. (Tefsir), Konya, 1983.”
13. “Mustafa Özel,” “Elmalılı ve Mevdudi'nin Tefsirlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, DT, Dokuz Eylül Üni. (Tefsir), İzmir, 1999.”
14. Rifat Yıldız, “Elmalılı Hamdi Yazır'ın Nüzul Sebepleri Değerlendirmesi”, Harran Üni. (Tefsir), Urfa, 2006.
15. Susan Gunasti, “Approaches to Islam in the Thoughts of Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942)”, DT, Princeton University, 2011.⁷⁹

---

⁷⁹ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 356-360.

1.1.3.1.5. Ansiklopedi Bildirileri

1. “Mustafa Bilgin, “Hak Dini Kur'an Dili”, DİA, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, c. 15, s. 153-163.”

2. “Yusuf Şevki Yavuz,” “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, “DİA, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, c. II, s. 57-62.”⁸⁰

1.1.4. Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Şiire Bakışı

“Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, son dönem tefsir âlimlerinden biri olarak, Hak Dini Kur'ân Dili adlı tefsiriyle kendisinden epeyce söz ettirmiş bir şahsiyettir. Tefsir, İslam, ilim ve kültür tarihi açısından da bir kaynak eser hükmündedir.” “Eser de Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden yapılan nakiller, eserin edebî değerini göstermesi açısından son derece” kıymetlidir.⁸¹

“Osmanlı Devleti'nin son dönemlerin de yetişip Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarını da idrak eden Elmalılı M. Hamdi Yazır (1878-1942)'ın”⁸² kaleme aldığı eserler içerisinde en önemlisi “Hak Dini Kur'ân Dili” adlı eseridir bu eser sayesinde “Elmalılı M. Hamdi Yazır” büyük bir şöhrete kavuşmuş ve ilim dünyasında adını unutulmayacak bir şekilde yazdırmıştır. “Elmalılı'nın kırk sekiz yaşında başlayıp altmış yaşında tamamladığı bu eser,⁸³ Türkiye Diyanet İşleri Reisliği tarafından 1935-1939 yılları arasında İstanbul'da Ebû'z-Ziya Matbaası'nda dokuz cilt halinde bastırılarak yayımlanmıştır.”⁸⁴

“Eser, pek çok yönden olduğu gibi edebi yönden de çok önemli bir yere sahiptir. Edebi yön denince de ilk akla gelen şiirlerdir ve müellif, eserinde çok sayıda Arapça Türkçe ve az sayıda da olsa Farsça şiire yer vererek ona ayrı bir renk katmış, adeta onu çiçekler mesabesinde olan şiirlerle bezemiştir.”⁸⁵ 1991 de “Elmalılı M. Hamdi Yazır sempozyumu” gerçekleştirilmiştir, Burada, “Elmalılı Hamdi Yazır'ın Türkçesi” adlı bir tebliğ sunan, Ali Yılmaz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsirinde geçen şiirler ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:” “Hamdi Yazır'ın yer yer Arapça, Farsça ve Türkçe

⁸⁰ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 361.

⁸¹ Necdet Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”, *İstem (İslam, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi) Dergisi* 5, 9, 2007, 163-164.

⁸² “Yavuz, Elmalılı Muhammed Hamdi” Yazır, XI, 62.

⁸³ Abdulkadir Bayam, “Hak Dini Kur'ân Dili'ndeki Arapça Şiirlerin Temel Kaynaklarla Mukayesesi (I)” *“Bilimname*, XVIII, 2010/1, 133.”

⁸⁴ Bilgin, “Hak Dini Kur'ân Dili” XV, 163.

⁸⁵ Bayam, “Hak Dini Kur'ân Dili'ndeki Arapça Şiirlerin Temel Kaynaklarla Mukayesesi (I)”, 133.

şiiirlerden verdiği örnekler, bilhassa tefsirine ayrı bir renk katmıştır, Bunlar onun edebiyata da vâkıf olduğunu göstermektedir. Nitekim kendine âit şiiirlerin var olduğundan da daha önce bahsedilmişti”⁸⁶

İslam geleneğinde, özellikle Kur’an ve hadisler olmak üzere bir sözün doğruluğunu ispat etmek ve daha önceki eserlere atıf yapma anlayışı, çok “önemli bir yere sahiptir.” Bu husus “İstişhad, İhticac ve İstidlal” kavramlarıyla ifade edilir. “Bu anlayış, söylenen sözleri bir kaynağa dayamak ve oradan kendisine şâhit getirmek için yapılmaktadır. Elmalılı da kendisinden önceki tefsir yazarlarının uyguladığı bu metodu benimsemiş ve eserinde Türkçe, Arapça ve Farsça pek çok şiiirden iktibas etmiştir.”⁸⁷

Elmalılı, eserinde niçin bu kadar çok şiiir alıntıladığı hususunda Fahreddîn-i Râzî’den yaptığı bir nakilde bazı ipuçları vermektedir.⁸⁸ Bu rivayette: “İbn Abbâs’a Kalem sûresi 42. âyette geçen “sâk” kelimesinin tefsiri sorulduğunda: “Size Kur’ân’dan bir şey gizli geldiği zaman onu şiiirde araştırın, çünkü şiiir Arab’ın dîvânıdır...” şeklinde cevap vermiştir. İşte bu görüş, Elmalılı’nın da benimsediği bir görüş olmuş ve pek çok hususta şiiire müracaat etmiştir.⁸⁹

Şimdi Elmalılı, tefsirinde şiiirler naklederken hangi yöntemi kullanmış şiiiri nasıl kullanmış bu konu hakkında örnekler vererek izah etmeye çalışalım:

“Elmalılı çoğu zaman naklettiği şiiirin şairini açıklamaz sadece “nitekim şair şöyle demiştir.” ifadelerini kullanır. Naklettiği şiiirlerde duruma göre kendi takdirini de ifade ederek nakleder.” Bazen âyetlerde geçen bazı kelimelerin cahiliye döneminde Araplar tarafından kullanıldığını ve manalarını bildiklerini göstermek için Arap şiiirinden örnekler verir. Bazen âyetlerde geçen bazı ifadelerin mecaz, kinaye ve istiare gibi sanatlar ve belâgat ile alakalı olduğunu göstermek amacıyla Arap şiiirinden örnekler verir.⁹⁰ “Bazen de âyetin açıklanmasında tasvir edilen bir hâl veya kişinin durumuna uygun bir manzume söyler. Bazen ise benimsediği görüşler hakkında şiiirler dile

⁸⁶ “Yılmaz, Elmalılı Hamdi Yazır’ın Türkçesi,” 42.

⁸⁷ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiiirlerin Değerlendirilmesi”, 165.

⁸⁸ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiiirlerin Değerlendirilmesi”, 165.

⁸⁹ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiiirlerin Değerlendirilmesi”, 165.

⁹⁰ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiiirlerin Değerlendirilmesi”, 165.

getirir.”⁹¹ Mesela; “Kehf suresinde bahsedilen Zülkarneyn hakkında söylenen şiiri şöyle iktibas eder:”⁹²

قد كان ذو القرنين جدى مسلما   ملكا علا في الارض غير مفند
بلغ المشارق و المغارب يبتغى   اسباب امر من حكيم مرشد

“Zülkarneyn, Müslüman bir padişah olarak dedem idi. Adil olarak yeryüzüne hâkim olmuştu. Yol gösterici bir hikmetliden gelen bir emrin sebeplerini araştırarak, doğulara ve batılara ulaştı”⁹³

“Kimi zaman da âyetin nüzûl sebebine konu olan kimselerin, konu ile alâkalı söylemiş olduğu şiirlere başvurur.⁹⁴ “Peygamberlik iddiasında bulunanlar meselesi,”⁹⁵ “cahiliyye kadınlarının Kâbe’yi çıplak tavaf etmeleri,⁹⁶ ifk hâdisesi,⁹⁷ Zeyd b. Sâbit’in kaçırılıp köle olarak satılması,⁹⁸ kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi,⁹⁹ Ebrehe’nin Kâbe’ye saldırmaması,”¹⁰⁰ örneklerinde olduğu gibi yeri geldiğinde, İslâm tarihinde çok önemli bir yer işgal eden olay, kişi ve durumlarla ilgili gerekli şiirleri dile getirir. Elmalılı, bu tarihî hâdiselerin yorumlarından da nakiller yapar; İslâm tarihinde yaşanmış olayların sonuçları üzerinde durur ve bu sonuçlara uygun şiirler iktibas eder.¹⁰¹

“Elmalılı sadece bir nakilci değil, eserine duygu ve düşüncelerini de katan bir müelliftir. Bu bakımdan o, bazı âyetlerin lafız mânâlarının yoğun tesiri altındakalarak duygulu ifadeler kullanır. Bu gibi durumlarda sürekli olarak mü’minlerin imanının güçlendirilmesi, münâfik ve kâfirlerin korkutulması için uğraşır. Tevâzû hakkında açıklamalara girdiği Mülk sûresi on beşinci âyetin tefsiri ile “nefs” kavramının tefsir edildiği Tevbe sûresi on beşinci âyetleri bu kabîl âyetlerdir.”¹⁰²

⁹¹ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”, 165.

⁹² Elmalılı, *age.*, V, 568.

⁹³ Elmalılı, *age.*, V, 568.

⁹⁴ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”, 166.

⁹⁵ Mâide , 5/54.

⁹⁶ A’raf , 7/26.

⁹⁷ Nûr , 24/11.

⁹⁸ Ahzâb , 33/37.

⁹⁹ Tekvir , 81/8.

¹⁰⁰ Fil, 105/5.

¹⁰¹ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”, 166.

¹⁰² Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”, 166.

Müfessirimizin şiir hakkındaki görüşlerini ve bazı konularla alakalı şiirlerini aktardıktan sonra, Elmalılı'nın çeşitli şairlerden naklettiği şiirlerden bazı beyitleri biz de nakledip konu başlığımızı bitireceğiz:

“Geh gözde geh gönülde hadengin mekân tutar,
Her kanda olsa kanlıyı elbette kan tutar”

Fuzûlî

“bazen gözde bazen gönülde okun yer tutar, Her nerde olsa, kanlıyı elbette kan tutar”¹⁰³

Sanma “ey hâce ki senden zer-ü sim isterler”
“yevme lâyenfe’u” de “kalb-i selîm” isterler

Bağdatlı Rûhî

“Ey hoca, sanma ki senden altın ve gümüş isterler, Hiçbir şeyin fayda vermediği o kıyamet Günü’nde, senden hastaliksız-temiz kalp isterler.”¹⁰⁴

Müfessirimiz, “Hz.Peygamber’in vahyin geldiği gece büyük sıkıntılar çektiğini, gecenin sıkıntısınınpek büyük bir ilâhî gelişmenin başlangıcı olduğunu vurguladıktan sonra, Hz.Peygamber’in çektiği sıkıntıların boyutunu ifade etmek maksadıyla şu mısrayı serdeder.”¹⁰⁵

“Mübtelâ-yı ğama sor kim geceler kaç sâ’at.”

Fuzûlî

“Gecelerin kaç saat olduğunu, gam ve hüznünlere düşmüş kimselere sor!”¹⁰⁶

İslam dünyasında en çok tartışılan konulardan biri olan ve hâl-i hazırda, günümüzde de tazeliğini koruyan kadın dövme meselesi hakkındaki âyetin¹⁰⁷ tefsirinde Elmalılı M. Hamdi Yazır, Şair Ziya Paşa merhumun şu beytini alır.¹⁰⁸

“Nush ile uslanmayı etmeli tekdir,
Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir.”

¹⁰³ Elmalılı, *age.*, I, 41.

¹⁰⁴ Elmalılı, *age.*, I, 49.

¹⁰⁵ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”, 170.

¹⁰⁶ Elmalılı, *age.*, II, 41.

¹⁰⁷ Nisâ, 4/34.

¹⁰⁸ Elmalılı, *age.*, III, 80.

“Nasihat ile uslanmayı uyarmalı, uyarı ile uslanmayanın hakkı ise artık dayaktır.”

“Yüce Allâh’ın kullarına karşı merhameti çok geniştir. Öyle ki O, kendi düşmanlarına bile merhametle davranır. Nitekim Firavun kavmi gibi her bakımdan helâki hak etmiş birkavmi bile hemen helâk etmeyip, onları daha önceden sözlü ve fiilî bir takım uyarılar ile kendine gelmeye davet etmiştir.”¹⁰⁹ “Gerçekten biz, Firavun sülâlesini, senelerce kıtlık ve gelir noksanlığı içinde tutup kıvrandırdık ki, düşünüp ibret alsınlar.”¹¹⁰ âyeti bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. “Elmalılı M. Hamdi Yazır, bu âyetin tefsirinde hadîs-i şerîf gereği; “bir Müslümanın bir delikten iki kere ısırlımayacağı,”¹¹¹ dolayısıyla tarihten ders almak gerektiği, fakat pek çok kimse ve milletin tarihtenders almadığı ve aynı hatalara defalarca düştüğü şeklindeki yorumlara¹¹² yer verdikten sonra, “görüşlerini Mehmet Akif Ersoy’un şu dizeleri ile desteklemektedir.”¹¹³

“Geçmişten adam ibret alırmış... Ne masal şey!”

“Üç bin senelik kıssa, yarım hisse mi verdi?”

“Târih’i” “tekerrür” diye ta’rif ediyorlar;

Hiç ‘ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?”

“Allah, müminlerden, canlarını ve mallarını, kendilerine cennet üzere satın almıştır: Allah yolunda çarpışacaklar da öldürecekler ve öldürülecekler. Bu, Tevrat’ta da, İncil’de de Kur’ân’da da Allah’ın kendi üzerine yüklediği bir ahittir. Allah’dan ziyade ahbine riayet edecek kim vardır? O halde yaptığımız alış-veriş ahdinden dolayı size müjdeler olsun! Ve işte o büyük kurtuluş budur.”¹¹⁴ âyetinin tefsirinde konuyla ilgili olarak Elmalılı M. Hamdi Yazır, “Câfer-i Sâdık’tan: “Bedenlerinizin cennetten başka fiyatı yoktur, onları ondan başkasına satmayınız” sözünü nakleder ve ardından Fuzûlî’nin bu husustaki beyitiniiktibas eder.”¹¹⁵

¹⁰⁹ Elmalılı, *age.*, IV, 276.

¹¹⁰ A’raf, 7/130.

¹¹¹ Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahih*, (Tah., Muhammed Zühreir b. Nâsır), Dâru’t-Tavk en-Necât, Ysz., h. 1422, Edep, 83; Ebû Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyri Müslim, *el-Câmiu’s-Sahih*, Tah., Muhammed b. Fuad Abdullah Dârü ihyâi’t-Türâs’l-Arabi, Beyrut, Tsz., zühd, 63.

¹¹² Elmalılı, *age.*, IV, 275-276.

¹¹³ Elmalılı, *age.*, IV, 276.

¹¹⁴ Tevbe, 9/111.

¹¹⁵ Elmalılı, *age.*, V, 15-16.

“Cânı cânân dilemiş, vermemek olmaz ey dil,
Ne nizâ eyleyelim, ol ne senindir ne benim.”

“Kur’ân-ı Kerîm’de dile getirilen en ibretli kıssalardan biri Hz. Yûsuf kıssasıdır. Her sahnesinde farklı nasihatlerin gizli olduğu bu kıssadan bir sahne de şuşekildedir: Hz. Yûsuf hapisten kurtularak vezîr olmuş, kardeşleri tarafından onunHz. Yusuf olduğu anlaşılmış ve kardeşler, Hz. Yûsuf’a şu itirafta bulunmuşlardır:”¹¹⁶ “*Allâh’a andolsun, hakikaten Allâh seni bize üstün kılmış, gerçekten biz hataya düşmüşüz.*”¹¹⁷ Daha sonra “Elmalılı M. Hamdi Yazır, bu âyetin tefsirinde” “Merhum Ziya Paşa’nın meşhur Terkib-i Bend’inden bir alıntı yaparak dilimize bir atasözü hatıra etmiştir.”¹¹⁸

“Zalimlere bir gün dedirir kudret-i Mevlâ
Tallahi lekad âserekellâhu Aleyna”

Mi’râc hâdisesi edebiyatımızda çok fazla yankı uyandırmış, Peygamber Efendimiz’in çok önemli mucizelerinden biridir. Bu hâdisenin farklı noktalarına atıflar yapan şiirlerin sayısı da oldukça fazladır.¹¹⁹ Bu noktaların enönemlilerinden biri de Hz. Peygamber’inAllâh Teâlâ ile “*iki yay arası kadar hatta daha da fazla*”¹²⁰ yakınlaşmasıdır. Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın, Tefsiri’nde geçen şu mısralar da bu konuyu anlatan şiirlerdendir:¹²¹

“Muhammed’den diğer yok, dâhil olmuş kâb-ı kavseyne...
Kiram-ı enbiyadan, girmede bir ferd o mâbeyne...
Harem-gâh-ı visâle, Ahmed’i tenhâ alıp Mevlâ,
O halvet oldu mahsûs Hazret-i sultân-ı kevneyn’e.”

1.1.5. Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Tefsir Metodu

“Bir yazarın yöntemini, bir eserde kullanılan yöntemi ortaya koymada yardımcı olacak hususlardan biri, yazarın kullandığı ya da eserde kullanılan kaynaklardır. Bu bağlamda kaynakları hakkında detaylı bilgi vermeden önce, Elmalılı’nın eserinin mukaddimesinde, tefsirinin kaynakları hususunda söylediklerine temas etmek yerinde olacaktır.” “M. Hamdi Yazır, eserinin Arapça herhangi bir tefsirin tercümesi olmadığını,

¹¹⁶ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”, 172.

¹¹⁷ Yûsuf, 12/91.

¹¹⁸ Elmalılı, *age.*, V, 256.

¹¹⁹ Şengün, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi”, 173.

¹²⁰ Necm, 53/9.

¹²¹ Elmalılı, *age.*, V, 459.

yeri geldiğinde birçok tefsire başvurulduğunu, bunlar arasında Ebussuûd, Kâzî, Keşşâf, Fahr-i Râzî'nin Tefsîr-i Kebîr'i, Cessâs'ın Ahkâmü'l-Kur'ân'ı, Ebu Hayyân'ın el-Bahru'l-Muhît'i, Taberî, Nîsâbûrî'nin tefsirini, Âlûsî'yi, hadis kitaplarından Kütüb-i Sitte ve Nihâye'yi sürekli yanında bulundurduğunu" ifade etmektedir. "Bunların dışında İstanbul kütüphanelerinde bulunan birçok tefsire ve diğer ilim dallarına ait kitaplara başvurulduğunu da belirtmektedir."¹²² "Tefsirinin kaynaklarını zikrettikten sonra, Hamdi Yazır, bunların kullanımını konusunda naklettiği ihtilafli noktalarda, konunun, cem edilmesi mümkün olmayan meselelerden ise, okuyucuları tereddüde düşürmemek için, çoğunlukla, bir çözüm yolu bulmaya çalıştığını ifade etmektedir. Daha sonra meşhurun zıddına bir görüş belirttiğinde ya da bir iddiada bulunduğunda, nakil ve rivayetle ilgili bir durum söz konusu ise, kaynağını gösterdiğini, her şart ve durumda doğruyu söylemeye özen gösterdiğini belirtmektedir."¹²³

"Mukavelenin gereği olarak eserin başında kapsamlı bir mukaddime vardır. Bu Mukaddimedede kendi yöntemine dair yaptığı açıklamalara göre Elmalılı, rivayetleri dikkate almış, muhtelif tefsir kaynaklarından istifade etmiştir." Aynı zamanda dirayet metodunun özellikleri olarak görülen lügavi açıklamalara yervermiş, rivayetler arasında tercihte bulunmuş, ihtilaflardan bahsederek bunları tahlil etmiştir. "Tefsir kitaplarında yaygın olarak bilinen manaları ve meseleleri kaynak belirtmeden zikrederken, meşhurun aksine görüşlersavunduğunda kaynakları zikretmiş, kendisi yeni bir görüş ileri sürdüğünde bunu delilleriyle ortaya koymaya gayret etmiştir."¹²⁴ "Ayrıca bu kapsamlı mukaddime de Kur'ân'ın tercüme edilip edilemeyeceği ile ilgili tartışmalara ayrıntılı olarak değinmiş, çeviri metotları, sorunları, teknikleri gibi hususlarda döneminin çok ilerisinde değerlendirmeler yapmıştır." "Bunun yanında Kur'ân'ın isimleri, süre, âyet, mushaf, tefsir, te'vil, meal, Kur'ân'ın fezaili başlıkları altında genel bilgiler vermiş, tefsirini yazma sürecinden bahsetmiş, metodu ve üslubu ile ilgili açıklamalar yapmıştır."¹²⁵

Elmalılı M. Hamdi Yazır, "Eserinde takip ettiği usulu kendisi şöyle tarif etmektedir:"

"Bir kere, her tefsir çalışmasında temel ilke gibi olan ve arapça kuralları ilgilendiren lafızlarla ilgili analizler, (bu benim çalışmamda) çok eksik denecek kadar azdır. Lafızlardan ziyade anlamın ortaya konulup iyice açıklanmasına çalışılmıştır. O da

¹²² Elmalılı, *age.*, I, 51.

¹²³ Elmalılı, *age.*, I, 51

¹²⁴ Özgel, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası", 341; Bilgin, "Hak Dini Kur'ân Dili" 154.

¹²⁵ Elmalılı, *age.*, I, 47-60; Özgel, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası", 361.

her âyette değil bir kısım âyettedir. Bunun, dikkat edilirse, âyetlerin ve sûrelerin kendinden önceki ve sonrakilerle ilgilerini anlatmak hususunda birçok yerde apaçık bir hizmeti ve yararı vardır. Bu eserde, nüzul sebepleri, nâsih-mensûh yani âyetlerin indiriliş sebepleri, hükmü yürürlükten kaldıran ve kaldırılan âyetlerle ilgili açıklamalar, zaman zaman öğüt ve ahlak, inanç ve ibadetler ve birtakım hakikatler ve ilimler ile ilgili açıklamalar bulunur; zamanımızı ilgilendiren ilimler, bilimler ve felsefi konular ile ilgili pek çok konuya rastlanılır. Özellikle bu bakımdan, başka tefsirlerde bulunamayacak ya da çok güç anlaşılabilir şeyler yönünden, bu tefsirin bir özelliği olması gerekir.”¹²⁶

Elmalılı M. Hamdi Yazır, “Ayetlerin anlam dünyası içerisinde bulunan hakikatlerden ilham alarak ilmi, edebi, sosyal, felsefi birçok konuya değinerek eserini zenginleştirmiştir.” Müslümanların içinde “yaşadıkları dönemle beraber geleceklerini de düşünmüş, onlara fazilet” ve ilerleme yollarını göstermiş, yabancıların Müslümanlık hakkındaki düşüncelerine işaret etmiştir.¹²⁷

“Elmalılı Muhammed H. Yazır, tefsirinin girişinde, Diyanet’in kendisiyle yaptığı anlaşmanın maddelerine yer vermiştir. Buradan öğrendiğimize göre anlaşma, yedi maddeden oluşmaktadır;”

1- “Ayetler arasındaki münasebetler ortaya konacaktır.”

2- “Nüzul sebepleri nakledilecektir.”

3- “Kıraet-i Aşere’nin dışına çıkılmayacaktır.”

4- “İcabına göre terkip ve kelimelerin lisanla ilgili izahatı yapılacaktır.”

5- “İtikatça Ehl-i Sünnet mezhebine ve amelce Hanefi mezhebine riayet olunarak ayetlerin kapsamış oldukları dini, şer’i, hukuki, içtimai ve ahlaki hükümler ve işaret ettiği, alakalı bulunduğu felsefi ve ilmi konularla ilgili açıklama; bilhassa öğüt ve hatırlatma ile ilgili ayetlerin mümkün mertebe genişçe izahı ile ilgili veya münasebetli olduğu İslam tarihi vakalarına yer verilecektir.”

6- “Frenk müelliflerince yanlış veya tahrif yollu şeylerin ileri sürüldüğü görülen noktalara dikkat çekmeyi ihtiva eden not konacaktır.”

---

¹²⁶ Elmalılı, *age.*, I, 50.

¹²⁷ Bilmen, *age.*, 2, 790-793

7- “Baş tarafa mühim bir mukaddime ile Kur’ân’ın hakikatini ve Kur’ân’la ilgili bazı önemli meselelerin izahı yapılacak.”¹²⁸

Elmalılı M. Hamdi Yazır, tefsirini bu esaslara bağlı kalarak yazmıştır. “Yazır, surelerin tefsirine başlamadan önce, giriş diyebileceğimiz bir bölüm içerisinde genel olarak surenin kimliğini tanıtan bazı bilgiler vermektedir.” Örneğin, “Nûr suresinin girişinde şu hususları ifade etmektedir:” “Nûr suresi, hepsi Medenidir. Nûr ayeti denilen, “Allahü nuru’s-semâvâti’l-ard” “ayeti münasebetiyle bu ismi almıştır. Ayetleri altmış iki veya altmış dördtür. Kelimâtı bin üç yüz on altı, harfleri beş bin üç yüz otuz, fasılası be,râ, lâm, mîm, nûn harfleridir.”¹²⁹

“Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi söz konusu bölümde surenin Mekki mi, Medeni mi olduğu hususunda, ayet, kelime, harf, fasıla ve isimleri hakkında bilgi verilmektedir. Bazen, bunlara ilaveten, surenin faziletiyle ilgili hadisler de yer almaktadır.” “Zaman zaman tefsirine başladığı sureyle, önceki sure arasındaki münasebete de değinmektedir.”

Tenasüb; Elmalılı ile Diyanet arasında yapılan anlaşma maddelerinin ilki, ayeti Kerimeler arasındaki ilgidir.¹³⁰ Yazır, Fâtîha’nın başında, konu hakkında genel bir değerlendirme yapmaktadır;

“Kur’an’da sûreler arasında, çoğu sûrelerde kıssalar arasında, kıssalar da âyetler arasında, âyetlerde kelimeler arasında, kelimelerde harfler arasında vel hasıl bütün bunlar arasında, açık veya gizli, lafız veya anlam bakımından birçok yönlerden tam bir uyum ve etkileyici bir düzen bulunmaktadır.”¹³¹

“Ara sıra surenin ne zaman, nerede nâzil olduğu hakkında da bilgi verilmektedir. Ayrıca yine tefsiri esnasında varsa ayetlerin nüzul sebeplerine de değinmiştir. Bu konudaki ihtilafları dikkate almış, rivayetleri Kur’ân’a uygunluk, sened tahlili, tarihi olaylara aykırılık gibi muhtelif açılardan değerlendirerek tercihte bulunmuştur.”¹³²

“Ayetleri grup olarak ele almış, önce mealini vermiştir. Ardından bu ayetlerde geçen kavramları lügavi olarak açıklamıştır. Türkçe bir eser olması ve aynı zamanda meali de yazması nedeniyle kelimelerin anlamları üzerinde dururken, iştikakından

¹²⁸ Elmalılı, *age.*, I, 50-51.

¹²⁹ Elmalılı, *age.*, VI, 162; Özel, “Elmalılı’nın Mealinin Bazı özellikleri”, 51, 34-37.

¹³⁰ Elmalılı, *age.*, I, 50,

¹³¹ Elmalılı *age.*, I, 111-112; Özel, “Elmalılı’nın Mealinin Bazı özellikleri”, 40.

¹³² Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 339. Rıfat Yıldız, *Elmalılı Hamdi Yazır’ın Nüzul Sebepleri Değerlendirmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), HÜSBE, Şanlıurfa, 2006, 122-126; Özel, “Elmalılı’nın Mealinin Bazı özellikleri”, 34-37

bahsetmiş, sözlüklere müracaat ederek temel anlamlarını vermiştir. Bu konuda varsa rivayetleri, müfessirlerin görüşlerini ele alarak tahlil etmiş ve sonuçta bu kelime ve kavramların Türkçeden asıl ve hangi kelime ile ifade edilebileceği üzerinde durmuştur. Bu türden izahlar o kadar çoktur ki; müstakil bir Kur’ân sözlüğü halinde derlenerek yayımlanmıştır.”¹³³

Hak Dini Kur’ân Dili’nde genel özellikleri itibariyle dirayet ağırlıklı bir metod takip edilmiştir.¹³⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, Eserinde nasıl bir tefsir anlayışı benimsediğini kendi beyanlarıyla yukarıda örnek vermiştir şimdi yine başka bir yerde tefsir anlayışıyla alakalı şunları söylemektedir:

“Şunu da hatırlatalım ki, Kur’ân’ın tefsirinde birinci kaynak yine kendisidir. Çünkü Fatiha, bir “el-hamd” kelimesinin tefsiri ve bütün Kur’ân’da Fatiha’nın tefsiri olduğu gibi, birçok âyetler de bir diğerinin problemliliği gibi görünen ve biraz kapalı bulunan ifadelerini tefsir edip açıklarlar. İkinci kaynak, Rasulullah (s.a.v)’in hadislerinde yer alan açıklamalardır. Üçüncü kaynak, sahabe ve tâbiünden, tefsir bağlamında nakledilen açıklamalardır ki bunlarda bir yandan peygamberden aktarılan hadis olma ihtimali, bir yandan da bizzat o sahabenin yahut tâbiünün te’vîli olma ihtimali bulunmaktadır.”¹³⁵

Elmalılı M. Hamdi Yazır ne kadar dirayet metodunu kullanmış olsa da aslında tefsir anlayışını, Fatiha-Nas türü Kur’ân Tefsiri yazan müfessirlerin anlayışından ve metodundan ayrı düşünmek doğru olmaz. Bunu kendisinin açıklamasından çok rahat anlıyoruz. Şu hâlde diyebiliriz ki Elmalılı’nın tefsir anlayışında geleneksel Kur’ân tefsiri anlayışıyla tefsir yazan müfessirlerle büyük bir benzerlik vardır.¹³⁶ Geleneksel Kur’ân tefsiri, “rivayet metodu” dediğimiz, kaynakları Kur’ân, sünnet ve sahabe görüşlerinden oluşan ilk dönemde ki müfessirlerin takip ettiği metottur. “Makbul bir tefsirin gereği olarak görülen bu üç temel kaynağı zikreden Elmalılı ardından dirayet tefsirlerinin özelliği olarak bilinen hususları zikrederek şöyle demektedir:”¹³⁷

“Dördüncü kaynak ise, bu üç kaynak araştırıldıktan sonra Arapça ve dini ilimler ile bilimsel düşünceler çerçevesinde ortaya konulabilen te’vîl/yorum kısmıdır. İyi

¹³³ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 340. Mehmet Yaşar Soyalan, *Elmalılı Tefsirinde Kur’ân Terimler ve Deyimler*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.

¹³⁴ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 340. Halis Albayrak, H. Yazır’ın Tefsir Anlayışı, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 165.

¹³⁵ Yazır, *age.*, I, 61-62.

¹³⁶ Albayrak, H. Yazır’ın Tefsir Anlayışı, 153.

¹³⁷ Özgel, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, 340.

arapça bilenler için Kur’ân’ın hükümle ilgili âyetleri hiçbir tefsire muhtaç olmayacak kadar açıktır, ancak hüküm bildiren bu âyetlerin birbirlerine göre “takrir” (manayı vurgulama), “tahsis” (manayı hususileştirme), “istisna”, “nesih” gibi ilgilerini göz önünde bulundurmamak gerekir ki, bu da Tefsir ilmi ile Fıkıh Usulünün işidir.”¹³⁸

Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın tefsirini yazarken dikkat ettiği takip ettiği yöntem ve anlayışında Kur’ân kıssalarının da yeri vardır. Bu sebeple müfessirin isrâiliyyat ile alakalı düşüncelerini de aktarmak istiyoruz;

“Kur’an-ı Kerim’in muhtevasını teşkil eden oluşturan temel konulardan biri, kıssalardır. Bu kıssalar, genel itibarıyla, tarihi olaylardır. Kitabullah’ın maksadı, tarihî bilgivermek olmadığından, müfessirler zaman zaman bu kıssalarda anlatılan olay ve kişilerle ilgili Kur’ân dışı kaynaklardan yararlanma yoluna gitmişler, bu da bilgi, zihin ve anlayış kirliliğine yol açmıştır. Kimi müfessirler, özellikle rivayet ağırlıklı olanlar, bu tür kaynaklara aşırı ilgi göstermişlerdir.”¹³⁹ Elmalılı, ise İsrailî haberlere itibar etmemiş, naklettiğinde de israiliyat olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴⁰ Ayrıca Elmalılı, “israilî haberler konusunda titiz ve dikkatli olanlardandır.” Onun bu tutumunu çeşitli yerlerde görmek mümkündür.¹⁴¹ O, En’âm suresi 74. ayetin izahında, Hz. İbrahim’in babasının ismi ile ilgili rivayetleri aktardıktan sonra, tarih kitaplarında meşhur olan Tarah adının kaynağının Yahudi ve Hristiyan kaynaklarına, bunların da Tevrat’a dayanabileceği kanaatini ileri sürmektedir. Bunun, Kur’ân-ı Kerim’in Azer şeklindeki haberine karşı çıkacak güçte olmadığını ifade ettikten sonra, bunların Kur’ân’a değil, Kur’an’ın bunlaramüheymin ve nigahbân olduğuna vurgu yapmaktadır.¹⁴²

Hamdi Yazır’ın konuya yaklaşımına, bir de Kehf suresi 83. ayetinin tefsirinde rastlamaktayız. Zülkarneyn hakkında en sağlam hükmün, İbnHişam şârihi Süheylî’nin Hz. Ali’den nakledilen “Zülkarneyn bir abd-i salih idi ki, Allah’ı sevmiş, Allah da onu sevmişti.” Bu bilgiyi aktardıktan sonra Elmalılı; “onun (zülkarneyn) isim ve şahsiyetini belirlemeye kalkışmanın Kur’an-ı Kerim’in anlatım tarzına, üslubuna uygun olmadığını söylemektedir.”¹⁴³

¹³⁸ Yazır, *age.*, I, 62.

¹³⁹ Özel, “Elmalılı’nın Mealinin Bazı özellikleri”, 41.

¹⁴⁰ Saliha Tekiner, *Elmalılı Tefsirindeki Hadislerin Tahrici*, (IV-VI. Ciltler), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜSBE, Konya, 2006, 177.

¹⁴¹ Özel, “Elmalılı’nın Mealinin Bazı özellikleri”, 41.

¹⁴² Elmalılı, *age.*, IV, 31-32.

¹⁴³ Elmalılı, *age.*, V, 565-569.

Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın tefsirinde İsrâliyât ile ilgili takındığı bututum hakkında akademik çalışmalarda yapılmıştır.¹⁴⁴

Genel olarak Elmalılı'nın takip ettiği tefsir metodunu anlatmaya çalıştık. Elmalılı M. Hamdi Yazır, "Kur'ân etrafında oluşan yorumların oluşturduğu bilgi yığını içinde değerlendirmeler yaparken bazen Kur'ân'ın yorumlanması konusuna gereken ihtimamı gösterememiş olsa da bu bilgi yığınının olumsuz baskısından ve otoritesinden sıyrılabildiği anlarda Kur'ân'la daha sıcak ve daha canlı bir ilişki içine girmiş ve okuyucuyla da aynı yoğunlukta bütünleşebilmiştir." İşte bunu yapabildiği durumlarda onun gerçek gücünün ve derin vukufunun hakkını verdiğini görüyoruz. Zaten Elmalılı'yı diğer müfessirlerden ayıran en önemli özellik onun, mevcut birikimine dayalı olarak kendi öz yönelişiyle Kur'ân'a bakma fırsatını yakaladığı anlarda yaptığı değerli orijinal yorumlardır. "Onun tefsiri çoğu konuda aşılması güç izahlarıyla hem ilim âleminde hem de genel okuyucu nezdinde tazeliğini ve değerini korumaktadır. Tefsiri, Türk okuyucusunun istifade edeceği büyük bir bilgi ve kültür hazinesidir. Bütün bir İslami kültürünü derin bir vukufuyla Türkçe olarak aktarması bile onu takdir etmek için yeterli bir sebeptir. Kaldı ki çeşitli konulardaki değerli yorum ve yaklaşımlarıyla da Kur'an araştırmacılarına ışık tutmuştur ve hala ışık tutmaya devam etmektedir."¹⁴⁵

1.2. GENEL OLARAK AİLE

1.2.1 Aile Kavramının Tanımı

Lügatte; Genel olarak bir kimsenin bakmak zorunda olduğu, kan bağılılığı, evlilik ve diğer yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerin tüm ihtiyaçlarının karşılandığı birim diyebiliriz. Aile kavramının çeşitli tanım ve manalarını şöyle sıralayabiliriz; Aynı kan, aynı soy ve aynı atadan gelen kişilerin hepsi. Aynı çatı altında yaşayan anne, baba ve çocuklar. Aralarında kan, yakınlık veya sözleşme ile birbirine bağlılık bulunan ve ilişkileri medeni yasa ile düzenlenmiş topluluk.¹⁴⁶

Aile adı, bir kimsenin kendi küçük adından sonra gelen soyuna ait olan ad, aile arasında, aile bireyleri ve çok yakın birkaç kişi arasında yapılan nişan, düğün, eğlence, kutlama.¹⁴⁷ Anlamlarına gelmektedir. Başka bir tanıma göre de aile, ana-baba ve

¹⁴⁴ Canan Zerenay Avan, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsirinde İsrâliyât*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2004.

¹⁴⁵ Albayrak, H. Yazır'ın Tefsir Anlayışı, 168.

¹⁴⁶ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, 160-161.

¹⁴⁷ Çağbayır, *age.*, 161.

çocuklardan oluşan, üyeleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, dayanışına ve birbirilerine ait olma duygusu bulunan bir topluluktur.¹⁴⁸

“Aile, sosyoloji literatüründe üzerinde en çok durulan temel kurumlardan birisidir. Çünkü toplumun sahip olduğu değer yargıları, normatif kurallar ve sosyalizasyonun en ciddi ve yoğun olarak yaşandığı toplumsal yapı ailedir.¹⁴⁹ Ailenin bu pozisyonundan dolayı da o, çoğunlukla toplumun küçük bir örneği, prototipi olarak kabul edilir.”

Ailenin biyolojik-toplumsal-kültürel yönlerini vurgulaması ve âileyle ilgili yapılan tanımları kapsaması bakımından şu tanımlamalar da oldukça önemlidir.¹⁵⁰

“Sosyoloji bilimi, aileyi en sade biçimde karı koca ve çocuklardan oluşan birlik olarak kabul etmiş ve bu birliği “çekirdek aile” olarak tanımlamıştır.”¹⁵¹

Çok başarılı bir ilim ve bilim insanı olan ve aynı zamanda Sosyoloji Derneği onursal başkanlığı da yapan Prof. Dr. Birsen Gökçe; aileyi; “Ana-baba ve çocuklar ve tarafların kan akrabalarından (aile biçiminin gereklerinden) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik olarak tanımlamıştır.¹⁵²

Türk toplum bilimci (sosyolog), Akademisyenve “Türk Devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği” konulu araştırmasıyla bilinen Prof. Dr.Özer “Ozankaya ya göre Aile; içinde insan türünün belli biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli biçimde düzenlendiği, esler ve ana-babalarla çocuklar (ailenin biçimine göre başka yakınlar) arasında belli ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı toplumsal kurumdur.”¹⁵³ Şeklinde tarif etmiştir.

¹⁴⁸ *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Haz. M. Fatih Saraç, “Aile Mad.,” Risale Yayınları, İstanbul, 1990, I.

¹⁴⁹ Mazhar Bağlı & Aysan Sever, “Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat,” *Aile ve Toplum Dergisi*, 7, 2, 9, Ocak-Mart, 2005, 2.

¹⁵⁰ Arzu Arıkan, *Kur’ân’a göre Âile Saadetini Oluşturan Temel Unsurlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, 2015, 8.

¹⁵¹ Ercüment Kuran, “Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi,” *Aile Yazıları I, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç*, Der., Beylü Dikeçligil & Ahmet Çiğdem, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, 365. Ayr., bkz., Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Türklerde Aile İctimaiyatı”, *Aile Yazıları I, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç*, 33; Hilmi Ziya Ülken, “Aile”, *Aile Yazıları I, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç*, 37- 42.

¹⁵² İbrahim Yaşa, “Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı”, *Aile Yazıları I, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç*, der., Dikeçligil & Çiğdem, 207.

¹⁵³ Özer Ozankaya, *Toplum Bilimine Giriş*, AÜSBFY, Ankara, 1979, 233.

Aile kavramı genellikle; akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk ta denilebilir.”¹⁵⁴ Bugün modern fıkıh çalışmalarında الاسرا kelimesi âile anlamında kullanılmaktadır. Fakat bu kelime, “bir adamın kendileriyle güç kazandığı erkek akrabaları” anlamına gelir ve klasik Arapçada bir erkeğin baba tarafından akrabalarını ifade eden bir muhtevaya sahiptir. Bununla birlikte el-usra kelimesinin “esir etmek, bağlamak” anlamına gelen “ا س ر” kökünden türetildiği göz önüne alındığında, evlilik sonucu kişinin üzerine binen yük ve sorumluluğun doğurduğu mecazî bir bağlılıktan söz edilebilir.¹⁵⁵

Yukarıda görüldüğü gibi aile kavramının sözlükte geçen manalarını ve bazı ilim adamlarının aile kavramına dar yapmış oldukları tanımlamaları verdik, genel olarak geçen tariflerde aile kavramı; Aralarında kan bağı ile akrabalık bağı olan kişiler arasında kurulmuş bir kurum olarak değerlendirebiliriz.

1.2.2. Aile Kurumunun Önemi

Aile, bireylerin kimlik ve kişiliklerinin oluşmasında, bireylerin toplumsallaşıp topluma uygun üyeler haline gelmelerinde alternatif olmayan en önemli kurumdur.¹⁵⁶ Anne, baba ve çocuklardan oluşan ve toplumun en küçük birimi olarak tanımlanan ailenin anlatılanlardan daha fazla bir muhtevaya sahip olduğu kuşkusuzdur.¹⁵⁷ Aile kurumu, kendi oluşumuna sebep olan “biyolojik boyutu aşan, psiko-sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer böyle olmasaydı bu kurum çağlar boyunca insan toplumuna temel olan etki ve gücünü sürdüremezdi.¹⁵⁸ Nitekim toplumsal yapının çekirdeği olan aile, insanlık tarihinin başlangıcından (Hz. Âdem ve Eşi) beri var olagelmiş ve tarih boyu önemini ve varlığını koruyan, toplumun en temel yapıtaşlarından biridir. İlkel olarak tanımlanan toplumlardan karmaşık yapıya modern toplumlara kadar ailenin olmadığı bir topluma rastlamak mümkün olmamıştır. Aile kurumunun bu özelliğiyle zaman ve mekân üstü bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Mehmet Akif Aydın, “Âile”, *DİA*, II, 196.

¹⁵⁵ Rağıb el-İsfehâni, *müfredât (Kur’ân Kavramları Sözlüğü)*, Ter.,Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, Aralık, 2012,17; Bilal Işık, *Tahrim Süresinde Âile içi ilişkiler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul, 1999, 53.

¹⁵⁶ Celalettin Vatandaş, *Trabzon’da Ailenin Yapısı ve Problemleri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2008, 18-24;

¹⁵⁷ Yaman, *age.*,14.

¹⁵⁸ Birekul Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Âile*, Yediveren Yayınları, Konya, 2001, 101.

¹⁵⁹ Celalettin Vatandaş, “SEKAM Araştırması Bağlamında Türkiye’de Âile Yapısı ve Problemleri”, *Savrulan Dünyada Âile Sempozyumu Bildirileri, (Sorunlar-İmkânlar-Çözümler)*, Sekam Yayınları, İstanbul, Mayıs, 2016, 49; Ayr. Bkz. Freyer, Hans, *Sosyolojiye Giriş*, (Trc: Nermin Abadan), Ankara, 1963, 223; Can, “Fitrat Ekseninde Âilenin Yeniden İnşası”, 147.

Aile, duygularımızı ve çok yönlü kabiliyetlerimizi besleyip geliştirecek miraslar deposudur. Aile, milletin de büyük insanlık ailesinin de küçük bir örneğidir.¹⁶⁰ Aile, toplumun oluşumunda en küçük sosyal yapıyı teşkil eder ve toplum birçok ailenin bir araya gelmesinden meydana gelir.¹⁶¹ Toplumun sağlıklı bir şekilde gelişmesi, ilerlemesi, toplumsal huzur ve barışın sağlanabilmesi açısından Aile'nin sağlam temellere dayanması son derece önemlidir.¹⁶² Neslin devamı, çocukların yetiştirilmesi, kişilerin topluma kazandırılması, düzeni koruyan sosyal mekanizmaların sürdürülmesi ancak sağlıklı ailelerin varlığı ile mümkün olabilir.¹⁶³ Aile bir anlamda bireyin, toplumun ve milletin aynası konumundadır. Bir cemiyetin tanımı aileyle ölçülür, kalitesi ve niteliği aileyle anlaşılır ve anlatılır.¹⁶⁴

Kur'an-ı Kerim'de aile; İnsan fitratına yerleştirilmiş genetik bir kodlamanın sonucu ve Allah'ın bir ayeti olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁵ Ayrıca bazı ayetlerde kadın ile erkeğin eş olarak aile kurma sebepleri şöyle anlatılır; Aileyi meydana getiren eşler; “*başta birbirlerini fuhşiyattan korumak.*”¹⁶⁶ “sağlıklı ve topluma faydalı çocuklar yetiştirmek”¹⁶⁷ ve “*birbirlerine destek olarak yaşayıp sükûn bulmak.*”¹⁶⁸ Evet, işte Allah (c.c.) ailenin kuruluş amacını bizlere böyle açıklıyor. İşte bu noktada bireyin mutluluğunu sağlayan, toplumla birey arasındaki bağları güçlendirerek onu topluma kazandıran, bireyi, hayatın sıkıntılarından kurtararak ona hayat mücadelesinde ümit, güç ve cesaret veren huzur ve güven kaynağı olan ailedir.¹⁶⁹

İnsan fitratı gereği yaratılıştan itibaren sosyal bir varlıktır. Yani toplum denilen sosyal bir ortamda yaşamak zorundadır. Zira insan tek başına kaldığı durumda huzursuz olur ve strese girer onun bu stresten kurtulup sükûn bulması için Allah (c.c.) ilk insan olarak yarattığı Hz. Âdem (a.s.)'a bir eş yaratmıştır.¹⁷⁰ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ

¹⁶⁰ Halil Apaydın, “Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi”, *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2001, 12-13, 324.

¹⁶¹ Bilge Könezoglu, *Aile ve Ailenin Korunması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBF, Ankara, 2006, 8.

¹⁶² Könezoglu, *agt*, 9-10, Ayr. Bkz., Birsen Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir inceleme”, *Hacattepe Sosyal ve İdari Bilimler Dergisi*, 8, 1-2, Mart-Ekim, 1976, 48-51.

¹⁶³ Gökçe, “Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü”, *Aile Yazıları III, Birey, Kişilik ve Toplum, Bilim Serisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, 16

¹⁶⁴ Kerim Buladı, *İslam Işığında Ailede Huzurlu Yaşam*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2013, 60.

¹⁶⁵ Can, *age.*, 147.

¹⁶⁶ Bakara, 2/187 ve Müslim, Nikâh, 1400.

¹⁶⁷ Nahl, 16/72.

¹⁶⁸ A'râf, 7/189; Nahl, 16/80; Rum, 30/21.

¹⁶⁹ Ali Rıza Temel, *Mutlu Bir Yuva Nasıl Kurulur, Nasıl Korunur*, Harf Yayınları, İstanbul, 2006, 19.

¹⁷⁰ Emanullah Polat, “Kavvamun İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısının Te'dibi”, *Ekev Akademi Dergisi*, 18,59, Bahar, 2014, 356.

مِنْهَا زَوْجَهَا لِنَسْكَتِكُمَا إِلَيْهَا “Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir.”¹⁷¹

Âyette geçen زوج (eş) kavramı Arapçada hem kadın hem de erkek için kullanılmaktadır.¹⁷² Yani kendisine ısınsın diye yaratılan Hz. Havva (r.a.) eş olduğu gibi ilk yaratılan insan Hz. Âdem (a.s.) da eştir.¹⁷³ Allah’ın (c.c.) kullarına olan rahmetinden ve bahşetmiş olduğu nimetlerinden bir tanesi de eşlerin birbirinde sükûn bulmasıdır, birbirlerinde huzur bulması mutluluğu yaşamasıdır. İki farklı insan tabiri diğerle ayrı dünyaların insanları, bir araya geliyor ve tek oluyorlar tam oluyorlar bir elmanın iki yarısı gibi oluyorlar her şart ve durumda birbirlerini tamamlıyorlar bu duyguları taşıyorlar çünkü Allah (c.c.) aile bağını evlilik bağını fitratlarına işlemiş. Tabiatındaki diğer canlılar hayatlarını devam ettirirken takip ettikleri ve uydukları kurallar sanki bir program gibi beyinlerine yerleştirilmiş ve o esaslara uymak zorundalar, işte insanlarda da evlilik öyledir olmazsa olmazlarımızın en önemlisidir fitratımızda vardır sünnetullahda vardır ve uyulması gereken bir yasadır. Bu yüzden Rabbimize bize olan bu eşsiz nimetinden dolayı binlerce kez hamdu senalar olsun.

İşte bu minvalde âilenin kurumsal önemini ortaya koyması açısından Rum süresinin 21.âyet-i kerimesi büyük bir önem arz etmektedir. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır;

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Yine sizin için kendileriyle huzur bulasınız diye kendi türünüzden eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhameti yerleştirmesi de O’nun mucizevi işaretlerinden biridir: şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir topluluk için alınacak bir ders mutlaka vardır.”¹⁷⁴

Görüldüğü üzere bu âyet, âilenin dayandığı psikolojik ve biyolojik faktörlere işaret etmektedir. İnsan kendisini mutlu edecek sevgiyi, şefkati, merhameti ve huzuru ancak aile yuvasında bulabilir.¹⁷⁵ Fahreddin Râzî’nin de işaret ettiği gibi “insan karı koca arasında bulduğu sevgi ve şefkati diğer akrabaları arasında bulamaz. Karı-koca

¹⁷¹ A’râf, 7/189.

¹⁷² ez-Zebîdî, Ebü’l-Feyz Muhammed b. Mürtezâ el-Hüseynî, *Tâcü’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kamus*, Dârü’l-Hidâye, Ysz., Tsz., “z-v-c” mad.

¹⁷³ Polat, “Kavvamun İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısının Te’dibi”, 357.

¹⁷⁴ Rûm, 30/21.

¹⁷⁵ Arzu Arıkan, *Kur’an’a Göre Aile Saadetini Oluşturan Temel Unsurlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İÜSBF, İstanbul, 2015, 11.

arasındakibu sevgi sadece şehvete dayalı bir sevgi değildir. Karı-kocayı birbirine sevdiren ve aralarını ayırmayan tek şey cinsel arzu olsaydı, insanda çokça meydana gelen öfkenin bu arzuyu yok etmesi gerekirdi. Kaldı ki cinsel istekler sürekli olamayacağı için karı-koca arasında her an ayrılık baş gösterebilirdi. İşte Allah'tan gelen bu sevgi sayesinde insaneşinden kaynaklanan sıkıntılara katlanır. Karı-koca ilişkisi sadece cinsel arzuyadansaydı, eşlerin hastalık veya yaşlılık sebebiyle cinsel arzudan kesildiklerinde buberaberlik ve sevgiyi devam ettirmemeleri gerekirdi.”¹⁷⁶

Yukarıdaki âyet aynı zamanda her iki cinsin yaratılış maksadını da ortaya koymaktadır. Buna göre kadın ve erkek Allah'ın aralarına koyduğu sevgi ve merhameti geliştirmek için gayret göstermelidirler. Bu sevginin olgunlaşması sonucu cinsellik, süflî bir arzu olmaktan öteye geçerek nesil yetiştirmek gibi ulvî bir gayeye hizmet edecektir.

1.2.3. İslamda Aile

Tek başına olmaktan kurtulup can yoldaşına kavuşma anlamına gelen aile, tarih boyunca varlık göstermiş bütün din ve düşüncelerde toplumun temel taşı olarak kabul görmüş önemli bir kurumdur. İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana toplum halinde yaşayan bütün insanlar yaşantılarını bir aile düzeni içerisinde sürdürmektedir. Aile içtimai hayatın başlangıcı ve bütün toplumların en küçük sosyal birimidir. İşte bu yüzden Dinler de aileyi, toplumu yönlendirmekte bir araç ve faaliyetlerinin merkezi olarak kabul etmişlerdir.¹⁷⁷

Aile küçük bir devlettir, devlet ise büyük bir ailedir. Bu önemli kurumun temel taşlarını Hz. Âdem ve Hz. Havva oluşturmuştur.¹⁷⁸ Yüce Mevlâ'nın iradesiyle ilk insan olan Hz. Âdem bir aileye sahip olarak yaratılmıştır,¹⁷⁹ Kur'ân-ı Kerim, yeryüzünde yaşayan insanların atası olan Hz. Âdem'in (a.s.) bir eşe sahip olduğunu ve bu ilk karı-kocanın çocuklarıyla beraber bir aile yuvası kurduğunu haber vermektedir.¹⁸⁰

İslam'da âileye çok büyük önem verilmiş ve insanların aile kurmaları teşvik edilmiştir, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an âyetleri ve peygamber (s.a.v.) tatbikatına baktığımızda da, adeta aile üzerinde titremenin asli bir görev olduğunu

¹⁷⁶ Ebû Abdillâh Ebu'l-Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzi, *Mefûûhu'l-Ğayb/et-Tefsîrü'l-kebîr*, Dâru İhye-i Tûrâsi'l-Arabi, Beyrut, 1420, XXV, 92.

¹⁷⁷ İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, 15.

¹⁷⁸ Huriye Martı, “Rasulullah'ın Dilinden Kadının Aile İçindeki Konumu”, *Mehir*, İlkbahar, 1999, 45.

¹⁷⁹ Yaman, *age.*, 11.

¹⁸⁰ Bakara, 2/35, Mâide, 5/27; A'râf, 7/19; Tâhâ, 20/117-119.

görebiliriz. Çünkü aile hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile. Hem de kişiyi dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden alıkoyan bir vasıtaadır.¹⁸¹

Aile toplumun ana çekirdeğini oluşturan en kutsal sosyolojik kavramlardan birisidir. Bu kutsallık Kur'an ve Sünnete dayanmaktadır.¹⁸² Yukarıda da geçtiği üzere Kur'an ve Sünnet, dini ve sosyal bir kurum olan aileye büyük önem atfetmiş, insanları aile kurmaya teşvik etmiştir. Aile kurulduğu takdirde evlilik gerçekleştiği zaman, bu birlikteliğin, Kur'an'da geçtiği üzere birçok hayır, iyilik ve yararları vardır. Bu güzellikler; *“sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah tır.”*¹⁸³ Ve *“Allah size kendinizden eşler var eder, eşlerinizden de oğullar ve torunlar var eder.”*¹⁸⁴ Meâllerindeki ayetlerden de anlaşılacağı üzere, kişinin huzur bulacağı ortamın tesis edilmesi, ailenin kurulmasına bağlıdır.

Diğer taraftan; *“İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi O'nun varlığının delillerinden dir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır.”*¹⁸⁵ Ve *“Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”*¹⁸⁶ ayetleri, aileyi oluşturmayı bir toplumsal görev olarak Müslümanlara yüklemektedir.¹⁸⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.) de *“Ey gençler! Evlilik yükümlülüğüne gücü yetenleriniz hemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü ve ırzı harama karşı daha fazla korur.”*¹⁸⁸ İle *“Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim.”*¹⁸⁹ sözleriyle, evlenerek aile kurmanın önemini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra İslam hukukçuları da evlenmenin dini hükmünün çeşitli durumlara göre farz, sünnet, mubah, mekruh ve haram olduğunu belirtmişlerdir.¹⁹⁰

¹⁸¹ Aydın, “Âile”, II, 199; Yaman, *age.*, 12.

¹⁸² Acar, *age.*, 16.

¹⁸³ A'raf, 7/189.

¹⁸⁴ Nahl, 16/72

¹⁸⁵ Rûm, 30/21; Nahl, 16 / 72; Nur, 24/32

¹⁸⁶ Nûr, 24/32.

¹⁸⁷ Yaman, *age.*, 12.

¹⁸⁸ Buhârî, Nikâh 2; Müslim, Nikâh 1; Süleyman b. el-Eş'as b. İshak Ebû Dâvud, *Süneni Ebi Dâvud*, (Tah., Muhammed Muhyiddin Abdulhamit), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, Tsz., Nikâh 1; Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahih*, (Tah., Beşşar İvad Ma'ruf), Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmi, Beyrut, 1998, Nikâh 1.

¹⁸⁹ Buhari, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Süneni İbn Mâce*, (Tah., Muhammed Fuad Abdulbaki), Dârü'l-İhyai'l-Kutubu'l-Arabiyye, Ysz., Tsz., Nikâh, 1.

¹⁹⁰ Aydın, “Âile”, II, 196; Ali Çelik, *Ahzâb sûresine Göre Âile Hukuku*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2001, 23-28.

1.2.3.1. İslam Ailesi ve Seçilmiş Aile Olabilmek

En başta şunu söylemek isteriz, mutlu bir ailenin genel portresini Bediüzzaman Said Nursi Hz. Lem'alar isimli eserinde şöyle tarif etmektedir; “Bir ailenin saadet-i hayatiyesi, koca ve karı mabeyninde bir emniyet-i mütekaile ve samimi bir hürmet ve muhabbetle devam eder.”¹⁹¹ İlerde de geleceği üzere burada Bediüzzaman'ın altını çizdiği hayati noktalar var, bunlar; eşlerin birbirlerine güveni, birbirlerine sevgi ve saygı beslemeleridir.

İslam ailesi, Allah ve Rasulu'nün istediği gibi yaşayan ve aile yuvasını gül bahçesine dönüştüren aile demektir. İslam ailesinde anne-baba çok önemli bir yerdedir en değerli en yüksek makamdadır, aile nimetinin en büyük kazancı en kıymetli nimeti anne-babadır. İslam ailesinde Anne-baba, daima üzerlerine adeta titrenilen değerlerdir. Onlara üzüntü verilmemeye çalışılır. Meşru çerçevedeki arzu ve istekleri derhal yerine getirilir, incitmemeye azami gayret gösterilir. Bu, o kadar önemli bir İslami hassasiyettir ki, Kur'ân tevhid gerçekliğinin yanında hemen ana-baba haklarına, bir başka ifadeyle kişinin anne-babasına karşı taşıdığı sorumluluğa işaret etmiştir,¹⁹² Allah (c.c.) anne-baba hakkında yüce kitabın'da bu sorumluluğu hatırlatarak şöyle buyurmaktadır;

*“Rabbin, yalnız kendisine tapmanıza ve ana-babaya iyi davranmamıza hükmetmiştir. Eğer ikisinden biri veya her ikisi senin yanında kocayacak olursa, onlara öf bile deme! Onları azarlama; onlara güzel söz söyle! Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve:” “Rabbim! Küçükken beni büyüttükleri gibi, sen de onlara acı” de.”*¹⁹³

Bir başka âyette de;

*“De ki: “Geliniz, size Rabbinizin haram kıldığı şeylerianlatayım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Ana-babayaiyi davranın! Yoksulluktan korkarak çocuklarınızı öldürmeyin.”*¹⁹⁴

Anne-baba hakkında birden çok âyet var fakat biz sadece bu kadarıyla yetiniyoruz

İslam ailesinde çocuklar, Allah'ın bir emaneti olarak değer taşır. Çocuğu bahşeden, onun cinsiyetini belirleyen Yüce Yaratıcıdır ve O, ana-babadan bu yavrunun iyi yetiştirilmesini istemektedir¹⁹⁵

¹⁹¹ Bediüzzaman Said Nursi, *Lem'alar*, Envâr Neşriyat, İstanbul, 2015, 239.

¹⁹² Ahmet Yaman, “İslâm Ailesinin Temel Nitelikleri”, *Mehir Dergisi*, Kış, 1997, 49.

¹⁹³ İsrâ, 17/23.

¹⁹⁴ En'am, 6/151.

*“Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah’ındır; dilediğini yaratır. O, dilediğine kız çocuk, dilediğine de erkek çocuk verir yahut hem kız hem erkek çocuk verir; dilediğini de kısır bırakır. O bilendir, her şeye gücü yetendir.”*¹⁹⁶

Ailenin gücü, neşesi ve hayat kaynağı olan çocuklar, aslında dünyada girilen en büyük imtihanın da konusudur. Çocuklara verilen terbiye, onlara kazandırılan kimlik ana-babanın ahiretteki başarılarının en büyük belirleyicilerindedir.¹⁹⁷ Evlatların bir imtihan olduğunu Allah (c.c.) şu âyetlerde haber veriyor,

*“Mallarınızın ve çocuklarınızın da bir imtihan olduğunu, büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin!”*¹⁹⁸

*“Ey inananlar! Mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Böyle olanlar ziyana uğrayanlardır.”*¹⁹⁹

*“Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan yararlı işler, Rabbinin katında sevapça ve ümit bakımından daha iyidir.”*²⁰⁰

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Bir babanın çocuğuna bırakacağı en büyük miras, iyi bir isimle güzel bir terbiyedir.”²⁰¹ Mübarek beyanları da âyetlerin tespitine vurgu yapmaktadır. İşte İslam ailesi evladını bu şuur ve terbiye ile yetiştirir, eğitir ve ona tam bir Müslüman şahsiyeti kazandırır.

İslam ailesi sağlıklı, düzenli ve saadetli bir yuva için bu aileye mensup kişiler üzerlerine düşen görevleri ibadet vecdi ve şuuru ile yapmalı, özellikle eşler birbirlerine karşı olan sorumlulukları evvela güçlü bir inançla, daha sonra da sevgi, saygı, anlayış, hoşgörü, rahmet ve fedakârlıkla yapmaya çalışmalıdır. İbadet edasıyla diyoruz çünkü aile fertlerinin vazifeleri kısmen Kur’ân-ı Kerim’de, büyük ölçüde de Peygamber efendimiz ’in (s.a.v.)’in Sünnetinde dini-şer’i bir muhteva ile duyurulmuş ve bu konuda Müslümanlar uyarılmıştır.²⁰² Nisa Suresi’nde yer alan bir ayet-i kerime söz konusu görevleri en genel çerçevesiyle şöyle belirlemektedir;

---

¹⁹⁵ Yaman, “İslâm Ailesinin Temel Nitelikleri”, 50.

¹⁹⁶ Şura, 42/49-50

¹⁹⁷ Yaman, “İslâm Ailesinin Temel Nitelikleri”, 51.

¹⁹⁸ Enfal, 8/28

¹⁹⁹ Münafikun, 63/9

²⁰⁰ Kehf, 18/46

²⁰¹ Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-Sahih*, (Tah., Beşşar İvad Ma’ruf), Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmi, Beyrut, 1998, Birr, 33.

²⁰² Yaman, “İslâm Ailesinin Temel Nitelikleri”, 50.

“Allah’ın bazılarını bazılarından üstün kılmasından ve erkeklerin mallarından harcamalarından dolayı, erkekler kadınları kollayıp gözetirler. İyi kadınlar, gönülden saygılı olup Allah’ın kendilerini korumasına karşılık, saklı olanı muhafaza ederler.”²⁰³

Hz. Peygamber’in meşhur “*Hepiniz çobansınız*” hadisinde bu bağlamda hatırlanmalıdır: “*Sizden her biriniz birer çobansınız ve her biriniz güttüğünüzden sorumlusunuz. Devlet yöneticisi bir çobandan ve yönettiği kişilerden sorumludur. Evin erkeği bir çobandır ve aile bireylerinden sorumludur. Evin hanımı, kocasının evi içinde bir çobandır ve güttüğünden sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malı üzerinde bir çobandan ve bunun yönetiminden sorumludur.*”²⁰⁴

İslam ailesinin bir diğer önemli özelliği aile içi ilişkiler ve sorumluluklardır. Karı ve kocanın evlenerek aile müessesesini kurmalarından sonra sorumluluk altına girmekte ve görevleri de artmaktadır. Bu görev ve sorumluluklardan bir tanesi ve en önemlisi eşlerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeleridir.²⁰⁵ Eşlerin birbirlerine karşı yerine getirmeleri gereken hak ve sorumlulukları vardır, Bakara sûresi, 2/228. Ayeti ile Nisâ sûresi, 4/34. Ayetlerin açılımını yaparsak, erkek ve kadınların birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını şu başlıklar altında toplayabiliriz:

A. Kocanın karısı üzerindeki hakları

a- “Karısından sadakat, itaat, iffetli olma, kendisine ilgi, sevgi göstermesini isteme ve özürsüz hâlinde cinsellik hakkı.”

b- “Sağlık durumuna göre çocuk isteme hakkı.”

c- “Karısına, istemediği ziyaretçileri yasaklama hakkı.”

d- “Gerektiğinde kadının gittiği yeri takip hakkı.”

e- “Başına buyruk ve söz dinlemeyen kadını irşad ve te’deb etme hakkı.”

B. Kadının kocası üzerindeki hakları

a- “Kocasından mehrini isteme.”

b- “Sağlıklı ve güvenilir bir evde oturtması.”

c- “Nafakasını isteme hakkı.”

d- Kendisine iyi muamele etme, cinsellik ve çocuk isteme hakkı.”

²⁰³ Nisa, 4/34.

²⁰⁴ Buhari, Cum’a, 11; Müslim, İmâre, 20; Tirmizî, Cihad, 27.

²⁰⁵ M. Esad Kılıçer, “İslâmda Aile Planlaması,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIV. 495.

e- “Ana-baba ve yakın akrabaları ziyaret etme.”²⁰⁶

Allah (c.c.) eşlerin birbirlerine karşı davranış şekilleri sorunları ve çözüm yollarını ayrıntılı olarak açıklamış eşlere ve aile kurumunu oluşturan fertlere düşen sadece bu ilahi mesajlara harfiyen uymak, bu hayat düsturları ile hal ve hareketlerini kontrol altına almak, dikkatli ve sorumlu yaşamaktır. Şimdi bu ayetlerden sadece bir iki tanesini vererek ileride tüm tafsilatı ile konuyu tekrar ele alacağız.

“... Kadınlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir...”²⁰⁷

“... “Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince: Önce kendilerine öğüt verin, yataklarından ayrılın. Bunlar da fayda vermezse dövün. Eğer size itaat ederlerse kendilerini incitmeye başka bir bahane aramayın. Çünkü Allah çok yücedir, çok büyüktür.” ve “Eğer karı-koca arasının açılmasından endişeye düşerseniz bir hakem erkeğin tarafından, bir hakem de kadının ailesinden kendilerine gönderin. Bu arabulucu hakemler gerçekten barıştırmak isterlerse, Allah karı-koca arasındaki dargınlık yerine geçim verir. Şüphesiz ki Allah hakkıyla bilendir, her şeyin aslından haberdardır.”²⁰⁸

Aile dışında kalan insanlara, kısaca topluma yönelik görev ve sorumluluklara duyarlı olmak, İslam ailesinin bir diğer temel vasfını teşkil etmektedir. Müslüman sadece kendisini düşünen bencil bir varlık olmamalı Kur’ân-ı Kerim bizlere düşünme yetisi kazandırmıştır,” İşte Kur’an’ın kazandırdığı bu tefekkür anlayışı, beşerî tefekküre bir nevi ruh ve hayat olmaktadır. Bütün hedef ve gayelere ulaşmada. Kurân’ın belirlediği prensiplerle ulaşırız. Müslüman aile de kendi topluluğu dışında diğer topluluklara karşı belli bir ahlaki-hukuki sorumluluk altındadır.²⁰⁹

Bir İslam ailesinin kendi dışında sorumluluk taşıdığı ilk grup akrabalardır. Gerek anne gerekse de baba tarafından aynı sülaleden olan insanlar birbirlerine karşı sorumlu dur, sevinç ve hüzn zamanlarında birbirlerine yardım etmek ihtiyaçları varsa gidermek yanlarında olmak durumundadırlar. Bu minvalde birkaç ayet aktarmak istiyoruz.

²⁰⁶ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Tsz., 1974, 176-185. Bu haklar konusunda bkz., Bekir Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1968, 76-82; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, Mistaş Matbaası, İstanbul, 1977, 327-329; Hasan Tahsin Feyizli, “Kur’an’da İslam Hukuku”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, I, III, Mayıs 2010, 48-49.

²⁰⁷ Nisa, 4/19.

²⁰⁸ Nisa, 4/34-35.

²⁰⁹ Yaman, “İslâm Ailesinin Temel Nitelikleri”, 50. Kılıçer, “İslâm’da Aile Planlaması”, 495; İbrahim Akgün, Kur’an’ın Işığında Tefekkür, Gece Akedemi Yay. Ankara, 2019, 3.

“Kuşkusuz Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor”²¹⁰ mesajıyla yüce Allah bu konuya dikkatlerimizi çekmektedir.

Kerim ve celil olan Rabbimizin konuyla alakalı bir diğer mesajı da şu şekilde;

“Onlar Allah’ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten (Akrabalık bağlarını koparmayıp onlara iyilik eden), Rablerinden Sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir.”²¹¹

Müslüman bir ailenin topluma karşı sorumluluğu elbette ki yakın akraba ile sınırlı değildir. İdeal, seçilmiş ve muvahhid bir ailenin sorumluluğu altında, yakın akrabanın yanı sıra; komşuları, yoksulları, yetimleri, dostları ihtiyaç sahipleri de vardır şu ayette bunlara temas edilmektedir.

“Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve daima böbürlenlen kimseyi sevmez.”²¹²

Resül-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.) ailenin saadetine vesile olan şeyleri sayarken şu üç şeye de dikkatimize çekiyor;

“Rahat bir ev, dindar bir hayat arkadaşı, rahat bir binek, insanın saadetine sebep olan nimetlerdir.”²¹³

Ana hatlarıyla özet olarak çizmeye çalıştığımız İslam ailesi modelini ayetlerle izah etmeye çalıştık. Daha huzurlu, daha düzenli, daha iffetli ve ahlaklı bir aile hayatı için bu temel esaslara ve ilahi mesajlara uymak toplumun ıslahına ve hayrına olacaktır.

1.2.3.2. İslam Ailesinde İletişim

“İletişim, insanlar hatta tüm canlılar arasında öteden beri devam edegelen temel bir unsurdur. İletişim, aynı zamanda gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde yaşamın vazgeçilmez bir öğesidir. Bu nedenle insanın gelişiminde ve eğitiminde önemli bir yere

²¹⁰ Nahl, 16/90.

²¹¹ Ra’d, 13/21.

²¹² Nisa, 4/36; Bakara, 2/177.

²¹³ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, (Tah., Şuayib el-Arnâvûtî), Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Tûrki, Müessesetü’r-Risâle, 2001, Ysz, I, 168.

sahip olduğu ifade edilen ailenin, fertleri arasındaki iletişim önemlidir.”²¹⁴ Kısaca, “bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci olarak da tanımlayabileceğimiz iletişim”,²¹⁵ “aile içinde en temel tanımı ile aile üyelerinin birbirlerine karşı gösterdikleri sözel ve sözel olmayan davranışları ile verdikleri tepkileri, mesajları ve iletileri kapsar. Bu iletişim doğru bir şekilde sağlandığında, insanlar, karşısındakinin duygu ve düşüncelerini anlar ve buna göre iletişim dili doğru bir şekilde kurulmuş olur.”²¹⁶ “Ailede, sözlü ve açık anlaşmanın önemi ne kadar vurgulansa azdır. Çünkü pek çok aile, fakirlikten ya da farklı zor sorunları, sıkıntıları olduğundan değil, aile içi sözlü anlaşmanın yetersiz ya da düzensiz oluşundan dolayı sıkıntı yaşarlar.”²¹⁷ Dolayısıyla “sağlıklı bir iletişim, aile bireylerinin karşılıklı olarak birbirlerinin, düşüncelerini ve duygularını anlamalarına katkı sağlar. Bu nedenle aile bireyleri arasında, özellikle anne-baba ile çocuklar arasında işbirliği, yardımlaşma ve paylaşma gibi ailenin mutlu olmasına yardım eden davranışlar kazanılmış olur.”²¹⁸

İslam’da evlenme ve bir aile kurma ne kadar kutsal ise, en az onun kadar kutsal olanda evliliğin, ailenin devam ettirilmesidir. Bundan dolayı peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyuruyor; “Allah Teâlâ’ya, helal kıldığı şeylerin en sevimsizi talaktır”²¹⁹ aynı şekilde Cenâbı hak Kur’ân-ı Kerim de, evliliğin huzur bulmak için yapıldığını beyan ederek, nazarı dikkatimizi şu ayeti kerimeye çekiyor;

“Yine O’nun âyetlerindedir ki, sizin için nefislerinizden kendilerine ısınırsınız diye eşler yaratmış, aranızda bir sevgi ve merhamet koymuştur. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için nice ibretler vardır.”²²⁰

Allah (c.c.) bu âyetinde sevgi ve merhamet kelimelerini ifade ederek aslında bir evliliğin bir ailenin, üzerinde inşa edildiği esasları bizlere haber vermektedir. Şüphesiz kadın ve erkeğin bir araya gelerek “eş” statüsü kazandığı aile birliğinde, yaşamının beraberinde getirdiği güzellikler yanında bazı sorun ve sorumluluklar da yok değildir. Bu durumda, eşler arasında baskı yerine ikna, monolog yerine diyalog, nefret yerine muhabbet, ihanet yerine sadakat, kabalık yerine nezaketi ikame ederek bu sorunları

²¹⁴ Nevzat Tarhan, *Mutluluk Psikolojisi*, (Stresi Mutluluğa Dönüştürme), Timaş Yayınları, İstanbul, 2005, 53.

²¹⁵ Üstün Dökmen, *İletişim Çalışmaları ve Empati*, Sistem Yayınları, İstanbul, 2002, 23.

²¹⁶ Nesrin Yıldız, “Aile İçinde Etkili İletişim Kurmak İçin Ne Yapmak Gerekir”, Bursa Teknik Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Birimi, sy., no yok.

²¹⁷ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980, 97.

²¹⁸ Salih Aybey, “Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)” *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV, 1, 2017, 22.

²¹⁹ İbn Mâce, Nikâh 1.

²²⁰ Rum, 30/21.

ortadan kaldırabilir ve bu minvalde aralarında iletişim kurabilirler.²²¹ “Hiç şüphesiz aile içindeki ilişkilerin temelini, ana ve babanın birbirine karşı olan tutum ve davranışları belirlemektedir. Onların sevgi saygı fedakârlık örneklik ve anlayışla devam ettirdikleri karı-koca ilişkisi, evin genel havasını değiştirmeye yetmektedir. Anlayışlı, saygılı, uyumlu ve sıcak ilişkiler, anne ve babadan çocuklara doğru genelleşir ve yayılır. Gergin ve sürtüşmeli bir karı-koca ilişkisi ise, çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratır.”²²²

Eşler arasında yaşanan aile içi problemlerin başında; sevgi ve saygının yitirilmesi, kıskançlık ve ilgisizlik gelmektedir. Eşler birbirleriyle konuşmak dertleşmek, paylaşmak, birbirlerine ilgi göstermek değer vermek ve değerli kılınmak ister. Ancak çeşitli nedenlerle bu duyguları bu hasletleri ailede yaşamayan eşlerin, elbette ki aile içi iletişim de problemler yaşamaları kaçınılmaz olur. Evliliklerin önemli bir kısmının iletişimsizlik yüzünden sona erdiği bir gerçektir.²²³ Sevgi ve saygının olmadığı ilginin ve kıskançlığın hissedildiği bir ailenin bağları kopmaya yüz tutmuş demektir. Derhal ıslah edilmesi gerekir aksi takdirde aile dağılmaya doğru gidecektir. Eşler birbirleri ile iletişim kurmalı, bu iletişim çok özel duygulardan oluşmalı zira aile bağlarını güçlendiren de zayıflatan da bu duygulardır, sevgi iletişimi, saygı ve hürmet iletişimi, ilgi alaka iletişimi eşlerin birbirlerine göstermeleri gereken hasletlerdir.

“Ülkemizde aile hayatı üzerine yapılan bir araştırmada, birbirine karşı ilgili eşlerin ve kişisel problemlerini daha çok eşyle paylaşanların diğer çiftlere göre %62,4 oranında daha mutlu oldukları ortaya konmuştur.”²²⁴ “Bu sonuç da eşle iletişimin aile ve evlilik açısından taşıdığı önemi göstermektedir.” Yine yapılan bir başka araştırmada “Türkiye’de anne, baba ve çocuk arasındaki iletişimin süresi, günlük 10 dakikaya düştüğünü ortaya çıkarmıştır.”²²⁵ Bu durum karşısında en önemli mesuliyet anne ve babalara düşmektedir. Anne ve babalar, çocuklara iyi bir rol model olmak mecburiyetindedir. Zira hayattaki en önemli ve en öncelikli görevimizin iyi nitelikli, faydalı çocuklar yetiştirmek olduğunu unutmamalıyız. “Bunu başarmanın yolu da; iyi

²²¹ Ömer Yılmaz, “Aile İçi İletişim ve Huzurun Kodları”, *Diyanet Aylık Dergi*, 257, Mayıs, 2012, 47.

²²² Hayati Hökelekli, “Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim”, *Diyanet İlmî Dergi*, 40, 2, Nisan, Mayıs, Haziran, 2004, 49.

²²³ Aybey, “Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)” 4, 1, 23.

²²⁴ Celalettin Vatandaş, vd. *Türkiye’de Aile* (Aile’nin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi), Ysz. Sekam Yayınları, Mayıs, 2016, 106.

²²⁵ Ertuğrul Yaman, “Aile İçi İletişim de “Değer” Kazandırma Yolları-II,” *Diyanet Aylık Dergi*, 257, Mayıs, 2012, 45.

bir baba, iyi bir anne; iyi bir koca, iyi bir hanım kısacası iyi bir insan iyi bir model” olabilmekten geçiyor.²²⁶

“Evlilik sadece aynı ortamı paylaşmak değil aynı zamanda aynı duyguları da paylaşabilmektir. Evlilikte fiziksel olduğu gibi psikolojik beraberlik de, fiziksel iletişim gibi psikolojik iletişim de vardır. Evliliği evlilik yapan da, fiziksel olandan çok, psikolojik beraberliktir. Psikolojik beraberlik, kişilerin birbirine değil, aynı noktaya ve aynı hedefe bakması demektir.” “Eşler bu esaslara riayet edip, birbirlerine karşı vazifelerinin bilince olurlarsa aile hayatları da sağlam, huzurlu ve uzun ömürlü olur.” “Babalar, çocuklara karşı duyguda arkadaş gibi, davranışta baba gibi; anneler, duyguda arkadaş gibi, davranışta anne gibi olmalıdırlar.”²²⁷ Genel olarak aile terapistleri ve danışmanları, eşler arası ilişkilerde sağlıklı iletişimin ön şartı etkin dinlemenin çok önemli olduğunu vurgularlar. Çünkü dinleme olmayınca anlama olmaz, anlama olmayınca da iletişim gerçekleşmez. Bu yüzden eşler sağlıklı bir iletişim için birbirini dinlemeye özen göstermeli “ben” merkezli bir yaklaşımdan kaçınılmalıdır duygudaşlık kurarak “biz” merkezli bir anlayışla olaya yaklaşmalı ve anlamaya çalışmalıdır.

Evlilik kurumuna imânî bir bakış açısıyla baktığımız zaman ortaya şöyle bir tablo çıkar; “Kadın ve erkek, geçici dünyalık zevkler için değil, günahlardan korunmak, imanlarını muhafaza edip geliştirmek için evliliği tercih etmeli ve hatta teşvik etmelidirler.” “Bu anlamda evlenmek ve aile kurmak çekirdeği dünyada atılan, meyveleri ebedî âlemlerde dahi toplanacak olan bir beraberliktir.”²²⁸ Bediüzzaman Said Nursi’nin, Kur’ân ve sünnet ışığında eşler arası iletişim ve mutlu aile nasıl olunur buna dair çıkardığı muhteşem bir formülü aktarmak istiyoruz;

“Kadın ve erkek ortasında gayet esaslı ve şiddetli münasebet, muhabbet ve alâka, yalnız dünyevî hayatın ihtiyacından ileri gelmiyor. Evet, bir kadın, kocasına yalnız hayat-ı dünyeviyeye mahsus bir refika-i hayat değildir. Belki hayat-ı ebediyede dahi bir refika-i hayattır. Madem hayat-ı ebediyede dahi kocasına refika-i hayattır, elbette ebedî arkadaşı ve dostu olan kocasının nazarından gayri başkasının nazarını kendi mehasinine celbetmemek ve onu darıltmamak ve kıskandırmamak lâzım gelir.”²²⁹

²²⁶ Yaman, “İslâm Ailesinin Temel Nitelikleri”, 45.

²²⁷ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, Ysz., 2005, 211.

²²⁸ Tesettür Risalesi ışığında eşler arası iletişim, “Çevirimiçi”, <http://www.bizimaile.com/2015/02/tesettur-risalesi-isinginda-esler-arasi-iletisim/>, (01.12.18).

²²⁹ Bediüzzaman Said Nursi, *Lem’alar*, Envâr Neşriyat, İstanbul, 1996. 238.

Birbirleri ile evlenen eşler artık sadece bu dünyada değil, aynı zamanda ahirette, cennette de²³⁰ beraber olmak için evlendiklerini ve bu iki âlemde de sürecek ebedi bir arkadaşlığın tohumlarını attıklarını bilmeli, istemeli ve yuvalarında buna göre hareket etmeliler, kim ebedi kalacak sürekli devam edecek bir muhabbeti bitirmek ister ki, kim ebediyen beraber yaşayacağı, yanında duracağı, arkadaşını, eşini, dostunu üzmemek kırıkmak ister ki, işte eşler bu bilinçle yaşarlarsa saadetli bir aile hayatı elde etmiş olup birbirleri ile sağlıklı iletişim kurma yolunda önlerinde hiçbir engel bırakmamış olurlar. “İnsanoğlu radyo dalgasının frekansları gibidir uygun frekansa getirirseniz anlaşırınız” der Nevzat Tarhan. Dolayısıyla insanların frekansını bilmek, iletişimde en temel kurallardan bir tanesidir, bu kuralın ailede eşler ve çocuklar için hayati önem arz eden bir mesele olduğunu hepimiz biliyoruz, çünkü aile toplumun en küçük yapı taşı en küçük sosyal kurumudur, dolayısıyla aile bireyleri arasında sağlıklı bir iletişim olursa bu topluma da yansiyacak ve bunun sonucunda herkes aynı dili konuşmaya başlayacak, toplumda ki güven ve huzur iklimini herkes hissetmeye başlayacaktır. Çünkü artık herkes birbirini anlayarak konuşmakta birbiriyle paylaşarak diyalog kurmaktadır.

Ailede iletişim paylaşmaktır, Önceliklerimizi, kırmızıçizgilerimizi ve en önemlisi, manevi hastalıklarımızdan biri olan egomuzu bir kenara bırakarak eşimiz ve çocuğumuzla diyalog kurmaktır. Eşimizle veya çocuğumuzla kendi ön kabullerimizi ve kırmızıçizgilerimizi bırakarak, duygudaşlık kurmaya çalışarak iletişim kurmayı başararsak mutluluğu yakalarız. İşte o zaman eşimiz ve çocuklarımızla daha iyi anlaşır sağlıklı bir iletişim kurmuş oluruz. Bir hatada bir sorunda karşıdakinin kişiliğine değil davranışına odaklanmalı ve sorunu uygun bir zamanda uygun kişiyle yumuşak bir üslupla çözmeye yaklaşmalıyız. Eşler birbirine hitap ederken, çocuğunun annesi veya çocuğunun babası görerek, dünyanın en değerli varlığını gibi hitap etmelidir. Mutlu aile tablosunun ilk adımı bu şekilde atılmış olur.²³¹

Aileyi tamamlayan, fedakârlıktır, merhamettir, diğergamlık ve sabırdır. Aile içi ilişkilerde affetmenin bağışlamanın ve fedakârlığın varlığı çok önemlidir. Bu meseleye ilişkin dair Bediüzzaman: “Biçare anne ve babaların dehşetli bir duruma düşmelerinin en mühim esbaplarından birisi içtimaî hayatımızda en önemli esas olan hürmet ve merhametin bozulduğundan bahseder.”²³² Annenin en önemli özelliği şefkatli oluşudur eşine ve çocuklarına karşı şefkatli olan bir annenin yuvasında huzurdan başka bir şey olmaz, çünkü şefkat; merhamettir, sevgidir, iyiliktir, hoşgörüdür, saygıdır, bu hasletlerin

²³⁰ Dünyada evli olan kimselerin, bu beraberliklerini cennette de devam ettireceklerine dâir, bkz. Buhârî, Fezâilül Ashâb, 30; Tirmizî, menâkıb 62.

²³¹“İletişimde referansımız, Peygamberî metot olsun”, “çevirimiçi”, <http://www.bizimaile.com/2015/05/iletisimde-referansiniz-peygamberi-metot-olsun/>, (02.12.2018).

²³² Bediüzzaman Said Nursi, *Kastamonu lahikası*, Envâr Neşriyat, İstanbul, 1996, 264.

hâkim olduğu bir aile yuvasının içinde kaçınılmaz olarak sevgi ve muhabbet hep var olacaktır.²³³

Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* isimli eserinde, “zevcin zevcesine karşı muhabbetinden bahsederken:” “Refika-i hayatına muhabbetin, madem hüsn-ü siret ve maden-i şefkat ve hediye-i rahmet olduğuna bina edilmiş, o refikaya samimi muhabbet ve merhamet edersen o da sana ciddi hürmet ve muhabbet eder. İkiniz ihtiyar oldukça o hâl ziyadeleşir, mesudane hayatını geçirirsin. Yoksa hüsn-ü sirete muhabbet, nefsanî olsa o muhabbet çabuk bozular, hüsn-ü muaşeretini de bozar.”²³⁴ şeklinde tarif ederek aile saadetinin temel esaslarını doğru ve isabetli bir şekilde vurgulamıştır. El hak Bediüzzaman Said Nursi hazretleri doğru tespit etmiş. İşte kadın zevcine karşı şefkati sayesinde hukukunu korur ve sevgisini bakileştirir.

Ailede bir rol dağılımı vardır. Aile fertlerinin taşıdığı sorumluluklar üstlendiği görevler vardır, eşler eğer bu rollerini hakkıyla yerine getirebilseler, ailede işbirliği ve dayanışma yaşanır.²³⁵ Bu roller kapsamında, erkeklerin maddi olarak güçlü olmaları gerektiği gibi manevi olarak ta güçlü olmaları gerekir yani kendileri hem ruhen hem bedenlen dolu ve tok olacakları aile fertlerine her konuda yardımcı olabilsenler esas vazifelerini ihmal etmesinler, erkeklerden; ailelerini geçindirip görevlerinin şuurunda olmaları, toplumda etkin ve kontrol edebilecekleri bir güce sahip olmaları; “kadınların ise, sabırlı, anlayışlı olmaları, evi çekip çevirmeleri, insan ilişkilerini düzenlemeleri, gerekmektedir.”²³⁶ Evlilik akdini sağlayan taraflar, birbirlerine karşı uygun beklentiler içerisinde bulunurlar. Anne ve baba için belirlenmiş bu rol dağılımı yerinde ise, herkes ailedeki bu rol dağılımından memnun ve mutlu ise, her birey üzerine düşeni yapıyorsa, ailede işbirliği, dayanışma ve uyum yaşanır. Eşlerin birbirlerine karşı beklentileri örtüşmediği vakit, kurulan aile yuvasında kargaşa ve huzursuzluklar olur, işbirliği ve dayanışma sarsılır.²³⁷ O halde eşler rollerinin gereğini yerine getirerek yuvalarında huzursuzluk gerginlik çıkmasına engel olmalı, sorumluluklarının şuurunda olarak ailenin dengesini bozmadan korumaları gerekmektedir.

Dolayısıyla aile bireyleri birbirlerine karşı olan sorumluluklarının bilincinde olmalı ve birbirlerine zulmetmekten dolayı Allah’a sığınmalıdırlar. “Bir insan sevdiği bir insana çok kıymetli bir emanet verse, bu emaneti korumak için nasıl çaba harcarsa

²³³“Nilüfer Akbaş, “Şefkat ve Eşler Arası İletişim”, “çevirimiçi”, <http://www.bizimaile.com/2015/07/sefkat-ve-esler-arasi-iletisim/>, (02.12.2018).

²³⁴ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Envâr Neşriyat, İstanbul, 1996,

²³⁵ Hökekleli, “Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim”, 45.

²³⁶ E. Olcay İmamoğlu, “Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, T.C., Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Aralık, 1991, III, 832.

²³⁷ Hökekleli, “Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim”, 45.

aile fertleri de birbirlerini birer emanet telakki ederek sorumluluklarını yerine getirmeli ve korumalıdır.”²³⁸

İslam ailesinin mensupları huzurlu ve mutlu bir aile hayatı istiyorlarsa şu kurallara uymak mecburiyetindedirler. Kısacası kaideleri aktararak konuyu özetleyebiliriz:

- Evlilikte eşlerin birbirlerine zaman ayırmaları hem aralarındaki iletişimi daha rahat kurabilmeleri hem de yuvalarının huzurunu koruyabilmeleri açısından önemlidir. Hatta bir araştırmaya göre “evliliklerini sağlam gören ve birbirlerine yakın olduklarını düşünen çiftlerin yüzde doksanından fazlasının zamanlarının çoğunu birlikte geçirdikleri belirlenmiştir. Yine bu araştırmaya göre, boşanan çiftlerin ayrılmadan önce birbirlerine çok az zaman ayırdıkları ortaya çıkmıştır.”²³⁹

- İyi bir iletişim sağlayabilmeleri için aile fertlerinin birbirlerini sevmeleri, sevgilerini birbirlerine ifade etmeleri ve hissettirebilmeleri gerekir. Ancak böylece mutlu bir aile olabilirler.²⁴⁰

- Aile içerisinde iletişimin monolog yani tektarafli değil diyalog şeklinde olması, tarafların birbirlerine karşı empati kurarak anlaşması ilişkilerini yürütmesi açısından çok önemlidir gereklidir. Zira aile içi problemler ancak karşılıklı oturup konuşarak diyalog kurarak çözülebilir.²⁴¹

- Eşler arası iletişimin sağlıklı olması için aile fertleri birbirlerinin olumlu taraflarını düşünmeli öyle ilişki kurmalıdır. Özellikle herhangi bir problemle karşı karşıya kaldıklarında eşlerin bu metoda uymaları aile saadeti için yararlı olacaktır.²⁴²

- Karsıdaki insanın duygularını ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlayabilmek, onunla sağlıklı bir anlaşmaya varmak tam olarak empati kurmaya bağlıdır. “Empati, kişinin, kendini karsısındaki kişinin yerine koyarak, onun duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışması ve anladığını karşı tarafa “seni anlıyorum” mesajını iletmesidir.” Bu nedenle eşimizi anlayabilmek ve ihtiyaçlarına doğru bir şekilde anlayıp cevap vermemiz empati kurmamıza bağlıdır.²⁴³

- Aile bireyleri birbirleri ile iletişim kurarken hem sözlü hem de sözsüz (beden) iletişim kurmaya dikkat etmelidirler. “Sözlü mesajlar, dildeki kelimeleri, deyimleri ve”

²³⁸ Ramazan Varol, *Aile Hayatımız*, Bilge Yayınları, İstanbul, Aralık, 2002, 159.

²³⁹ Kaya, *age.*, 70.

²⁴⁰ Önder, *age.*, 24.

²⁴¹ Kaya, *age.*, 151-155.

²⁴² İklim Öz, “Ailelerin Nefes Alması için Sevgi’yi Unutmamaları gerekiyor”, *Diyanet Aylık Dergi*, 177, Eylül, 2005, 55.

²⁴³ Dökmen, *age.*, 72.

“gramer kurallarını kapsar. Dilin kullanım şekillerini bilmek, eğitim düzeyi ve ait olduğu kültüre göre sözlü iletişim de etkili olabilir.” “Sözsüz iletişimde ise, insanların beden diliyle ifade ettikleri mesajları doğru olarak yorumlayabilmek ve kendi mesajlarını sözsüz olarak, beden diliyle anlatabilmek önemlidir.”²⁴⁴ “Yani iletişim kurduğu kişinin yalnız söylediklerini değil, yüzü, eli, kolu ve bedeniyle yaptıklarını da duymak ve anlamaktır. Çünkü yüz ifadeleri, el ve kol hareketleri, bedenin duruş tarzı, sesin tonu gibi sözsüz mesajlar kullanarak da iletişim kurulur.”²⁴⁵

• İyi bir iletişimin temel kurallarından biri iyi bir dinleyici olmaktan geçer. Özellikle aile fertlerinin birbirleri ile olan iletişimleri, aile bireylerinin birbirlerini etkili olarak dinlemeleri bunun için taraflar kendilerine vakit ayırmalıdır çünkü ilişkilerin sağlıklı gelişimi açısından bu önemli bir kazanımdır. “Her şeyden önce iletişimi iki yönlü hâle getirmenin yolu diğer kişiyi dinlemekten geçer. İşte bu nedenle iyi bir iletişimci, iyi bir dinleyici olmak durumundadır.”²⁴⁶

1.2.3.3. İslam Ailesinde Kocanın Yöneticiliği-Eşin İtaati

Toplumun prototipi olan ailede her üyenin kendisine uygun rolleri ve statüsü bulunmaktadır. Üyeler, statülerine göre ailenin kendilerinden beklediği rolleri yerine getiren toplumsal nitelikli aktörlerdir. Bu aktörlerin aile müessesesinde koca-baba-eğitmen, eş-anne-eğitmen, oğul, erkek kardeş ve kız, kız kardeş gibi konumları vardır. Aile üyelerinin birbirlerine uygun gördükleri mevki veya pozisyon, onların ailedeki statülerini ifade etmektedir.

İslam, aile yöneticiliğini kocaya vermekle birlikte bu statünün yetkilerini de belirlemiştir. Her aile ferdinin bu kurumdaki rolünü düzenli olarak yerine getirebilmesi, aile fertlerinin gözetilmesi, ailenin geçimi ve barınması için gerekli gelirin temini, çocukların topluma kazandırılması ve ailenin devamı ve korunması gibi hususlar yöneticilik rolleri içinde yer almaktadır. Bu rollerin keyfi arzularla kullanılmasına İslam izin vermemiştir.²⁴⁷ Kocanın yöneticiliğine uygun davranma, kocanın istekleri, İslam ahkâmı ve ahlakına paralel olduğu sürece, kadın, kocasına karşı saygı ve muhabbetini İslam’ın getirdiği itaat vecibesini yerine getirmek mecburiyetindedir,²⁴⁸ fakat zulüm ve

²⁴⁴ Önder, *age.*, 41.

²⁴⁵ Nihal Dirican, *Hz. Peygamber ve Aile İçi İletişim*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), CÜSBF, Sivas, 2006, 36.

²⁴⁶ Önder, *age.*, 45.

²⁴⁷ Bakara, 2/228. Hayrettin Karaman, “İslam’ın Getirdiği Aile Anlayışı”, *Sosyal-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Tas., Hakkı Yanık), Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, III, 394-392.

²⁴⁸ Hayri Erten, “Aile-Din Münasebeti”, Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, *Elmi Mecmuası*, Mart, 2004, 77.

haksızlık durumunda, başka bir ifade ile koca yetki ve rollerinin dışına çıktığında, diğer aile üyelerinin yargıya başvurma hakkı doğmaktadır,²⁴⁹ böyle bir olay yaşandığı zaman da zaten kadının kocasına olan itaat vecibesi saygı ve muhabbeti zarar görmekte hatta bitmektedir.

Aile üyelerinin rolleri, ailede işgal ettikleri konumların gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu rolleri ev içi ve ev dışı roller olarak iki şekilde ifade etmek mümkündür. Ev içerisinde erkek, karısına karşı kocalık, çocuklarına karşı babalık-eğitmenlik ve yöneticilik (koordine) rollerinde bulunmaktadır. Kadın ise, kocasına karşı hanımlık, çocuklarına karşılık annelik-eğitmenlik ve aile yöneticiliğine yardımcı rol rollerini üstlenmektedir.²⁵⁰

İslam'da koca ile eş, birlikte bir şahsiyet olarak değerlendirilmiştir.²⁵¹ Dolayısıyla eşler birbirinin şahsiyetini yansıtır, birbirlerine ayna olur birbirinin kusurlarını örter affedici olur, aile olmak bunu gerektirir zaten

İslam'a göre, yaratılış yönünden, Allah'ın kulu olmak bakımından kadın ile erkek arasında hiç bir fark yoktur. Kur'ân-ı Kerim'e göre, "Allah önce (Hz. Âdem'i) sonra ondan eşini yaratmış, daha sonra da bu ikisinden, pek çok erkek ve kadın türetmiştir."²⁵² "Hiç kimseye kendi cinsiyetini seçme özgürlüğü yoktur, dilediğine kız, dilediğine erkek çocuk veren Allah'tır."²⁵³ "Bir kimseyi akim (kısır) kılan da Allah'ın iradesidir."²⁵⁴ İslam penceresinden bakıldığında, kadın-erkek, aynı ruha, aynı mayaya ve insani öze sahiptir. Bu zaviyeden bakıldığında aralarında hiçbir fark yoktur. Bu itibarla her ikisi de temel hak ve hürriyetlere sahiptir.²⁵⁵ Hem kadın hem erkek, İmkân ve yetenekleri ile, ahiret saadetini kazanmak için yaratılmışlardır. Kur'ân ve hadislerdeki hitapların muhatabı olarak, emir ve yasakların, her ikisine olduğu, ne kadın ne erkek bu açıdan ayrı tutulmamış aksine bir ve eşit tutulmuştur. Hz. Peygamber (sav), kadını ve erkeğiyle bütün insanlığa gönderilmiş bir Peygamberdir.²⁵⁶ "O, bütün insanlara müjdecî ve uyarıcı olarak gönderilmiştir."²⁵⁷ "Allah, erkek veya kadın olsun, hayırlı iş görmüş kişinin emeğini boşa çıkarmayacağını bildirmektedir."²⁵⁸ Allah'a

²⁴⁹ Erten, "Aile-Din Münasebeti", 76.

²⁵⁰ Erten, "Aile-Din Münasebeti", 76.

²⁵¹ Ziya Gökalp, "Aile Ahlakı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Tas., Hakkı Yanık), Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, III, 1082.

²⁵² Nisa, 4/1.

²⁵³ Şûra, 42/49.

²⁵⁴ Şûra, 42/50.

²⁵⁵ Şükrü Özbuğday, "Kadın Erkek Eşitliği Üzerine Birkaç Söz", *Diyanet İlmî Dergi*, 35, 2, Nisan Mayıs-Haziran, 1999, 36.

²⁵⁶ A'raf, 7/158.

²⁵⁷ Sebe', 34/211.

²⁵⁸ Al-i İmran, 3/195.

inanmış olarak hayırlı iş yapan ister kadın, ister erkek olsun bu yolda hayatını tamamlayana cenneti va'detmektedir.²⁵⁹ Kısaca naslarda yer alan genel ve temel hükümlerde kadın-erkek ayrımının asla söz konusu olmadığını çok rahat bir şekilde anlayabiliyoruz.

“İslam Hukuku kaynaklarında ceza ehliyeti ve mesuliyeti bakımından da kadın-erkek arasında bir fark koyulmamıştır. Kadınlara karşı işlenmiş suçlar, erkeklere karşı işlenmiş suçlar gibidir. Kadınların işledikleri suçlara verilen cezalar, erkeklerin işledikleri suçlara verilen cezalar gibidir.”²⁶⁰

İlim öğrenmek, erkekler gibi kadınlara da yerine göre farz-ı ayn, yerine göre farzı kifayedir. Kadınların da, erkekler gibi, hür ve bağımsız olarak, görüş ve kanaat açıklama, fikirlerini serbestçe ifade etme hakkı vardır.²⁶¹

Kur’ân-ı Kerîm’de kadın-erkek arasında ayrıcalık ifade eden hükümler bu iki cinsin biyolojik-fizyolojik farklılıklarından üstlendikleri sorumluluklardan kaynaklanmaktadır. Mevcut farklılık insanîyet bakımından artı veya eksi bir değer ifade etmemektedir. Amacı ise insanın varlık âleminde devamlılığını sağlamaya yöneliktir. Çünkü İslâm’a göre Allah’tan başka her şey çift olup bu, tek başına kâmil ve kendine yeterli olanın sadece Allah olduğu anlamına gelir. O’nun dışında her şey kendi türünden olan bir karşı cinse muhtaçtır. Örneğin pozitif elektrik negatife, proton nötrona ihtiyaç duyar. Erkek-kadın açısından da durum böyledir.²⁶² İki cins arasındaki farklılıklar tam bir eşitlik değil, bir yetenek ve görev dağılımından kaynaklanmaktadır.²⁶³ Ayrıca tabiatı itibarıyla erkekte tedbir hâkim olup kadında ise hissiyat galiptir. Erkek dışa, kadın ise içe yöneliktir. Dolayısıyla bu görev dağılımı aile için bir rahmettir. Zira bu durum onların, birbirlerinin eksikliğini tamamlamalarına imkân verir.²⁶⁴

Yaratılış itibarıyla erkekle kadın arasında insan olmaları bakımından aynılık, cinsiyet ve görev yönünden ise farklılık var olması, temel hak ve hürriyetler itibarıyla her iki cinsin de aynı hükümlere tâbi tutulmalarını, bunun haricinde cinsiyet ve beden farklılığının gerektirdiği nispette ayrı ve kendilerine has hükümlere tâbi tutulmuş olmalarını gerektirir. Bu durum ise hem hikmetgereği, hem de her iki tarafın

²⁵⁹ Mü’min, 40/40.

²⁶⁰ Özbuğday, “Kadın Erkek Eşitliği Üzerine Birkaç Söz”, “36.

²⁶¹ Mehmet S. Hatipoğlu, “İslam’ın Kadına Bakışı”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 5, 4, 23; Süleyman Uludağ, *İslam’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yayınları, Ankara, 1989, 176.

²⁶² Faruk Beşer, *Kadının Çalışması Sosyal Güvenliği ve İslam*, Seha yayınları, İstanbul, 1991, 19.

²⁶³ Muhammed Hamidullah, *İslâma Giriş*, (Çev., Kemal Kuşçu), Ahmed Said yayınları, İstanbul, 1965, 217.

²⁶⁴ Şadi Eren, *Kur’ân ve Toplum*, Zafer Yayınları, Ysz., Tsz., 29.

menfaatindedir. Her iki cinsin doğuştan sahip oldukları hasletlerini geliştirmeleri için bu hukuki statüye ihtiyaç vardır.²⁶⁵

1.2.3.4. İslam Ailesinde Kadının Konumu

İslam dini, kadının ailede aktif bir etkiye sahip olduğunu açıklamış ve bu istikamette sahasındaki görevlerini belirlemiştir. çünkü aile, toplumu oluşturan ilk temel dayanaktır. Toplum çok sayıda ailenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bundan dolayı toplum; birçok ihtiyacını aile vesilesiyle, aile fertlerinin görev ve sorumluluklarını yerine getirmesiyle elde eder. Yani aile genel olarak; ekonomik faaliyetler, eğitim ve öğretim, ferdi topluma kazandırma gibi sorumluluklar ailenin sorumluluğundadır.²⁶⁶

Anadolu’umuzda “Yuvayı dişi kuş yapar” diye söylenen yaygın bir söz vardır. Bu söz aile hayatının devamında, gelişmesinde, çocukların terbiyesinde ve iş hayatının çeşitli kesimlerindeki başarıda kadının çok büyük payı olduğunu göstermektedir.²⁶⁷

Aile toplumun nasıl temeli ise, kadında ailenin temelidir. Sağlam ve sağlıklı bir kadın, sağlam ve sağlıklı bir aile demektir, aynı şekilde sağlam ve sağlıklı bir toplum demektir. İslam aileye bir kutsiyet atfetmiştir, Aile’nin konumu ve değeri İslamda çok büyüktür. Bu kadar önemli bir kurumun en önemli bireyi de kadındır çünkü ailede en faal kişi kadındır, dolayısıyla en etkili kişi olması hasebiyle üstlendiği rol ve sorumluluk ta fazladır ve önemlidir. Kadın taşıdığı bu insani ve ilahi²⁶⁸ görev sayesinde aile bireylerini psikolojik ve sosyolojik olarak şekillendirebilir. İşte bu vazifesini bihakkın yerine getirdiği vakit aile ortamı bir rahmet ve huzur ortamına dönüşür.

Erkeğe nazaran daha naif, daha nazik, daha hassas ve kırılgan bir yapıya sahip olan kadınlar, Allah’ın bizlere birer emanetidir. Hz. Peygamber, kadınlara karşı anlayışlı davranmayı onları kırmamayı bizlere tavsiye etmiştir. “Efendimiz ayrıca, kadınlara iyilik yapmanın, onlara şefkatli davranmanın, imanın bir alameti olduğunu beyan ederek bu meseleye ne kadar önem verdiğini ortaya koymuştur.” Hayatımızın her safhasında varlığını hissettiren, üstlendikleri görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getiren kadınlar, her türlü övgü ve iyi muameleye layıktırlar.²⁶⁹ Nitekim bu hususu, Efendimiz (s.a.v.) şöyle ifade etmişlerdir: “Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı hayırlı olandır. Ben kadınlara iyi davranma bakımından sizin en hayırlınızım.”²⁷⁰ Ayrıca Efendimizden

²⁶⁵ Uludağ, *age.*,163-164.

²⁶⁶ Arzu Demir, “İslami Ailede Kadının Yeri,” *Nisanur Dergisi*, Aralık, I, 2018, 16.

²⁶⁷ Halil Karlık, “Ailenin Cemiyetteki Yeri”, *Diyanet Dergisi* (Dini-İlmi-Edebi Üç Aylık Dergi) XXVII, 2, Nisan-Mayıs-Haziran, 1991, 59.

²⁶⁸ Demir, “İslami Ailede Kadının Yeri,”17.

²⁶⁹ Danimarka Türk Diyanet Vakfı, *Eş, Evlat Ve Anne Olarak kadın*, (Cuma hutbesi). 07.03.2014.

²⁷⁰ Tirmizî, Menâkıb, 63; İbni Mâce, Nikâh, 50

önce kadınlara değer vermeyenler, “Efendimizin getirdiği din ve öğrettiği güzel ahlak modelinden sonra büyük değişim geçirmişlerdir. Her iki devri de yaşamış Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir;” “Biz İslam’la şereflemeden önce cahiliye devrinde kadınlara hiçbir değer vermezdik, onları bir şey saymazdık. İslam gelip Allah Teâlâ, kitabında kadınları zikredip onlara da mirastan pay ayırınca, onların bizim üzerimizde birçok hakları olduğunu öğrendik.”²⁷¹

“Kadının aile içerisindeki görev ve sorumluluklarına baktığımız zaman, karşımıza iki başlık çıkmaktadır. Bunlardan biri eş olma rolü diğeri ise anne olma rolüdür.”

1.2.3.4.1. Eş Olarak Kadın

Cem’iyyet hayatımızın en küçük fakat en mühim bölümü aile olduğundan kadınlarımızın ilk ve en mühim rolü de ailede başlar. Ailede kadın ve erkeğin vazife ve mesuliyetlerini karşılıklı olarak kavramaları, aile disiplini, eğitimi ve aile saadetinin temelini teşkil eder. Erkek evin reisidir. Her şeyden önce kadın çocukların önünde babaya layık olduğu hürmeti göstererek, çocuğun terbiyesinde ilk ve en kuvvetli tesirini yapacak. Ama baba da annenin kendisine olan hürmetini suistimaletmeyecek.²⁷²

Bir gün Hz. Âişe (r.a.)’ın yanında kalacak olan Hz. Muhammed (s.a.v.) geceyi ibadetle geçirmek istemişlerdi. Hz. Âişe (r.a.)’ye hitaben: *Ya Âişe bu geceyi Allah’a kulluk yaparak tazarru ve niyaz ile geçirmek istiyorum, müsaade eder misiniz? Diye buyurdular.* Hz. Âişe (r.a.) de: *“Ya Resûlullah, senin bana yakınlığın maddi olmaktan ziyade manevidir. Siz geceyi istediğiniz gibi ibadetle geçirebilirsiniz...”* mealinde Cevap verdiler.²⁷³

Hz. Âişe’nin Hz. Muhammed’e (s.a.v.) ne derece hürmetkâr olduğunu izaha girişmek zait olur. Fakat bütün bunlara rağmen peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed, nafîle olan bir ibadet için zevcesinden ayrı kalacağı için onun rızasını almak ihtiyacını hissetmiştir. Müsaade almadan da ibadet edebilirdi. Bunu gören Hz. Âişe de herhalde bir Peygamber’e; “Neden çok ibadet ediyorsun?” demezdi, diyemezdi. Ancak her cephesiyle bütün hayatını zevcesi ile paylaşmış olan bir erkeğin, nafîle olan uzunca bir ibadet halinde dahi zevcesinin rızasını alması icab etmektedir. Netice; kadın erkeğe, erkek de kadına karşılıklı olarak hürmette kusur etmeyecekler. Hz Peygamber (sav) bir hadislerinde; “Erkek, evin seyyidi, kadın da seyyidesidir.” buyurmakta, erkeğe

²⁷¹ Buhari, Tefsir’l-Kur’ân, 4913.

²⁷² Rahmi Özer, “İslam’da Kadın”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, VI, 4-5, Nisan-Mayıs 1967, 105.

²⁷³ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, (Tah., Şuayb el-Arnâvîti), Müessesetü’l-Risale, Beyrut, 1993, II, 386

erkeğin işleri ve mesuliyeti yönünden reislik verirken, (Seyyide) hanımefendi demek suretiyle kadına da reislik tanımaktadır.²⁷⁴

Kadın hem aile için, hemde toplum yapısı için çok önemli olduğundan, bir eş olarak ona önemli sorumluluklar da yüklenmiş olur. Özellikle eşi konusunda görevlerini yapmaya gayret göstermesi gerekir, zira eşi eğer ailesine helâl rızık temin etmek için çabalıyor, çalışıyor ve elinden geldiği kadar da eşi ve çocuklarıyla ilgilenip yardımcı oluyor ve onlardan sevgi ve saygısını eksik etmiyorsa, kadına düşen de onun yardımcısı ve destekçisi olmaktır, bazı basit sorunlar baş gösterdiğinde veya bazı eksiklik aksaklıklar yaşandığında, eşini üzmemektir, ona yakışan sabretmek kocasının yanında durmaktır. Böyle davranan bir hanımefendiye karşı erkekte, tabi onun yardımcısı ve destekçisi olmalıdır.²⁷⁵ “Özellikle İslâm’ın gereklerini yaşama ve çocuklara kazandırma noktasında her iki eş de sorumlu olup, birbirlerine destek olmak zorundadır. Kur’ân-ı Kerim’de bu konuda şöyle buyurmuştur:”

*“Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileridir; iyiliği emreder kötülükten alıkoyarlar; namaz kılarlar, zekât verirler, Allah’a ve Resulü’ne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir.”*²⁷⁶

Ailede erkeğin aile reisi olarak yüklendiği sorumluluklar karşısında, genellikle evin içişlerini yüklenen kadın, önemli sorumluluklara sahiptir. Bu sorumlulukların en önemlisi eşinin namus ve iffetini korumasıdır. Kadının bir başka görevi de kocasına karşı itaatli ve saygılı olmasıdır. Ayrıca kadın ev işlerini en iyi şekilde ve eksiksiz yerine getirmelidir. Kadın, kocasının malını, namusunu ve çocuklarını korumada azami gayret sarf etmelidir.

Erkeği ailesinin iâşesini kazanmak için çalışmayla vazifelendiren İslam, kadını da eşinin mallarının ve namusunun emanetçisi ve bekçisi tayin etmiş, harcamalarda iktisatlı davranma ve israftan kaçmakla görevlendirmiştir. Bir kadın kocasına karşı görevini tam olarak yerine getirmiş veya kocasının haklarına riayet edebilmiş ise, bu kadın Yüce Allah’a karşı da görev ve sorumluluklarını yerine getirmiş demektir.²⁷⁷ Kocasını memnun bırakmış olarak ölen bir kadın, Hz Peygamber (sav) tarafından Cennete girmekle müjdelenmiştir.²⁷⁸ Hz Peygamber (sav) Başka bir hadislerinde de; “*mümin bir erkek, Allah korkusundan sonra saliha bir kadından gördüğü hayrı hiçbir şeyden görmemiştir. Salih kadına bir şey söylerse o şeye saygı duyar.*” “*Yüzüne bakarsa*

²⁷⁴ Özer, “İslam’da Kadın”, 105.

²⁷⁵ Şehri Karacoşkun, “Anne ve Eş Olarak Kadın”, *Somuncu Baba Dergisi*, Temmuz, 106, 2009,13.

²⁷⁶ Tevbe, 9/71.

²⁷⁷ Ahmet Şahin, *Aile Hayatımız*, Cihan Yayınları, 2001, 114-116.

²⁷⁸ Tirmizî, Rada’, 10; İbn Mâce, Nikâh 4

kendini sevindirir. Onun adına yemin ederse yeminini boşa çıkarmaz. Uzak bir yere gidecek olursa hem kendini hem de kocasının malını korur."²⁷⁹

Ailenin huzuru ve devamlılığı için karı-koca karşılıklı hoşgörü ve dayanışma içerisinde,²⁸⁰ yuvalarını gül bahçesine çevirebilir, üzerlerine düşen vazifeleri yerine getirdikleri takdirde saadet dolu bir birliktelik yaşayabilirler. Kadının ruhi yapısının ve davranışlarının erkeklekarşılaştıramayacak kadar değişik ve kendine özgü oluşunu,²⁸¹ onun hamuruna bağlayan Allah'ın Resülü (sav), Hz. Ebu Hüreyre'den nakledilen bir hadislerinde buyuruyorlar ki; *"Kadınlara iyilikle tavsiyede bulunun. Zira kadıneğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinde en eğriyer ise en üst noktadır. Şayet onu düzeltmeye kalkışırsan kırarsın, ama kendi haline bırakırsan eğriolarak kalır gider. Sonuçta kadınlara hayırla tavsiyede bulunun.*"²⁸² Efendimizin Bu beyanlarıyla kadına karşı gayet dikkatli davranılması gerektiğini, erkeklerin onları incitmemek için azami gayret sarf etmeleri gerektiğini anlamaktayız. Kadının "yaratılış maddesi olarak gösterilen eğe kemiğinin nazikliği ve kırılabilirliği ile kadının hassasiyeti ve inceliğini birbirine benzeten" Efendimiz (s.a.v.), erkekleri, hanımlarından takatlerini aşan şeyleri beklememeleri hususunda işte böyle uyarılmaktadır. Erkeğin hanımına karşı dikkat etmesi gereken hususları bizlere haber veren Allah Resülü aynı şekilde kadının da eşine karşı uyması gereken hususları su hadis-i şeriflerden anlıyoruz;

Hz. Ebu Hüreyre'den nakledildiğine göre Resülüllah (s.a.v.) şöyle anlatmaktadır: Peygamberimize (s.a.v.) "Hangi kadın en iyi kadındır?" diye soruldu. Şöyle buyurdular: *"Yüzüne bakıldığında mutluluk veren, kocası bir şey yapmasını istediğinde yerine getiren ve canında ve malında kocasıyla iyi geçinen kadın en iyi kadındır."*²⁸³

"Husayn b. Mihsan'ın bildirdiğine göre, Husayn'ın halası Peygamberimize (s.a.v.) bir iş için geldi, işi bitince Peygamberimiz (s.a.v.) ona sordular:

- *Kocan var mı?*

-Evet.

- *Aranız nasıl?*

- *Elimden geldiğince yanından ayrılmamaya (hizmetini görmeye) çalışıyorum.*

²⁷⁹ İbn Mâce, Sünen, Nikâh, 5.

²⁸⁰ Martı, "Rasulullah'ın Dilinden Kadının Aile İçindeki Konumu ", 46.

²⁸¹ Martı, "Rasulullah'ın Dilinden Kadının Aile İçindeki Konumu ", 47.

²⁸² Buhari, Enbiya, 1, Nikâh, 80; Müslim, Rada', 61-62.

²⁸³ Ebû Dâvud, Zekât, 32; İbn Mâce, Nikâh, 5.

- Ona karşı nasıl davranacağına dikkat etmelisin. Çünkü o senin hem cennetin hem de ateşindir!”²⁸⁴ “Kocasını kendisinden razı olarak ölen hanımının cennete gireceği” şeklindeki hadis-i şerifi de göz önüne alırsak,²⁸⁵ gerçekten kadının üzerinde eşinin hakkının büyüklüğünü idrak edebiliriz. Aslında hiç de zorolmayan güler yüz ve tatlı dil, uyum ve sadakat, cennetkadar büyük bir müjdeyi beraberinde getirebilmektedir.²⁸⁶

Saliha ve Mü'mine bir hanımdan beklenen, kocasına huzurvermesi, hayırlı işlerinde ona yardımcı olması vekocasının yokluğunda malına ve iffetine mukayyetolmasıdır. Zira Rasul-i Ekrem'in sahih bir hadislerinde belirttikleri gibi, “Herkes çobandır ve herkes sorumluluğu altındakilerden mesuldür. Kadın da kocasının evinde işleri düzene koyup kontrol altında tutmakla görevlidir ve emrindekilerden mesuldür”²⁸⁷

Hiz. Sa'd b. Ebi Vakkas'tan nakledildiği şekliyle Hiz. Peygamber (sav) buyurdular ki: “Üç şey Âdemoğlunun mutluluğundan, üç şey de Âdemoğlunun bahtsızlığındandır. Mutluluğundan olanlar Saliha Hanım, iyi ev ve iyi binektir. Bahtsızlığından olanlar ise kötü kadın, kötü ev ve kötü binektir.”²⁸⁸ ayrıca, “iyi bir hanım sadece dünya hayatına mutluluk veren geçici bir nimet değil, kocasına dinini hakkıyla yaşama noktasında da yardımcı olan manevi bir destektir.” Hiz. Enes b. Malik'ten Resulüllah'ın (sav) şöyle dediği nakledilmiştir. “Allah, bir kimseye Saliha bir hanım vermişse, dininin yarısında ona yardım etmiş demektir. Artık diğer yarıyla ilgili olarak da, Allah'a karşı kendisine çeki düzen versin”²⁸⁹ hangi kadın kocasını kendinden razı olarak Allah huzuruna gelirse cennete girmiştir.²⁹⁰

Kadın eş olarak kocasına anne olarak ta çocuklarına karşı sorumludur, bir kadın için manen yükselmek Allah'ın rızasını kazanmak erkekten daha kolaydır, bunun yolu eşini kocasını razı etmekten geçer, “Efendimize; yol arkadaşlarımız neye sahip olmalı neyi istemelidir diye soran sahabeye Resulüllah şöyle cevap vermiştir:

“Allah'ı zikreden bir dile, şükreden bir kalbe ve dininizde size yardımcı olacak bir hanıma sahip olun”²⁹¹ işte bir hanımefendi evvela bu özellikleri taşıyacak²⁹² eğer bu meziyetlere sahip olursa, kocasını da razı edebilecek gücü ve isteği de bulmuş olur,

²⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 341, VI, 419.

²⁸⁵ Tirmizi, Rada', 10; İbn Mâce, Nikâh, 4.

²⁸⁶ Martı, “Resulullah'ın Dilinden Kadının Aile İçindeki Konumu”, 47.

²⁸⁷ Buhari, Cuma, 11, Nikâh, 81, 90, Ahkâm, 1; Müslim, İmaret, 20;

²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 168,

²⁸⁹ Ebû Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdullah en-Nisâburi, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, (Tah., Mustafa Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990, II, 175, h.no: 2681.

²⁹⁰ Tirmizî, Rada', 10; İbn Mâce, Nikâh 4.

²⁹¹ İbn Mâce, Nikâh, 27; Tirmizî, Tefsir, 9/9.

²⁹² Şahin, *age.*, 39.

ideal ve hayırlı bir eş olur o zaman Allah'ın nezdinde, salih ve mü'mine bir kadının vasıfları, yerine getirmesi gereken sorumlulukları işte efendimizin bu beyanlarında geçmektedir. Hayırlı bir eş bu emirleri yerine getirir, efendimizin bu mübarek sözlerini alır ve aile hayatına aksettirir, işte ancak bu şekilde yuvasına huzur ve saadeti getirebilir. Salih bir kadının eşine ve ailesine karşı görevlerini efendimizin mübarek hadisleriyle izah etmeye çalıştık, efendimizin çizdiği bu yolu takip eden kadınlar eşlerine ihsanda bulunarak; efendimizin de buyurdukları gibi; “*Dünya bir metadır. Dünyanın en değerli varlığı ise salih kadındır*”²⁹³ hadis-i şeriften anlıyoruz ki; salih kadın, efendimizin bu düsturlarını hayatına geçirip uygularsa Allah'ın izniyle tüm dünya nimetlerindendaha kıymetli daha özel bir konuma yükselecektir.

Bu başlığımızı şu âyeti kerimeyle sonlandırmak istiyoruz;

“...*Dürüst ve faziletli kadınlar, gerçekten Allah'ın korunmasını buyurduğu mahremiyeti koruyan sadık ve itaatkâr kadınlardır...*”²⁹⁴

1.2.3.4.2. Anne Olarak Kadın

“Annelik duygusu, kadın psikolojisindeki temel duygulardan biridir. Annelik duygusu içinde sevgi, şefkat, doğruluk, merhamet gibi çok farklı duygu tabakalarını barındıran bir sevgi okyanusudur. Annelik, bu duygu katmanlarının hepsini ihata eder. Onda bir insanın iyi olmasına yarayacak ve onu mutlu edecek her şeyi bulmak mümkündür.”²⁹⁵

İslâm'da kadın, sevginin, saadetin ve Ahirete uzanan bir huzurun kaynağıdır. Anne İnsan neslinin devamında da çok önemli vazifeler üstlendiği için, insanlığın esası, temeli ve kaynağı kabul edilmiştir. Kadının en büyük görevi anneliktir. Çünkü annelik görevi, görevlerin en yücesi ve kutsalıdır. Onun içindir ki, anne hakkı, hakların başında gelir. Onun ödenmesi çok güç olup, pek çok fedakârlıklar gerektirir.²⁹⁶ İslâmiyet, anne olmak sıfatıyla kadına en yüksek ve pek muhterem bir mevki vermiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinde zillet ve hakarete maruz kalan kadın, fakirliğin ve merhametsizliğin sebep olduğu birçok kötülüğün içinde kendini bulmuştur, lâayık olduğu en yüksek değere ve

²⁹³ Müslim, Rada', 64; bkz. İbn Mace, Nikâh, 5; Ebû Abdurrahman b. Şuayyip b. Ali el- Horasani en-Nesâi, *Süneni en-Nesâi*, (Tah., Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbu'ât el-İslâmiyye, Halep, 1986, Nikâh, 15;

²⁹⁴ Nisa, 4/34.

²⁹⁵ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 300.

²⁹⁶ Karlık, “Âilenin Cemiyetteki Yeri”, 59.

şerefe ancak İslâm sâyesinde kavuşabilmiştir ona bu değeri dinlerin en güzel İslam vermiştir.²⁹⁷

Kur’ân-ı Kerim de anlatılan haklar içerisinde anne-baba hakkı Allah hakkından sonra en önemlisidir. Bununla alakalı birkaç ayet şöyledir:

“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara öf! Bile deme, onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”²⁹⁸

“İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır. Eğer (anne ve baban), hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlaraitaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim.”²⁹⁹

“Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik...”³⁰⁰

“Söz konusu ayetlerde, Yüce Allah kendisine kulluk yapılmasını emrettikten hemen sonra, ana-babaya iyilik ve ihsanda bulunmayı emretmektedir. Bu ana-baba hakkının Allah hakkından hemen sonra geldiğinin ve ne kadar önemli olduğunun açık göstergesidir.”³⁰¹

“Kadının kendi bireyselliği, yaratılış fitratı ve misyonu itibarıyla, en ayırt edici özelliği anneliktir. Kadının birey olarak, eş olarak ve sosyal hayatın farklı alanlarında etkinlik göstererek yerine getirdiği sorumluluk ve görevleri ne kadar güzel, ne kadar önemli ve değerli olursa olsun, hiç biri bir kadını bir insana anne olmak kadar saygın ve değerli kılamaz hiçbir inanç sistemi, kültür yahut medeniyet, kadını annelik görevi nedeniyle, cenneti ayaklarının altında taşıyan bir varlık olarak tanımlayacak kadar ona değer ve saygınlık verememiştir.”³⁰²

²⁹⁷ Osman Ersan, *İslami Açıdan Kadının Değeri ve Hakları*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1997, 23.

²⁹⁸ İsrâ, 17/23-24.

²⁹⁹ Lokman, 31/14-15.

³⁰⁰ Ahkâf, 46/15

³⁰¹ *Kadın ve Aile Yazıları*, (Tas., Ali Osman Parlak), DİB Yayınları, Ysz, 2017, 173.

³⁰² Karacoşkun, “Anne Ve Eş Olarak Kadın”, 13.

Ailede çok önemli bir fonksiyon icra eden “Anne, bir milleti yetiştiren mayasıyla yoğuran ailenin en önemli unsuru, esasıdır. “O İslam nazarında o kadar mukaddestir ki Allah Resulü;” “*Cennet annelerin ayakları altındadır.*”³⁰³ buyurmaktadır. “Annelik, bir mânâda kadının kemâle ermesi, fizikî, zihnî ve hissî olarak kendini bulması, olgunlaşmasıdır.” “Annelik, Hazret-i Havva’da sübût bulan, Meryem annemiz ile sabır ve metânet libâsına bürünen, Âsiye annenin merhamet kucağında bir Mûsa büyüten, sonra Hacer annemiz ile tevekkül imtihanını geçen ve İbrahimî mefkûreyi sıcak çöl kumları arasında neşv’ü nemâ bulduran zemmî berraklığında ve kıymetinde bir duygudur. Sonra Hatice Annemiz ile feraset ve fedâkârlığın sembolü olan mübarek bir pâyedir.”³⁰⁴

“Annelik öyle güzel bir sıfattır ki, bizim anlayışımızda bir şeyin başı, faziletlisi olduğunu ifade etmek için yine” “anne” kelimesi kullanılır. Arapçada anne kavramı genel olarak “ümm” kelimesiyle karşılanmıştır.³⁰⁵ Mesela Kerîm kitabımız Kur’ân’a “kitapların anası” anlamında “*Ümmü’l-Kıtab*”³⁰⁶, Mekke şehrine, “şehirlerin anası” mânâsında “*Ümmü’l-Kurâ*” demektedir.³⁰⁷ “Ümmet ve imam kelimeleri de bu kökten türetilmiştir. Peygamberimize, anasından doğduğu gibi temiz ve saf kalabilen anlamına ümmî denmiştir. Bereket kaynağı olduğundan, her şeyi ve herkesi bağrına bastığından kültürümüzde, yeryüzüne toprak ana adı verilmiştir.”³⁰⁸

Anne, “Yuvanın sahibi, merhamet pınarı, şefkat çağlayanıdır. Her bir yavrunun ümidi ve zor zamanların teselli kaynağıdır. Anne varlıktır, zenginliktir, güvendir. Anne, sadece çocuklarının değil, evinin annesidir. İstikamet verendir. Aklını duygu ve merhamet potasında harmanlayıp sadece mantık çerçevesinde değil, içinde gönül olan, içinde kalp olan ve içinde insan olan bir zekânın sahibidir. Anne kocasının da bir mânâda koruyandır, kollayanıdır. Onun yükünü alandır. Ona şefkat duyardır, sevdiği. Eşinin zor zamanında hep yanında olandır.”³⁰⁹ Evin iâşesini kazanma geçimini sağlama sorumluluğu erkekte olmasına rağmen, tarihin çeşitli devrelerinde annenin de çalışarak aile üretimine katkıda bulunduğu bilinmektedir. Ne var ki bugünün

³⁰³ Nesâî, Cihad, 6.

³⁰⁴ Şefika Meriç, “Annelik Anlatılabilir mi”, *Şebnem Dergisi*, Haziran, 2016, 136.

³⁰⁵ *Kadın ve Aile Yazıları*, (tas., Parlak), 172; Akpınar, “İnsan Yetiştirme Sanatı, Annelik”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs 2007, 197.

³⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/7.

³⁰⁷ En’âm, 6/92.

³⁰⁸ *Kadın ve Aile Yazıları*, (tas., Parlak), 172.

³⁰⁹ Annelik Anlatılabilir mi, (çevirimiçi) <http://www.islamveihsan.com/annelik-anlatilabilir-mi.html>; (24.11.2018).

şartları daha değişik şekil ve geniş yönde yine de anneyi çalışmaya ve aile bütçesine yardımcı olmaya zorlamaktadır.³¹⁰

“İslâm, anneyi sırf biyolojik bir yapı olarak değerlendirmemiştir. Annenin mânevî yapısında terbiye etme özelliği nakşedilmiştir. Yani, hayâ ve edep sahibi bir nesil yetiştirme özelliği taşıdığından İslam annenin ayaklarının altına cenneti sermiştir.³¹¹ “Çocuklar, annelerinin karnında maddî yapılarını kazandıkları gibi, mânevî yapılarını da yine onların terbiyeleri altında oluşturmaktadırlar.”³¹² Annelik insan yetiştirme sanatıdır. İnsan yetiştirme sanatçısıdır. Onun için Bir atasözünde; *الأم مدرسة* “el-ümmü medresetün” anne mekteptir/okuldur.” denilmektedir.³¹³ Anne; “Çocukları fizikî bakımdan hayat görevini yerine getirebilecek şekilde yetiştirmenin yanında, onlara Yüce Yaratıcının sevgi ve merhametini, emir ve yasaklarını da öğretmeyi ihmal etmez. İyi bir annenin evlatlarına doğru davranışları öğretebilmek, faziletli, ahlâklı, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayırt edebilecek bir bilinç yerleştirmek, onları sağlam karaktere sahip kılabilme, onun taşıması gereken güzel vasıflardandır.”³¹⁴

Anne, daha gözlerini yeni açmış hiçbir şeyin farkında olmadan pek dengesiz ve kargaşalı bir ortamda çocuğun güven kaynağı, huzuru, anlaşılması için çaba harcamadan bulduğu tek kişidir. Anne, İçinde yaşanılan toplumun kültür ve değerlerini, gelenek ve göreneklerini çocuğuna aşıl原因, ona görev ve sorumluluklarını öğreten, onun eğitimi ile meşgul olan bir öğretmendir.³¹⁵ “Anne şefkatin, fedakârlığın, cömertliğin, karşılık beklemeden vermenin ve sevginin sembolüdür.”³¹⁶ Anne, “kendi iyilik ve menfaatini başkasından daha yüce görme” şeklinde tarif edilir. Annelik sevgisi de öyledir, mesela anne çocuğunu kendinden çok sever, çok düşünür. “İşte buradaki sevgi karşılıksızdır. Bu sebeple ona “sevgi” değil “şefkat” adı verilir. Yani annelik duygusundaki sevginin adı şefkattir.”³¹⁷

Ana yücedir, “toprak ana”dır, “ana kucağı”dır, “anavatan”dır, “anadil”dir, “ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz”dır ve “ana başa tâc imiş.” “ağlarsa anam ağlar, gayrisi yalan ağlardır.”³¹⁸ “O halde sağlıklı nesillerle birlikte gelecek sağlıklı toplumun

³¹⁰ Karlık, “Âilenin Cemiyetteki Yeri”, 59.

³¹¹ Osman Nuri Topbaş, *Bir Nasihat, Bin bir İbret*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2010, 70.

³¹² Osman Ersan, *İslami Açından Kadın Değeri Ve Hakları*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1997, 37.

³¹³ Demir, “İslami Ailede Kadının Yeri,” 17.

³¹⁴ Paul Conloer, *Annelik Sanatı*, Denge Yayınları, Ysz., 1995, 11.

³¹⁵ *Kadın ve Aile Yazıları*, (tas., Parlak), 189.

³¹⁶ *Kadın ve Aile Yazıları*, (tas., Parlak), 189; Ömer Menekşe, “Ana... Milleti Yoğuran Mukaddes El”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs, 2007, 197.

³¹⁷ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 304.

³¹⁸ *Kadın ve Aile Yazıları*, (tas., Parlak), 200; Menekşe, “Ana... Milleti Yoğuran Mukaddes El”, 197.

yükü annededir.”³¹⁹ “İnsanlığın, annelik duygusunun zayıflatılmış şekline, bugün her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır.”³²⁰

1.2.4. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in Aile Hayatı

“İnsanlar pek çok sahada olduğu gibi aile hayatında da iyi bir modele iyi bir örneğe ihtiyaç duyar,” çünkü aile, hem ferdi hayatın hem de cemiyet hayatının içinde olan her şeyin merkezinde bulunan sosyal bir kurumdur.³²¹ Bu yüzdendir ki, “insanlara hakikat yollarını göstermek için gönderilen rahmet elçilerinin hepsi yaşadıkları aile hayatlarıyla bizlere örnek olmuşlardır.”³²² Konumları itibariyle peygamberler, toplumların önderleri ve insanların seçilmişleridir, diğer insanlar gibi aynı özelliklere sahip bir beşer oldukları; Kur’ân-ı Kerimin değişik ayetlerinde, özellikle muhatap kitle tarafından dile getirilmiştir.³²³ Kur’ân-ı Kerim de çok geniş olarak anlatılan peygamberlerin yaşantılarına ve yaşadıkları hayat, toplum için örnek teşkil etmiştir. Kur’ân’ı kerimde, gönderilen Peygamberlere uyulması gerektiği onların doğru bir yol takip ettikleri yaşadıkları hayatlar bizim için örnek teşkil ettiği pek çok yerde anlatılmaktadır. Mümtehine sûresi’nde Allah Teâlâ; “İbrahim’de ve onunla beraber bulunanlarda sizin için güzel bir misal vardır”,³²⁴ ve yine aynı sûrede “Andolsun, onlarda sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü arzulayanlara güzel bir örnek vardır.”³²⁵ Buyurmuştur. Peygamberler insan olmaları hasebiyle, yerler içerler, evlenirler, çoluk çocuk sahibi olurlar.³²⁶ Tüm bunları yaparken tebliğ ve tebyin görevlerini ifa ederler. Bir de bunların uygulamalarını hayatta pratik olarak gösterirler.³²⁷

İnsanlığın ailesinin en hayırlı okulu aile okuludur. “Her iyiliğin prensiplerini insan ilk önce aile ocağında öğrenir. Bu bakımdan aile değerini takdir edebilenler için çok feyizli ve bereketli bir hayat okuludur.”³²⁸ Peygamber Efendimizin bu okulda nasıl davranışlar sergilediğini, hanımlarıyla nasıl ilişkiler kurduğunu nasıl bir eş olduğunu,

³¹⁹ *Kadın ve Aile Yazıları*, (tas., Parlak),190; Semra Demirkan, “Ana Ailenin Hırsıdır”, *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık, 2007, 204.

³²⁰ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 305.

³²¹ Adem Apak, “Hz. Peygamber’in (sav) Aile İçi İlişkilerde Örnekligi”, (çevirimiçi), <http://www.kurav.com/hz-peygamberin-sav-aile-ici-iliskilerde-ornekligi/> 30.12.2018.

³²² Ali Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz Peygamber’in Örnekligi”, *Diyanet Aylık Dergi*, 220, Nisan 2009, 4.

³²³ Kehf, 18/110; Mü’minun, 23/24; Şuâra, 26/154-186.

³²⁴ Mümtehine, 60/4.

³²⁵ Mümtehine, 60/6.

³²⁶ İbrahim, 14/11; Kehf,18/110; Hac,22/75.

³²⁷ Ali Öge, “Aile İçi İlişkilerde Rasulü Allah Örneği”, *Mehir Dergisi*, ilkbahar, 1999, 41.

³²⁸ Lütfi Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı problemler*, DİB Yayınları, Ankara, 1988, 81.

nasıl bir ev reisi olduğunu, çocuklarına karşı babalık vazifesini nasıl yerine getirdiğini hangi yöntemleri takip ettiğini ve tavsiyelerini ele alıp izah etmeye çalışacağız.

Son din İslam'ın mübelliği ve en güzel temsilcisi olan “Hz. Muhammed (sav), Kur’ân-ı Kerimde inananlar için” “*en güzel örnek*”³²⁹ olarak tanıtılmıştır. Hz. Peygamber, tebliğcisi olduğu İslam dini ile insanlığı, ulaşılabilecek en üst düzeye, barışa, sevgiye, huzur ve mutluluğa ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu hedefe ulaşmak için de Kur’ân’ın rehberliğinde bir hayat yaşamış ve sahip olduğu yüce ahlâk³³⁰ sayesinde hem yaşadığı dönemde, hem de Ahirete irtihalinden sonra kendisine inananlara ve tüm insanlığa en güzel örnek olmuştur. Hz. Âişe’ye Rasûlullah’ın (s.a.v.) ahlâkı sorulduğunda; “Siz Kur’ân okumuyor musunuz? O’nun ahlâkı Kur’ândan ibaretti,”³³¹ demiştir. Ve Allah (c.c.) “(Ey Muhammed!) biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”³³² Buyurmuştur. O halde Hz. Muhammed (s.a.v.)’in zâtı ve davranışları, gerek Kur’ân-i anlamada ve gerekse islam’ı tatbikte tüm Müslümanlar için ana esastır.³³³

Bir beşer olarak her insanın yaşayabileceği, hissedeceği tüm duyguları Efendimiz hayatta iken yaşamıştır. Bir eş olarak, bir baba olarak, hayatının tamamını bir aile içinde geçirmiş olan Peygamber Efendimiz (s.a.v.), insanlara mükemmel bir örneklik sergilemiştir. Bu yönüyle efendimiz “bir aile reisi ve bir baba olarak bakıldığında onda ideal İslam ailesinin canlı örneğini görmemiz mümkündür.” Dolayısıyla kendisine inananların onun izinden yürüyenlerin hayatın pek çok yerinde Allah Resulünü (sav) kendilerine model şahsiyet kabul etmeleri hem dini hem de dünyevi görevleridir.³³⁴

Hz. Muhammed (s.a.v) Bütün ahlaki faziletlerin hayatında yer aldığı, saygı ve sevginin timsali bir peygamberdir. Üstün bir ahlaka, mükemmel bir feraset ve dirayete sahiptir. Peygamberimiz (s.a.v.), adaletli, sevgili ve vefakâr bir eş, şefkatli ve merhametli bir babadır. Bu yönleriyle efendimizin hane-i saadetleri insanlık için mükemmel bir numûne-i imtisal³³⁵ teşkil etmektedir. Bu saadetli haneden alınacak birçok ders ve ibretler vardır.³³⁶ Efendimiz’in gerek ferdi gerek derûnî, gerek ailevi,

³²⁹ Ahzâb, 33/21.

³³⁰ Kalem, 68/4.

³³¹ Müslim, Müsâfirin, 139; İbn Mace, Ahkâm, 2333; Ebu Dâvud, Kıyâmû’l-Leyl, 1342; Nesâi, Kıyâmû’l-Leyl, 1601.

³³² Enbiya, 21/107.

³³³ *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, (ed. İsmail Lütfi Çakan), Ensar Neşriyat, İstanbul, Haziran, 2006, 8.

³³⁴ Apak, “Hz. Peygamber’in (sav) Aile İçi İlişkilerde Örnekliği”.

³³⁵ Durak Pusmaz, “Örnek Aile Reisi Olarak Hz Peygamber (s.a.v)”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs, 1998, 89, 50.

³³⁶ Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz Peygamber’in Örnekliği” 4.

gerekse ictimai hayatı, fevkalâde dikkat çekici yön ve özellikleriyle, Kur'ân'ı Kerim tarafından ifadelendirilmiş ve her zaman tetkike tabi tutulmuştur.³³⁷

H. Peygamber (sav), “örnek bir aile reisi ve örnek bir eş idi, hanımlarına ve çocuklarına karşı olan görevlerini en iyi şekilde yerine getirirdi”. Ailesine karşı pek şefkatli ve merhametli idi.³³⁸ “O'nun aile hayatını en iyi bilen sahabilerden biri olan Hz. Enes b. Mâlik derki:” “*Aile fertlerine karşı Rasûlullahtan daha şefkatlisini görmedim*”.³³⁹ “Hz. Peygamber eşlerine, çocuklarına, torunlarına ve onların yakınlarına karşı takındığı tutum bizlere en güzel örnek olmuştur.”³⁴⁰ O bu konudaki sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmiş ve ümmetine de bu konularda şu tavsiyelerde bulunmuştur; “*Hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiklerinizden sorumlusunuz. Kişi ailesinin yöneticisidir ve onlardan sorumludur. Kadın eşinin evinin yöneticisidir ve ondan sorumludur.*”³⁴¹ Efendimiz ümmetine bu nasihatleri ederek ailenin her bir ferdinin sorumluluk sahibi olduğunu ve bu sorumluluğunu yerine getirdiği takdirde ancak mutlu olabileceğini göstermiş oluyordu. Peygamberimiz (s.a.v.) hanımlarına karşı gayet nazik ve anlayışlı davranırdı. O geceleyin ibadet için uykusundan kalktığında dahi; “*Ey Aişe bu gece bana, Rabbime ibadet etmem için izin verir misin?*”³⁴² Diyecek kadar ince bir ruha sahiptir. Ayrıca kadınlara da güzel ve merhametli davranılmasını emrederdi.³⁴³ Nitekim bir hadis-i şeriflerinde; “*sizin en hayırlınız, ailesine karşı iyi davrananınızdır, ben aileme karşı en iyi davrananınızım,*”³⁴⁴ diye buyurmuş ve Yüce Allah'ın “*...Onlarla iyi geçinin. Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmasanız da Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur.*”³⁴⁵ Emrini en güzel şekilde hayatına uygulamıştır. Efendimiz (s.a.v.) eşlerine karşı merhametli, adaletli ve şefkatli olmuş onların gönüllerini her zaman hoşnut etmiş kalplerini kırmamış buna çok dikkat etmiş ve ümmetine de bunu tavsiye etmiştir.³⁴⁶ Bu konuda Aişe annemiz (r.a.); “*Rasûlullah (s.a.v.), bir kadına yada bir hizmetçiye bir tek tokat bile atmadı.*”³⁴⁷

“İlk evliliğini yirmi beş yaşın da iken kendisinden onbeş yaş büyük, dul bir hanım olan, Hatice Binti Huveylid ile (ra) yaptı. “Hz. Hatice, Efendimizin ilk eşi en değerli

³³⁷ *H. Peygamber ve Aile Hayatı*, (ed., Çakan), 12.

³³⁸ Pasmaz, “Örnek Aile Reisi Olarak Hz Peygamber (s.a.v)”, 50.

³³⁹ Müslim, Fedâil, 63.

³⁴⁰ Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz Peygamber'in Örnekligi”, 5.

³⁴¹ Buhâri, Cum'a, 11; Müslim, İmâre, 20.

³⁴² Elmalılı, *age.*, II, 581.

³⁴³ Pasmaz, “Örnek Aile Reisi Olarak Hz Peygamber (s.a.v)”, 50.

³⁴⁴ İbn Mâce, Nikâh, 50.

³⁴⁵ Nisa, 4/19.

³⁴⁶ İbn Mâce, Nikâh, 1977-78; Tirmizî, Menâkıb, 3895.

³⁴⁷ Müslim, Fedâil, 79.

hanımı maddi manevi en büyük destekçisi olmuştu,³⁴⁸ İbn Sa'd tabakatında; “Hz. Hatice Kureyş’in nesebce çok üstün lmasa da şerefçe en yücesi, malca en zengini, dirâyetli, metin bir kadındı.”³⁴⁹ Der. Hz. Peygamber (sav), ilk hanımı olan Hz. Hatice hakkında şöyle buyurmuştur; “*Hatice, dünyadaki kadınların en hayırlısıdır, onun cennette altından evi vardır, ben onun üstünlüğünü kesinlikle biliyorum, bana onun sevgisi bahşedildi, Hatice'nin sevdiklerini severim*”, ayrıca Hz. Aişe “*peygamberimizin hanımlarından hiçbirini Hatice kadar kıskanmadım. Ondan çok fazla bahsedirdi, O bir koyun kestiğinde Hatice'nin arkadaşlarına da gönderilmesini emrederdi.*”³⁵⁰ Diyerek Rasûlulah'ın Hz. Hatice'ye olan vefasını sevgisini dile getirmiştir. Hz. Aişe hakkında ise; “*Halkın en sevimsi kadınlardan Aişe, erkeklerden Ebu Bekir'dir*”.³⁵¹ Buyurarak hanımına ve kayınpederine de iltifat etmiştir.³⁵² Uğradığı iftiralar karşısından Allah'ın hakkında âyet indirip akladığı,³⁵³ O, peygamberimizle koşup yarışan³⁵⁴ onunla şakalaşan efendimizin sevgisini ve şefkatini her zaman hisseden onunla şakalaşan muhterem bir hanımdır. Yüce Peygamberin ebedi istirahatgahına giderken son nefesini kucağında verdiği, defnedileceği yeri de Hz. Aişe'nin odasının olmasını vasiyet ettiği, Mübarek bir eştir. Hz. Aişe, Efendimiz için yaptığı hizmetler ve Efendimizin ona olan muhabbet ve takdirleri sebebiyle rahmet Peygamberinin diğer bütün kadınları arasında iftiharla yâd edilmiştir. Allah Rasûlü vefat ettiği zaman Hz. Aişe daha henüz yirmi beş yaşlarında idi, peygamber hanımlarının tekrar evlenmelerine ilahi emirle yasak konduğu için O geriye kalan kırk sekiz yıllık ömrünü dul olarak Kur'ân ve hadislerin mesajını öğreterek ve yayarak geçirmiştir.³⁵⁵

Peygamberimiz hanımlarıyla istişareler yapan, onlarla şakalaşan oturup sohbet eden, isteklerini uygun olduklarında imkânları elverdiği derece de yerine getirmeye çalışan, hatta “kendisinden memnun kalmadıkları takdirde onları boşanma konusunda serbest bırakan örnek bir koca idi.”³⁵⁶ O eşlerin birbirlerine karşı görevlerini ve nasıl davranmaları gerektiği hakkında şöyle buyurmuştur. “*dikkat edin sizin hanımlarınızın üzerinde hakkınız vardır. Hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin hanımlarınız üzerindeki hakkınız, namuslarını muhafaza etmeleri ve hoşlanmadığınız kimselerin evinize girmesine izin vermemesidir. Dikkat edin hanımlarınızın sizin*

³⁴⁸ *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*,(ed.,Çakan), 278.

³⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, (Tah., İhsan Abbas), Dârü's-Sadr, Beyrut, 1968, I, 131.

³⁵⁰ Buhâri, Menâkibü'l-Ensâr, 3815-3821; Müslim, Fedâilü's-Sahabi, 71-78.

³⁵¹ Buhâri, Ashâbu'n-Nebî, 3662;

³⁵² Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz Peygamber'in Örnekliliği”, 9.

³⁵³ Nûr, 24/12-13.

³⁵⁴ İbn Mâce, Nikâh, 1979.

³⁵⁵ M. S. Madni Abbasi, *Peygamberimizin (s.a.v.) Aile Hayatı*,(Ter. Ali Zengin), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2000, 166-167.

³⁵⁶ Ahzâb, 33/28-29.

üzerindeki hakkı ise onların giyim ve gıda ihtiyaçlarını güzelce karşılamanızdır.” “Mü’minlerin iman bakımından en mükemmeli ahlâki bakımdan en güzeli olan ve ailesine şefkat ve merhametle davranandır³⁵⁷ “eşlerinize yediğinizden, yedirin giydiğinizden giydirin, sakın onları dövmeyin ve onları incitecek çirkin sözler söylemeyin.”³⁵⁸

O diğer eşlerine karşı da üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirmiş ve tüm eşleri ondan razı bir şekilde ruhunu Rahmana teslim etmiştir. Hz. Peygamber (sav)’in eşleri ile olan ilişkileri tüm Müslümanlar için güzel örnek olmuştur. Rasûlullah (s.a.v.), mübarek zevcelerini hem hayatlarında hem de vefatlarında hayırla yâd etmiştir.³⁵⁹ Allah Resulünün “aile fertleriyle ilişkilerinde, hoşgörü ve fedakârlık örneklerinin yanı sıra, hem sevinç ve üzüntüde, hem birlik ve destek olma da önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Onların meşru istek ve hareketlerini hoşgörüyle karşılamış ve bu konuda onlara yardımcı olmuştur.”³⁶⁰ Sevgili Peygamberimiz (sav); “size, hanımlarınıza iyi davranmanızı tavsiye ediyorum”,³⁶¹ ve yine başka bir hadiste; “mü’min bir kimse eşine karşı nefret beslemesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmese de hoşlanacağı başka bir huyu mutlaka vardır.”³⁶² Buyurarak eşlerin birbirlerine tahammül etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Efendimiz aile fertlerine, çocuklarına, torunlarına ve yanında çalışanlara karşı çok yumuşak huylu müşfik ve güler yüzlü idi. Bu konuda Efendimizin ailesinde epey vakit geçirmiş olan Hz. Enes b. Mâlik (ra)’in anlattıkları çok önemlidir; Hz. Enes anlatıyor; “Rasûlullah Medine’ye teşrif buyurdıklarında, (üvey babam) Ebû Talha elimden tutarak beni Allâh Rasûlü’ne götürdü ve Yâ Rasûlallah, Enes akıllı bir çocuktur, size hizmet etsin, dedi Böylece Rasûlullah’ın hizmetçisi oldum. Hazarda ve seferde (on sene) hizmetini gördüm. Vallâhi işlediğim bir kusurdan dolayı, Niçin böyle yaptın veya yerine getirmediğim bir vazîfeden ötürü, Bunu niçin yapmadın, dememiştir.”³⁶³ Efendimiz (s.a.v.) çocukları çok severdi, onlara karşı ayrı bir ilgisi vardı, onlarla ilgilenir, başlarını okşar, dua eder, öper, koklar, şakalaşır, selam verir ve dua ederdi.³⁶⁴ Onlara böyle davranarak gönüllerini hoş ediyor, huzurlu kılıyordu. Onların “dünyanın süsü”³⁶⁵ olduklarını hem davranışlarında hem de sözlerinde yanında bulunanlara hissettiriyordu. Efendimiz, çocuklar konusunda getirmiş olduğu ilâhi ilkeler ve mesajlarla, tüm çocukların eşit olduğunu kızların da erkeklerinde Allah’ın vergisi ve

³⁵⁷ Tirmîzi, Rada’, 1162.

³⁵⁸ Ebû Dâvud, Nikâh, 42.

³⁵⁹ Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz Peygamber’in Örneği”, 7.

³⁶⁰ Hüseyin Kurt, “Hz. Peygamberin (s) İnsanlarla İlişkileri ve Aile İçi İletişiminde Sevgi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, Ocak-Haziran, 2007, 191.

³⁶¹ Ebû Dâvud, Nikâh, 41.

³⁶² Müslim, Rada’, 61.

³⁶³ Müslim, Fedâil, 51-52.

³⁶⁴ Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz Peygamber’in Örneği”, 7.

³⁶⁵ Âl-i İmran, 3/14.

takdiri ve emaneti olduğunu tüm insanlığa haykırmış ve bildirmiştir.³⁶⁶ Rasûlullah çocuklarla haşır neşir olmuş onlarla vakit geçirmiş, sevip saymıştır. Şu birkaç örnek çocuklara olan ilgisini ne güzel anlatıyor;

Oğlu İbrâhimin vefatına hüzünlenmiş ve gözlerinden yaş damlamıştır. Sahabe efendilerimiz (r.anhüm) sebebini sorunca, şöyle açıklamıştır: *“Bu bir merhamet göstergesidir. Gözümüz yaşarır, gönlümüz mahzun olur. Ama asla Rabbimizi razı etmeyecek söz söylemeyiz. Ey İbrahim, senin ayrılığın gerçekten bizleri mahzun etti.”*³⁶⁷ Evet, işte hüzünlenmek, ağlamak sabretmek ve şükretmek bir Müslümanın takınması gereken hasletlerdir. Bu hasletleri Efendimizden öğreniyoruz, bizi insan yapan özellikler bunlardır. *“Torunları Hasan ve Hüseyin hakkında şöyle buyurmuştur;”* *“Allah’ım ben o ikisini seviyorum. Sende sev onları seveni de sev.”*³⁶⁸ *“onlar benim dünyada öpüp kokladığım iki reyhanımdır.”*³⁶⁹ Efendimiz (sav), “çocuklarına ve torunlarına atalarının isimlerini (Abdullah, İbrahim, Fatıma) koymuş, onları en güzel şekilde yetiştirmiş. Onlarla her zaman özel ilgilenmiş, onlara bol bol dua etmiştir.”³⁷⁰ Yıllarca onun hizmetinde bulunmuş olan Enes b. Mâlik; *“Ben ev halkına Hz. Peygamberden daha şefkatlisini görmedim”*³⁷¹ der. *“Namaz kılarırken torunlarından biri sırtına çıkmıştı bu yüzden namazı biraz uzatmıştı.”*³⁷² *“Bir defasında namazını kısa tutmuş ve sebebini soranlara bir çocuk ağlaması duydum ve annesi üzülmesin diye namazı kısa tuttum”*³⁷³ *“Efendimiz her zaman çocukları alır sever, öper ve okşar,”*³⁷⁴ on çocuğu olduğu halde hiç birisini alıp öpmediğini söyleyen bir adama *merhamet etmeyene merhamet edilmez, Allah kalbinden merhameti söküp almışsa ben ne yapabilirim*³⁷⁵ demiştir.

İşte peygamber terbiyesi işte peygamber (s.a.v.)’in eğitim metodu, İşte çocuk sevgisi işte çocuğa olan şefkati. Efendimizin hayatı ve ahlakı, inananlar için büyük bir nimettir, zira bir insanın yaşayabileceği her şeyi Efendimiz ya yaşamıştır, ya da yaşamamış dahi olsa hakkında bilgi vermiş nasihatler etmiştir. “Çok yönlü bir insan olarak Efendimiz, yaşadığı hayatla her konuda ümmetine en güzel örnek olmuştur. “O yüce Allah’ın Kur’ân’da belirlediği ilkelerin pratiğini göstererek, onların nasıl uygulama sahasına konulacağını net bir biçimde ortaya koymuştur.” Onun bütün hayatı

³⁶⁶ Öge, “Aile İçi İlişkilerde Rasûlullah Örneği”, 42.

³⁶⁷ “Buhâri, Cenâiz, 44; Müslîm, Fedâil, 62; Ebû Dâvud, Cenâiz, 28.”

³⁶⁸ “Buhâri, Libas, 60; Müslîm, Fedâilü’s-Sahabe, 57-59;” Tirmîzî, Menâkıb, 30.

³⁶⁹ Buhâri, Fedâilü’s-Sahabe, 22, Edep, 18; Tirmîzi, Menâkıb, 30.

³⁷⁰ Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz Peygamber’in Örnekliliği”, 8.

³⁷¹ Müslîm, kitâbü’l-Mesâcîd, 267.

³⁷² “Nesâi, İftitah, 83.

³⁷³ “Nesâi Kible, 35.”

³⁷⁴ “Buhâri”, Edep, 22.”

³⁷⁵ “Buhâri, Edep, 22.”

insanlığı aydınlatacak güzelliklerle doludur. O vefalı ve adaletli bir eş, mütevazı şefkatli ve sevecen bir baba, narin sevimli ve merhametli bir dede ve örnek bir akraba olarak bizlere ışık tutmaya devam etmektedir.³⁷⁶

1.2.5. Kur’ân-ı Kerim de Geçen ‘اهل’ ve ‘أل’ Kavramları

“Kur’ân-ı kerim de aileye dair kullanılan kavramlardan biri 126 yerde geçen “اهل” tabiridir.³⁷⁷ اهل kelimesi fiil olarak, yalnızlığını giderdi, yakınlık hissetti, dost oldu, bir kadınla evlendi manasındadır. İsim olarak ise aile, eş, ev sakinleri, aşiret, insana en yakın olan kişiler, yakınlığa sahip olanlar anlamlarını taşır.³⁷⁸

“Kur’ân-ı Kerim’de bu kavram çeşitli isim ve konularla birlikte ele alınmakta ve” اهل “kavramına yer verilen ayetlerden elli ikisinde kelimenin” “aile” “anlamı öne çıkmaktadır. Diğer ayetlerde ise” اهل “kelimesi” اهل القرى, اهل الكتاب “(belde halkı) gibi bazı kelimelerle izafe edilmektedir.”³⁷⁹ “Aile anlamının dışında kullanıldığı bu tür kelimelerle” اهل الكتاب “daha çok mensubiyet manası taşımaktadır. Aile manasında kullanıldığı bazı âyet ve cümleleri örnek verecek olursak” اهل البيت “evin sakinleri demektir.” اهل الرجل “bir adamın ehli, bir kişiyi başkasıyla bir araya getiren soy, din ya da onlar gibi işlev gören sanat, ev, şehir, gibi şeylerdir. Asıl itibarıyla bir kişinin ehli, bir meskenin kendisini ve onları birleştirdiği kişilerdir. Sonra bu anlam genişletilmiş ve kendilerini bir soyun birleştirdiği kişiler için.” اهل الرجل “adamın ehli adı verilmiştir. Peygamber ailesi için” اهل البيت “dendiğinde bu kavramın mutlak anlamda kullanıldığı bilinmektedir. Çünkü Allah’ın sözüne göre” اِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ “Allah sizden sadece günahı gidermek istiyor.”³⁸⁰

İslam dini, Müslüman ile gayr-i müslüm arasında pek çok konuda soy bağının kaldırılmasına hükmettiğinden yüce Allah şöyle buyurmuştur: قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ “o senin ehlinden değildir.”³⁸¹ O Salih olmayan bir amel işlemiştir. Yine aile anlamında olmak üzere اهل الرجل يأهل اهولا مكان مأهولا “bu kişinin aile sahibi olduğunu anlatır.” اهل به “ifadesi, kişinin, bazı”

³⁷⁶ Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz Peygamber’in Örneği”, 8.

³⁷⁷ Ömer Çelik, “Kur’ân-ı Kerimde Ehl Kavramı ve Peygamber Âileleri” *Din ve Hayat dergisi*, Ekim 2014, 6.

³⁷⁸ Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru Sâder, Beyrût, 1414, XI, 28-30; el-İsfehâni, *age.*, 106

³⁷⁹ Çelik, “Kur’ân-ı Kerimde Ehl Kavramı ve Peygamber Âileleri”, 6.

³⁸⁰ Âhzab 33/33.

³⁸¹ Hud 11/46

“yakınları ve ailesi olduğunda söylenir, bir yere alışan her hayvan için” اهل ve اهلى denir. اهل de, “bir kişi için kullanıldığında evlendi demektir.” اهلك الله فى الجنة.”³⁸² Yine اهل tabiri, “insan topluluğu: halk, ümmet, aile, eş ve çocuk, çevre, taraftar; sahip, ehil ve din adamları anlamlarında da kullanılır.”³⁸³

Kur’ân-ı Kerîm’de “aile” anlamında kullanılan bir diğer kelime” “âl” “tabiridir. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de 25 defa geçmektedir. Lügatte serap, dağ, dağın çevresi ve çadır direği manasına geldiği gibi, kişinin kendisi, ailesi, dost ve arkadaşları anlamına da gelmektedir.”³⁸⁴ “Ehl kelimesiyle eş anlamlıdır. Dolayısıyla bu kelime ehl, iyâl ve tebaa anlamına da gelir. İster müslim, ister gayrimüslim olsun, kişinin soyundan gelen kimseler demektir.”³⁸⁵ “Kur’ân-ı Kerîm’de bu anlamda Âl-i İbrâhim Âl-i İmrân (Âl-i İmrân, 3/33), Âl-i Ya’kub (Yûsuf, 12/6), Âl-i Lût (Neml, 27/56), Âl-i Mûsâ (Bakara, 2/248), Âl-i Fir’avn (Mü’min, 40/27) ifadeleri geçmekte ve bu ifadeyle adı geçen Peygamberlerin veya kişilerin aileleri ve akrabaları kastedilmektedir.”³⁸⁶

1.2.6. Kur’ân-ı Kerimde Geçen Kavvâm Kelimesi Bağlamında Erkeğin ve Kadının Aile Yönetiminde ki Konumu

“Medenî bir toplumun saadetini sağlamak için, âdil bir hukuk sistemine ve bu hukuku işletecek bir otoriteye ihtiyaç vardır. Bu otorite ister ailede ister devlette olsun, her hâlükârda, sorumluluk altındadır.”³⁸⁷

“Bu sebeple ailede birbirlerine karşı sorumlu olan eşlerden her biri yaradılışı ve konumu itibariyle sorumlu bir idareci ve otoritedir.” Zira eş olmak insana “küçük bir yöneticilik” vasfını kazandırır.³⁸⁸ Bu vasfı taşıyan kocanın idareciliği ve sorumluluğu hususunda Allah (cc) şöyle buyurmuştur: الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ “Kocalar eşleri üzerinde yönetici ve koruyucudurlar”³⁸⁹ hadis-i şerifte de geçtiği üzere peygamber efendimiz (sav); والرجل راع فى اهله وهو مسؤل عن راعيته “Erkek ailesinin idarecisidir ve idare ettiklerinden sorumludur.”³⁹⁰ Kadının idarecilik vasfı hakkında yine Peygamber Efendimiz (sav): والمرأة راعية فى بيت زوجها ومسئولة عن راعيتها: “kocasının

³⁸² İbn Manzûr, *age.*, XI, 28; el İsfehâni, *age.*, 106-107

³⁸³ el İsfehâni, *age.*, 107.

³⁸⁴ Çelik, “Kur’ân-ı Kerimde Ehl Kavramı ve Peygamber Âileleri” 6.

³⁸⁵ İbn Manzûr, *age.*, XI, 36-37.

³⁸⁶ Çelik, “Kur’ân-ı Kerimde Ehl Kavramı ve Peygamber Âileleri” 6.

³⁸⁷ Polat, “Kavvamun İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısının Te’dibi”, 358.

³⁸⁸ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 196.

³⁸⁹ Nisâ, 4/34.

³⁹⁰ Buhârî, Cuma, 893 ve Nikâh, 5200.

evinin idareciliğinden mesuldür”³⁹¹ diyerek bir koruyuculuk ve sorumluluk vazifesinin olduğunu bildirmektedir. Âyet ve hadisten öğreniyoruz ki bir aileyi meydana getiren eşler aileyi yönetmek ve idare etmek için iki si de söz sahibidirler fakat erkek ve kadın “fizyolojik ve psikolojik olarak, birbirlerinden farklı olarak yaratılmıştır. Bu farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, genel olarak erkek cinsinin kadın cinsine göre idareciliğe daha müsait olduğu görülmektedir.” Kerim kitabımız Kur’an’a göre de aile’nin yöneticiliği erkeğin sorumluluğundadır. Bunun delili de; “Erkekler kadınlar üzerinde hâkim ve amirdirler”³⁹² âyeti kerimesidir. Ayrıca; “Kadınların erkekler üzerinde hakları vardır”³⁹³ ifadesinden sonra gelen “Erkeklerin bir derece üstünlükleri vardır”³⁹⁴ ifadesi de bu hukuki üstünlüğü ifade eder. Yoksa şeref ve fazilet bakımından erkeğin kadından, kadının da erkekten bir üstünlüğü yoktur,³⁹⁵ Merhum M. Hamdi Yazır’ın dediği gibi; “Kadın, erkekte bulunmayan veya eksik olan bazı özelliklere sahip olduğu gibi, erkek de kadında bulunmayan veya eksik olan bazı özelliklere sahiptir. Bunun içindir ki, kadın erkeğin aynı veya benzeri değil karşılığı, dengi ve eşidir.”³⁹⁶ Ayrıca; “Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır.”³⁹⁷ ayetinden bunu çok rahat anlayabiliyoruz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, âyet’in devamında: Kadın yaratılış bakımından ve yaratılıştan gelen görevini yerine getirme bakımından erkekten sonra geldiğini, erkeğin verdiği sermaye ile işe başladığını ve onu arttırdığını dolayısıyla yaratılıştan gelen “bu farkın sonuçlarından biride aralarında ki mali değer ve ekonomik güç farkı olduğunu söylemektedir.”³⁹⁸ Genel olarak kadın-erkek arasındaki farklardan ve tâbir-i diğerle üstünlüklerden en önemlisi ekonomik güçtür. Kadının kazanç ve mali idare hususundaki gücünün, diğer bir ifadeyle ekonomik değerinin erkekten eksik olduğunu “kesin bir gerçek olarak görmek mümkündür. Bu fark, fıkhıta en azından “üçte iki” veya “ikide bir” olarak belirlenmiştir.”³⁹⁹

Yukarıda kadın ve erkeğin birçok konuda eşit olduğunu her ikisinin de aileyi yönetirken ayrı ayrı sorumluluklarının olduğunu ifade ettikten sonra biyolojik, fizyolojik ve sosyal farklılıklardan dolayı âile reisliği vazifesinin erkeğe yüklendiğini açıkladık şimdi erkeğe yüklenmiş olan aile reisliği sorumluluğu üzerinde birazdaha durup farklı yönleriyle ele almaya çalışalım.

³⁹¹ Buhârî, Cuma, 893 ve Nikâh, 5200.

³⁹² Nisa, 4/34.

³⁹³ Bakara, 2/228.

³⁹⁴ Bakara, 2/228.

³⁹⁵ Elmalılı, *age.*, III. 40.

³⁹⁶ Elmalılı, *age.*, III. 40.

³⁹⁷ Hucurât, 49/13.

³⁹⁸ Elmalılı, *age.*, III. 40.

³⁹⁹ Elmalılı, *age.*, III. 40.

“Kadınlarla ilgili olarak İslam’a yöneltilen eleştiri konularından biri de” “Kadın-erkek eşitsizliğidir.”⁴⁰⁰“İslam’ın kadın-erkek eşitliğini kabul etmediği, bilakis erkeği kadından üstün gördüğü”⁴⁰¹ şeklindeki bu “eleştiri konusu Kur’an-ı Kerim’in şu ayetine dayandırılmaktadır;”

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ “
فَالصَّالِحَاتُ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُورَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي
الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَتَّبِعُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta ve ailenin geçimini sağlamaktadır. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın kendilerini koruması sayesinde onlar da gayb’ı korurlar. Evlilik yükümlülüklerini reddederek başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız onları hafifçe dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.”

Bu ayetin muhtevası, genel olarak eşler arası ilişkilerdir.⁴⁰² İbn-i Âşûr’a göre bu ayet, “eşler arasındaki hukuki düzenlemeleri ihtiva etmektedir. Genelde aile özelde ise kadınlarla ilgili hükümlerden bahsetmektedir.” Ona göre ayetin hemen başında zikredilen *الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ* ifadesi, teşriin ana çerçevesini belirlemekte, diğer hükümler ise buna göre şekillenmektedir.⁴⁰³

Yukarıda ifade edilen aile reisliğini ve aile yönetimini “anlayabilmek için ayetin nüzul sebebini ve ayette geçen ilgili kavramları iyi anlamak lazımdır.”

1.2.6.1. Ayetin nüzul sebebi

“Ayetin, bir adamın karısına tokat atması sebebiyle kadının kocasını Efendimiz (sav)’e şikâyet ederek kisas istemesi ve Efendimiz (sav)’in de kısasa hükmetmesi”

⁴⁰⁰ Özbuğday, “Kadın Erkek Eşitliği Üzerine Birkaç Söz”, 1.

⁴⁰¹ Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, “Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Eleştiriler”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 5, 4, Ekim, 1991, 272.

⁴⁰² Emrullah Ülgen, “Nisâ 34. Ayeti Bağlamında Kadın-Erkek Üstünlüğü Olgusunun Geleneksel Ve Modern Yorumu (İlk Dönem Bazı Tefsirlerle Tefsirü’l-Menâr Arasında Bir Mukayese)” *JASSS*, (The Journal of Academic Social Science Studies), 63, 257.

⁴⁰³ Muhammed Tahir b. Muhammed İbn Aşur, *Tefsiru’t-Tahrir ve’t-Tenvir*, Daru’t-Tunusiyye, Tunus, 1984, V, 37.

üzerine nâzil olduğu hususunda müfessirler arasında ittifak vardır.⁴⁰⁴ Söz konusu rivayet tefsirlerde şöyle geçmektedir: “İbn Abbas’tan nakledildiğine göre Muhammed b. Seleme’nin kızıyla evli olan Ensar’ın ileri gelenlerinden Sa’d b. Rebi eşini dövdü. Bunun üzerine kadın, “Hz. Peygamber’e gelerek kocasından şikâyetçi oldu. Hz. Peygamber de” onun aynı şekilde cezalandırılmasına hükmetti. Ancak ayet nazil olunca Hz. Peygamber onu çağırdı ve şu sözü söyledi; “Ben bir şey istedim, Allah ise farklı bir şeyi murat etti, hayır Allah’ın murad ettiği şeydedir.” Daha sonra onu cezalandırmaktan vazgeçti.”⁴⁰⁵

“Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberi’nin” naklettiği rivayette Efendimiz (sav)’in kocanın kisasına hükmetmesi üzerine; “وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُفْضَىٰ إِلَيْكَ” “Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur’ân’ı okumakta acele etme.”⁴⁰⁶ ayetinin nazil olduğunu bildirmiştir.⁴⁰⁷

1.2.6.2. Kavvâmûn (قَوَامُونَ)

“Ayet ve hadislerin yanında örf ve adetleri de göz önünde bulunduran İslam hukukçuları ve müfessirler” قَوَام “kavvâm” kavramına bazı “manalar” yüklemişlerdir.⁴⁰⁸ قِيَمٌ ve قِيَمٌ قِيَمٌ “kavramlarının hepsi, mecâz-ı mürsel ya da istiâre-i temsili-ye olarak kullanılan” “el-kıyam” القِيَام “kavramından türemişlerdir. Çünkü bu kavram,” “önemsenme alakasından dolayı, idaresini önemseyerek işini hedefine koyan kişinin durumunu açıklamaktadır.”⁴⁰⁹

“Kavvâm” قَوَام “kavramının” تَفْعِيل “tef’îl” veznindeki “masdarı olan” تَقْوِيم takvimise; “eğri olan bir şeyi doğrultmak.”⁴¹⁰ Manasına geldiği ifade edilmektedir. “Erkeklerin kadınlara karşı kavvâm olmaları, “lazım olan bütün ihtiyaçlarını temin ve”

⁴⁰⁴ Ebu’l-Huseyin Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, (Tah., Abdullah Mahmud Şahhate), Dâru İhyâi’t-Türâs, Beyrut, 1423, I, 370; Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Beyrut, 2004, I, 435, Ebu Bekir Ahmed b. el-Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Beyrut, 1993, II, 268; Ebü’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nisâbü’rî el-Vahidî, *Esbâbü’n-Nüzûl*, (Tah. Usâm b. Abdilmuhsin el-Humeydân), Dârü’l-İslâh, Demmâm, 1992, 151-152.

⁴⁰⁵ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan fî Te’vîli’l-Kur’ân*, (Tah. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü’r-Risale, 2000, VIII, 291; Ebu Abdillâh Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Râzi, *et-Tefsiru’l-Kebir/Mefâtihu’l-Gayb*, Dâru İhye-i Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1420, X, 90; Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azim*, (Tah., Sami b. Muhammed Seleme), Dâru’t-Tibe, Ysz., 1999, IV, 20.

⁴⁰⁶ Tâ hâ, 20/114.

⁴⁰⁷ Taberî, *age.*, VIII, 292.

⁴⁰⁸ Polat, “Kavvamun İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısının Te’dibi”, 363.

⁴⁰⁹ İbn Aşur, *age.*, V, 38.

⁴¹⁰ Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsu’l-Muhît*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013, ‘k-v-m’ mad., 1305,

diğer işlerine nezaretle onlara veli olmak ve işlerini görmek, Zira bu fiil, “alâ” على harfi cerri ile kullanılınca “veli” manasına da gelmektedir.”⁴¹¹ Demektir.

Kavvâm قَوَام kelimesi Kur’ân-ı Kerimde toplam üç yerde geçmektedir.⁴¹² Geçtiği yerlerde şu manaları ihtiva etmektedir; “ehlü kıyam,”⁴¹³ yani “idare etmek,” “reis olmak,” “hükmetmek” ve “terbiye etmek”⁴¹⁴ manalarında kullanılmış “ve birbirlerinin benzerleri oldukları ifade” edilerek⁴¹⁵ القسط “kavramına izafe” edildiklerinde de “adalet” “manasını vermişlerdir.”⁴¹⁶

Rağıb el-İsfâhâniye göre de âyette geçen قَوَامُونَ “Kavvâmûn”, “Hâkimdirler” “amirdirler”, manasındaki kelime Arapça’da “kıyâm” kökünden gelir. “kıyâm” kavramı da Sözlüklerde; iki mânâda kullanıldığı geçer. Bu kavram erkek için; 1) Kadının nafakasını ve ihtiyaçlarını karşılamak 2) Kadını gözetip korumak.⁴¹⁷ Şeklinde tarif edilmiştir.

Kavvâm قَوَام kavramı mübalağa siygası olarak⁴¹⁸ kayyim قَيِّم ile aynı olup⁴¹⁹ tefsirlerde genellikle; “emretmek, yasaklamak,”⁴²⁰ “hata yapana yol göstermek, reislik yapmak hâkim olmak”⁴²¹ başka bir tarifte; “idarecilerin halkın haklarını koruyup savunmaları gibi eşin hakkını da savunmak” “maslahatı gözeterek terbiye, idare”⁴²² “muhafaza”⁴²³ ve “ıslah etmek”⁴²⁴ şeklinde açıklanmıştır. Elmalılı M. Hamdi Yazır da kavvâm kavramı hakkında şunları söylemektedir:

“Kavvâm, “Kâim” kelimesinin “mübalağa”, yani ileri anlamlı kipi olup, “işin üzerinde olmak, işi yapmak” anlamındaki “kıyam bil’emr” deyiminden alınmıştır. “Bir kadının işine bakan ve korumasına özen gösteren yönetenine, قَيِّمِ الْمَرْأَةِ “kayyimu’l-

⁴¹¹ Asım Efendi, *age.*, “k-v-m” mad. 1306.

⁴¹² Mâide, 5/8; Nisa İsfâhâni, 4/34 ve 135. Âyetler.

⁴¹³ Taberî, *age.*, VIII, 290.

⁴¹⁴ Taberî, *age.*, II, 292.

⁴¹⁵ Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atiyye, *el-Müharrarü'l-Vecîz fi Tefsiri Kitabi'l-Aziz*, (Tah., Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422, II, 165.

⁴¹⁶ et-Taberî, *age.*, IX, 301; İbn Atiyye, *age.*, II, 122.

⁴¹⁷ el-İsfâhâni, *age.*, 876-877.

⁴¹⁸ Muhammed b. Yusuf b. Ali Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-Muhit*, (Tah., Sıdkı Muhammed Cemil), Darü'l-Fikir, Beyrut, 1420 III, 623.

⁴¹⁹ Ebu Muhammed Hüseyin el-Beğavi, *Me’âlimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur’ân*, (Tah., Abdurrezzak el-Mehdi), Dâru İhye-i Tûrâsi'l-Arabi, Beyrut, 1420, I, 611.

⁴²⁰ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabi, Beyrut, Tsz., I, 506.

⁴²¹ İbn Kesir, *age.*, II, 292.

⁴²² Beğavî, *age.*, I, 611.

⁴²³ er-Râzî, X, 70-71; Ebu Hayyân, *age.*, III, 623;

⁴²⁴ İbn Âşûr, *age.*, V, 38.

mer'e" "ve daha kuvvetli olarak" قَوَامُ الْمَرْأَةِ "kavvâmu'l-mer'e" "denilir. Bu deyim, erkeğin" kadın üzerinde hâkim oluşunu ve fakat istediği gibi, keyfine göre değil, "سَيِّدٌ" "القوم خادمهم" "Toplumun efendisi, onlara hizmet edendir" hadis-i şerifinin ifade ettiği anlam üzere, hizmet eşliğinde bir hâkim oluşu ifade eder. Dolayısıyla "bir taraftan erkeğin üstünlüğünü dile getirirken, diğer taraftan da kadının değer ve erdemine işaret eder. Bu farklılık içinde, eşitlik iddiasını kaldırarak, karşılıklı farklılıkların uyumu yöntemiyle öyle bir bütünlük sağlar ki, bu durum devlet başkanı/lider ile ümmet ile toplumsaldaki karşılıklı hukuka benzeyecek ve böylece aile eğitimi ile toplumsal eğitim ve yönetimin bir ilkesi olacaktır."⁴²⁵ Bunun için Kadı Beyzavi, "kavvâmûn" kavramını tefsir ederken يقومون عليهنّ قيام الولاية على الرّعيه "Devlet yetkililerinin halkı idare etmeleri gibi, onları idare ederler"⁴²⁶ şeklinde tarif etmiştir. Fahreddin er-Razi de ayetin başında zikredilen erkeğin kavvâm (yönetici) oluşunu şöyle izah eder:

"Bil ki erkekler pek çok yönden kadınlardan üstündür. Bunların bir kısmı hakiki sıfatlar, bir kısmı ise şer'i hükümlerdir. Hakiki sıfatlara gelince, hakiki üstünlüğün neticesi iki şeye dayanır: Bilgi (ilim) ve kudret (güç-kuvvet). Erkeklerin akıllarının ve bilgilerinin daha çok olduğu hususunda şüphe yoktur." "İşte bu iki sebep ve genel manada yazıyazma, binicilik atıcılık, peygamberlerle âlimlerin erkeklerden oluşu, gerek büyük gerek küçük imamet (namaz imamlığı ve devlet başkanlığının) erkeklere verilmiş olması; cihad, ezan, hutbe, itikâf, had ile kısas hususlarında ki şahadet, gibi önemli sorumlulukların erkeklere yüklenmiş olması onları bir derece kadınlardan üstün kılar." "Bu sayılanlar âlimlerce ittifakla kabul edilmiştir, Şafii'ye göre evlilik, mirastaki hissenin fazlalığı mirasta asabe oluşu, gerek kasden gerekse hataen adam öldürmede diyeti yüklenme, kasame, nikâhtavelayet, talak, ric'at, (talaktan dönüş), birden çok kadınla evlenebilme vedoğan çocukların erkeklere nisbet edilmesi hususlarında, erkeklerin kadınlardan üstünlüğü söz konusudur. Bütün bunlar erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna delalet eder." "İkinci sebep, Cenab-ı Hakk'ın ve çünkü onlar(erkekler) mallarından infak ederler" buyruğu ile belirttiği husustur. Bu, "Erkekler, kadınlara mehir verip onların nafakalarını (geçimlerini) temin ettikleri için daha üstündürler"⁴²⁷ demektir.

"Bazı yazarlar ve düşünürler tarafından, bu ayete bakılarak, İslâm'ın kadın-erkek eşitliğini kabul etmediği, bilakis erkeği kadından üstün gördüğü şeklinde eleştiri yöneltilmektedir." İşte bu eleştiri ve tenkidin sebebi, "kavvâm" kelimesinden

⁴²⁵ Elmalılı, *age.*, III, 77.

⁴²⁶ Nâsiruddîn Ebu Said eş-Şirâziel-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't Te'vil*, (Tah., Muhammed Abdurrahman el-Meraşeli), Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1418, II, 72.

⁴²⁷ er-Râzî, X, 70-71.

kaynaklanmaktadır. Söz konusu kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir belkide bu yanlış anlama buradan kaynaklanmaktadır. “Mesela, İmam Kurtubi;” “kavvâm” “kelimesini açıklarken:” “Yani erkekler kadınların geçimlerini temin ederler, onların güvenliklerini sağlar, onları korurlar.”⁴²⁸ demektir. “Yine Arap dilcisi İbn Manzur da” “kavvâm” “kelimesinin masdarolan” “el-kıyam” “kelimesinin,” “muhafaza, koruyup, gözetme, düzeltme” “anlamına geldiğini ve yukarıda bahsi geçen Nisa Suresi 34. ayetinde de bu anlamda kullanıldığını ifade etmektedir.”⁴²⁹ Dolayısıyla bu ayette geçen “kavvâm” kelimesinin “koruyucu, gözetici, nezaret edici, sorumlu” “şeklinde çevrilmesi, hem Arap diline, hem de Kur’ân’ın ruhuna daha uygundur. Böyle olunca, bu ayetten erkeğin kadından üstün olduğu sonucunu çıkarmak doğru” olmaz. Buradaki “nezaret etmek, sorumlu olmak, gözetmek” şeklinde yapılan tanımların “altında da bir tür üstünlük anlamı gizlidir. Ancak buradaki üstünlük ontolojik anlamda bir üstünlük olmayıp, ortada erkek ve kadının karşılıklı konumlarıyla ilgili olarak erkeğe tanınan bir inisiyatifdir.”⁴³⁰ “Nitekim Kur’ân-ı Kerim’in bir başka âyetinde bu üstünlüğün mutlak ontolojik bir üstünlük olmadığı, aksine burada bir derece farkının bulunduğu şöyle ifade edilmiştir;” “Erkekler kadınlar üzerinde bir derece (avantaja) sahiptirler”⁴³¹ “Erkeğin kadına karşı bir derece avantajlı bir konuma sahip olması, uygulamada onun aile reisi olmasıyla gerçekleşmektedir. Erkek ailenin reisidir, hâkimi ve mesulüdür.”⁴³² “Erkeğin kadınlara karşı sorumlu, onları gözetici olması veya ailenin reisi olması; kadına istediği gibi muamele edebileceği, onu haklarından mahrum bırakabileceği, ona köle gibi davranabileceği anlamına gelmez, çünküâile reisliğinin kocaya verilmesi. Toplumun bu en küçük biriminde ortaya çıkacak karmaşayı önleme ve huzuru sağlama hedefine yöneliktir. Dolayısıyla burada antolojik bir üstünlükten ziyade fonksiyonel bir yetki farklılığının söz konusu olduğunu söylemek gerekir.”⁴³³ “Bu durum karşısında, İslam’ın kadına ikinci sınıf muamele yaptığı, erkeğin ona dilediği gibi davranabileceği, onu zavallı bir mahkûm olarak gördüğü şeklindeki bir iddiânın hiçbir değerinin olmadığı açıktır.”⁴³⁴

Âyet dikkatle incelenirse, yaratılıştan gelen üstünlük, sadece erkeklere veya sadece kadınlara ait olarak bildirilmemiştir. Erkeğin, kadında bulunmayan bir takım fitri meziyetleri olduğu gibi, kadın da, erkekte bulunmayan bir takım fitri meziyetlerinin

⁴²⁸ Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur’ân*, (Tah., Ahmed el Berdûnî & İbrahim Atfaş), Dâru’l-Kutubi’l-Misriyye, Kâhire, 1964, 5, 69.

⁴²⁹ İbn-Manzûr, *age.*, 497.

⁴³⁰ Hayri Kırbaoğlu “Kadın Konusunda İslam'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 5, 4, 272-273; bkz. Ahmet Şahin, *Aile Hayatımız*, Cihan Yayınları, Ocak, 2001, 35.

⁴³¹ Bakara, 2/228.

⁴³² Şahin, *age.*, 35.

⁴³³ Rahmi Özer, “İslamda Kadın” *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 6, 4-5, Nisan-Mayıs, 1967, 89.

⁴³⁴ Kırbaoğlu “Kadın Konusunda İslam'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, 272.

olduğu anlatılmaktadır.⁴³⁵ Nitekim yaratılışta bazı hususlarda erkek vücudu, kadın vücudundan daha güçlüdür. Bazı hususlarda da kadın daha üstündür. Genellikle erkek vücudu daha dayanıklıdır. Ama kadında da duyarlılık, merhamet duygusu erkekten üstündür. Her cinsin diğerine karşı üstün olan meziyetleri bulunur. Ayetteki “Allah, insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmıştır.” cümlesinde buna işaret vardır.⁴³⁶

Özet olarak şunları söylemenin konunun anlaşılması açısından faydalı olacağına inanıyoruz; “Erkekler, koruyup kollama görevinin verilmiş olması, iki cins arasında bir eşitsizlik gözetilmiş olmasından değil; erkeklerin güç, kuvvet ve fizikî oluşum bakımından farklı bir yapıya sahip olmalarından kaynaklıdır. Bu durum kadını erkekten aşağı bir konuma düşürmez. Aksine erkekler, ailenin geçimini ve yönetimini sağlamak gibi ağır bir sorumluluk yükler. Zaten Nisa Suresi 4/34. ayetinden, erkeğe bu avantajlı konumun şu üç özellikten dolayı verildiğini çok rahat anlamaktayız: erkek fiziki bakımdan daha güçlü, daha dayanıklıdır ve ayrıca aile reisi olarak aile fertlerinin geçim sorumluluğunu yüklenmiştir bu nazardan bakıldığında aslında erkeğin çok ta avantajlı bir konumda olduğunu söyleyemeyiz çünkü Allah’a karşı sorumluluğu vardır.

Ailede reisliğin erkeğe verilmiş olması âyette ifade edilen şartlara bağlıdır, bu şartlar yerine getirilmezse reislik te ortadan kalkar. Bu konuda Prof. Dr. Salih Akdemir’in açıklamasını aktararak konuyu bitirmek istiyoruz; “Reislik görevi sadece karı-koca ilişkileri söz konusudur. Evin dışında kadın tamamen hürdür, âyetin devamı bu hususu teyid etmektedir. Yine unutmamak gerekir ki, Kur’ân bu reislik görevini iki şarta bağlamaktadır. Bu iki şart ortadan kalktığında reislik görevinin de ortadan kalktığından kuşku etmemek gerekir. Zira hüküm illete bağlıdır. İlet kalkınca hükmün de kendiliğinden ortadan kalkacağı açıktır. Tıpkı su bulunmayınca teyemmüme başvurulması, su bulununca teyemmümün geçerliliğini yitirmesi gibi. Eğer toplumsal şartların gelişmesi sonucu, erkek, ayette söz konusu edilen şartları yerine getiremezse, yöneticilik görevine hak talep edemez. Yalnız şu hususu da hemen belirtelim ki, yöneten ister erkek ister kadın olsun, bu birinin diğerinden üstün olduğu anlamına gelmez. Bu durum, üstünlük probleminden çok toplumsal olgu sorunudur. Zira toplumsal şartlar, insanları zorunlu olarak belli şekillerde hareket etmeye zorlar.”⁴³⁷

⁴³⁵ Fahri Demir; “İslam ve Kadın” *Diyanet İlmî Dergi*, 30, 3, 9-11. bkz: Elmalılı, *age.*, III, 77-78.

⁴³⁶ Özbuğday, “Kadın Erkek Eşitliği Üzerine Birkaç Söz”, 37.

⁴³⁷ Salih Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerimde Kadın”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, X, 4, 256.

1.2.6.3. Nüşûz (نشوز)

“Arapça bir kelime olan” نشوز “nüşûz kelimesi,” neşze fiilinden türemiştir. Bu kelime lugatta, “yerin yüksek kısmı,” “zeminden yüksek yer,” yani “tümseklik,” “yükseklik,” “yükselmek” demektir, ayrıca, “yüksek bir yere çıktı,” “bir kavim, başka bir topluluğa duydukları düşmanlıktan dolayı ayaklandı” “kadın, kocasına isyan etti” “korkudan dolayı uzaklaştı” ve “kocanın, karısına sert davranmasına zarar vermesi” gibimanelere de gelmektedir. Bu kavram hakkında Ebû İshâk şöyle demiştir: “Nüşûz, eşler arasında olur, bunun anlamı eşlerden herhangi birinin diğerinden hoşlanmamasıdır. Kelimenin kökü neşzedir. Kadın kocasına nüşûz etti, demek; ona başkaldırdı, ona isyan etti, ondan nefret etti, itaatinden çıktı anlamlarına gelir.”⁴³⁸ Diğer bir kaynakta ise nüşûz kavramı: “Kadınların, Allah’ın üzerlerine vacip kıldığı kocalara itaatten yüz çevirmelerine başkaldırmalarıdır.” Şeklinde tarif edilmiştir.⁴³⁹ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ “fenalıklarından (geçimsizliklerinden) korktuğunuz kadınlara gelince: önce kendilerine öğüt verin,”⁴⁴⁰ âyeti hakkında el-İsfehâni, şunları ifade eder: نشوز المرأة Kadının nüşûzu “kocasına karşı antipati duyması, ondan hoşlanmayıp nefret etmesi, Ona itâati kendine yedirmemesi, kocasının sözünü dinlememesi ve onu terk etmesidir”⁴⁴¹ ayrıca, “ölünün kemiklerinin yerine yükselip birbiriyle birleşmesi” anlamına da gelen neşze kelimesi, tefsirlerde النشوز kavramı genel olarak şu manalarda geçmektedir: “Yükseklik, yerin yüksek tarafı, yüz çevirmek, yükselmek.” demek olup kadının nüşûzu için de: “kadının kocasına itaatsizlik etmesi, ona karşı çıkıp, üstün gelmek istemesi, kocasına karşı düşmanlık ederek buğz edip ona isyan etmesi, gözünün ondan başkasında olması, kendisini kocasına itaatten yüksek tutması, yanında tatmin olmaması, onu terk etmesi ve kocasına isyan etmesi, şeklinde olmuştur.”⁴⁴²

Nüşûz kavramı Kur’ân-ı Kerim’de birkaç yerde geçmektedir, bu âyetler şunlardır:

⁴³⁸ Muhammed b. Muhammedb. Abdurrezzak el Hüseyini Ebu’l-fayd ez-Zebidi, *Tâcu’l-Ârus, Min Cevâhiru’l-Kamus*, (Tah., Mecmu’atu Min’el-Muhakkikin), Dâru’l-Hidaye, Ysz., Tsz., XV, n-ş-z Maddesi, 353; İbn Manzûr, *age.*, 417-418.

⁴³⁹ Ahmet b. Muhammed b. İmaduddin b. Şihâbüddin, *Et-Tibyân fi Tefsîri Ğarîbi’l-Kur’ân*, (Tah., Dr. Dâhi Abdalbaki Muhammed), Dêru’l-Ğarîbi’l-İslâmi, Beyrut, 1423, I. 138.

⁴⁴⁰ Nisa, 4/34.

⁴⁴¹ el-İsfehâni, *age.*, 1057-1058;

⁴⁴² er-Râzi, *age.*, X, 70-72; Taberi, *age.*, VIII, 299-301; Cemâleddin Ebu’l-Ferec Abdurrahman el-Cevzi, *Zâdu’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr*, (Tah., Abdurrahman el-Mehdi), Dârû’l-Kitâbü’l-Arabi, Beyrut, 1422, I, 402; el-Beydâvî, *age.*, II, 73; Muhammed Ali es-Sabûnî, *Saffetü’t-Tefûsir*, Dârû’s-Sâbûni li’t-Tebâ’i ve’n-Neşri ve’t-Tevzi’i, Kahire, 1997, I, 251.

“...Hele o kemiklere dikkat et, onları nasıl üst üste koyup, sonra da onlara et giydireyoruz.”⁴⁴³

“Ey iman edenler! Siz toplantı halinde iken Biraz yer açın verin denildiği zaman yer açın ki Allah da size genişlik versin.”⁴⁴⁴

“Kendini kocasından daha üstün görerek ona karşı buğz ederek dik başlılık yapması”⁴⁴⁵

“Başka bir kadınla meşgul olup karısının nafakasını keserek ondan ayrılmak,”⁴⁴⁶

Bu ayetlerden başka bizim konumuzla alakalı olan, Nisa Sûresi, 4/34. Ayeti olduğu için daha çok bu ayet üzerinde durulacaktır.

İslam dünyasında en çok tartışılan konulardan biri olan ve hâl-i hazırda, günümüzde de tazeliğini koruyan kadın dövme meselesi hakkındaki âyetin tefsirinde Elmalılı M. Hamdi Yazır, şunları söylemektedir:

“Nüşûz: Sözlükteki kök anlamı, “yükseklik” ve “tümseklik” “anlamından alınarak, kadının kocasına kafa tutup isyankâr bir tavır almasıdır ki, güya kendisini yükseklerde görüp itaatini kaldırmış olur.” Bunu açıklamak için de bazı müfessirlerin Nüşûz kavramı hakkında yaptıkları tariflerin birbirlerine yakın olduğunu, “Kadının Nüşûzu, eşine başkaldırması-itaatsizlik etmesidir.”⁴⁴⁷ diyerek âyette geçen (واضر بوهن) “hafifçe ve kusur bırakmayacak şekilde biraz dövüveriniz” kavramı hakkında da şunları söyler: “Burada kadın dövülür mü? Şeklinde bir soru akla gelebilir. Evet, dövülmez, fakat bu âyette geçen kadının, serkeş/dikbaş ve asi bir kadın olduğu da unutulmamalıdır, sırasıyla insanca olmak üzere birkaç tokat, isyan duygusu ile bir düşüşe doğru giden hırçın bir kadına, kadınlık şeref ve terbiyesini hatırlatmak için güzel bir ders olabilir.”⁴⁴⁸ Elmalılı’nın açıklaması bizlere gösteriyor ki, dik başlılık/asilik/serkeşlik eden kadın itaatini hatırlatmak ve isyanında/itaatsizliğinde daha ileri gitmesini engellemek için hafifçe yara izi bırakmadan dövülebilir aksi durumda dözülmez.

Nüşûz kavramı Arap şiirinde de kullanılmıştır. Korkmak veya korku sebebiyle uzaklaşmak anlamında beyitler söylenmiştir.

⁴⁴³ “Bakara, 2/259.”

⁴⁴⁴ “Mücâdele, 58/11.”

⁴⁴⁵ “Nisa, 4/34.”

⁴⁴⁶ “Nisa, 4/128.”

⁴⁴⁷ Elmalılı, *age.*, III, 79-80.

⁴⁴⁸ Elmalılı, *age.*, III, 79-80.

صففن الخدودو والنّفوس نواشز على شطّ مسجور صخوب الضفافع

“Kurbağa seslerinin doldurduğu bir su kıyısında (kadınlar), kalpleri korku içinde olduğu halde aynı hizada durdular.”⁴⁴⁹

Arap şiirinde nüşûz’un farklı bir yönüne dikkat çekilmiştir; Korku sebebiyle uzaklaşmak, şiirdenüşûzkalbe sıfat yapıldığı için korku anlamı daha ağır basmaktadır. Arapça sözlüklerde kelimenin karı-koca ilişkileri gibi beşeri münasebetleri ilgilendiren yanıyla ele alınmış olmasıyla, şiirde kazandığı bu anlam ile arasındaki ortak nokta “uzaklaşmaktır.” Karı ve koca arasındaki uzaklaşmak ise bazen korku bazen da nefret, isyan veya sadakatsizlikten kaynaklanır.⁴⁵⁰ Razi de bu minvalde şunları söylemektedir; “Bil ki korkma (havf) istikbalde kötü bir şeyin olacağı zannedildiği zaman, kalpte meydana gelen bir halden ibarettir. Şafii, (r.a.) şöyle dedi, ‘nüşûz,’ bazen söz ile bazen da fiil ile olur. Mesela söz ile olması daha önce kendisini çağırdığında ‘Efendim, buyur’ diyen ve kendisine seslendiğinde sözünü dinleyen bir tavırda iken, sonradan değişmesidir. Fiil ile olan ise, daha önce yanına girdiğinde ayağa kalkıp emrine koşarken ve kendisini istediğinde güler yüzle yatağına gelirken, sonra birdenbire değişivermesidir. İşte bunlar, o kadının nüşûzunun ve isyan ettiğinin emareleridir. Bu durumda onun geçimsizliği anlaşılır. Bu gibi şeylerin ortaya çıkışı geçimsizlik (serkeşlik) endişesi doğurur” der. Bu kelimenin aslı, bir şey yükseldiğinde Arapların نشز (o şey yükseldi demelerine dayanır.” Yüksek yer için نشز “yüksek oldu” fiilinin “kullanılması da bu manadadır.”⁴⁵¹

Şimdiye kadar yapılan izah ve tarifler ışığında “genel olarak şöyle bir netice ortaya çıkmaktadır:” “Kadının kocasına tepeden bakması, kafa tutması, kişiliğiyle oynaması, efelenmesi, onu ezmeye çalışması, şımarıklık göstermesi, saygısız davranması, kocasını kışkandıracak şekilde başka bir erkekten bahsetmesi, kocasının yokluğunda onun hoşuna gitmeyecek, iffete söz getirmeye vesile olacak davranışlarda bulunması gibi psikolojik şiddete varan ve huzursuzluğa sebep olan kontrolsüz davranış ve disiplinsizlikleriyle kocayı canından bezdirmesi, eza-cefa çektirmesidir.”⁴⁵²

Nüşûz gerçekleştiği zaman “karı veya kocanın birbirine olan sadakat ve bağlılığını gevşetmesive daha ileri safhada ise sadakatten ayrılmasına sebep olacaktır.”⁴⁵³ Dolayısıyla meselenin buraya kadar gelmeden çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

⁴⁴⁹ Mesut Erdal, “Kur’ân’da Nüşûz Kavramı,” *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, 2, Diyarbakır, 200, 39.

⁴⁵⁰ Erdal, “Kur’ân’da Nüşûz Kavramı,” III, 39.

⁴⁵¹ Râzî, *age.*, X, 71-72.

⁴⁵² Saffet köse, *Genetiğiyle Oynanmış Aile*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2016, 56.

⁴⁵³ Erdal, “Kur’ân’da Nüşûz Kavramı,” III, 39.

Yüce Allah, eşler arası ilişkilerde çıkan sorunların çözümünün nasıl olacağını Kur'ân-ı Kerim bizlere haber vermiştir. Bu sebeple sorunların çözümü ve aile ilişkilerinin salahiyeti için Kur'ân-ı Kerim ayetlerine başvuracağız, yukarıda ilgili ayeti vermiştik burada eşlerin uyması gereken kaide ve düsturları şöyle aktarabiliriz; evlilikte, erkekten kaynaklanan geçimsizlik halinde ne yapılması gerektiğini şu ayetten öğreniyoruz:

“Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında, onlara bir günah yoktur. Sulh dahahayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve geçimsizlikten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁴⁵⁴

Burada geçen نشوزا kelimesi erkeğin geçimsizliğini ifade eder,⁴⁵⁵ erkeğin nüşûzu “hanımıyla iyi geçinmemesi, ilişkiyi kesmesi, maddi ihtiyaçlarını temin etmemesi, ondan ayrılıp başkasına gitmesi şekilde olur”⁴⁵⁶ Çözüm olarak da yüce Allah (c.c.) kadının ve erkeğin aralarında anlaşmaları gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca kocanın nüşûzu durumunda şu tedbirin de alınması önemlidir. Kadının kocasını elde etme yolları araması gerekir. Yoksa gözü dışarda olan bir erkek, hertürlü şiddete rağmen terbiye olmaz.⁴⁵⁷ Kadının nüşûzu söz konusu olunca ise kocanın takip etmesi gereken esaslar ve alması gereken tedbirler ilgili ayette tavih edilmiştir.⁴⁵⁸ Bunlar sırasıyla, kocanın karısına nasihatte bulunması, yatakları ayırması ve son çare olarak ta iz bırakmayacak şekilde hafifçe, aşırıya gitmeden dövmesidir.⁴⁵⁹ Dövme, her ne şekilde olursa olsun, hafifçe, yara ve kusur bırakmayacak şekilde olmalıdır.⁴⁶⁰ Bununla beraber dövme eylemini terk etmek daha evladır. Hanımın nüşûzu için gösterilen tüm gayret ve çabalara rağmen evlilik yürümüyorsa o zaman eşler Allah'ın en çok buğz ettiği husus olan boşanma yoluna giderler.⁴⁶¹ Kur'ân'da kadının nüşûzuna en son çözüm olarak “onları dövün” ifadesinin yer alması hemerkek, hem de kadın açısından müsbet fonksiyonu olan bir husustur. Kadın hakkındaki olumlu tarafı, caydırıcı olması ve iş o kerteye varmadan nüşûzundan vazgeçmesini sağlayıcı olmasıdır. Erkek üzerindeki müsbet yanısı, onu, kadının olumsuz hal ve tavırları karşısında frenlemesidir. Çünkü ayette “onları dövün” ifadesi en sonunda zikredilmiştir. Kadının nüşûz emareleri (sözgelimi kadının yabancı bir erkekle telefonlaştığı veya çetleştigi fark edildiğinde)

⁴⁵⁴ Nisa, 4/128.

⁴⁵⁵ Rifat Uslu, “Nisa Suresi 34. Ayeti Çerçevesinde İslam Hukukunda “Nüşûz” Kavramına Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 47, 1137.

⁴⁵⁶ Cevzi, *age.*, I, 481.

⁴⁵⁷ Polat, “Kavvamun İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısının Te'dibi”, 368.

⁴⁵⁸ Nisa, 4/34.

⁴⁵⁹ Râzî, *age.*, X, 72; Sâbûni, *age.*, I, 251-252; Kurtûbi, *age.*, V, 171.

⁴⁶⁰ Elmalılı, *age.*, III, 79.

⁴⁶¹ Erdal, “Kur'an'da Nüşûz Kavramı”, 45.

kocası olan şahsın daha sakin olması ve öncelikle ona nasihatetmesi talep edilmiştir ki, problem derinleşmeden halledilebilsin.⁴⁶²

Özetleyecek olursak: Nüşûz, Kur’ân’da hem kadına ve hem de erkeğe nispet edilen bir kelimedir. Kadın için kullanıldığında, serkeşlik etmek, başkaldırmak, sözlü ve fiili hakarete bulunmak, uzaklaşmak; erkeğe nispet edildiğinde ise, gözü başkalarında olmak, karısıyla olan ünsiyetini ve konuşmasını azaltmak gibi anlamlara gelmektedir. Ancak nüşûz için verilen tüm manaları bir arada düşündüğümüzde bu kelimenin tam karşılığının “aile kurumunu sarsıcı iffetsizce söz ve davranışlar” olduğunu söylemeliyiz. Erkek, kadının nüşûzundan endişe ettiğinde ona karşı yapması gereken şey, sadece nasihat ve öğütlerde bulunmasıdır. Nüşûz fiil olarak açık biçimde tahakkuk ederse, diğer iki müeyyideyi yararlı alacaksa uygulayabilir⁴⁶³

---

⁴⁶² Erdal, “Kur’an’da Nüşûz Kavramı”, 45.

⁴⁶³ Erdal, “Kur’an’da Nüşûz Kavramı”, 50-51.

2. BÖLÜM

2.1. ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN EVLENME (NİKÂH) İLE İLGİLİ ÂYETLER HAKKINDAKİ YORUMU

Tek başına olmaktan kurtulup can yoldaşına kavuşma anlamına gelen Aile,⁴⁶⁴ Toplumun çekirdeği ve en temel birimidir. “İlk insan Hz. Âdem ile eşi Hz. Havva'nın yaratılışı ile oluşmuş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.” Bu yönüyle insanlık tarihinin en eski sosyal müesseselerden birisi olmuştur.⁴⁶⁵ Aile Toplumun önemli bir parçasını oluşturan özel bir kurumdur. “Ailenin özel bir kurum oluşu, toplumu teşkil eden bireylerin ilk eğitimlerini gördükleri, kimliklerini kazandıkları ve topluma katıldıkları bir “mekânı” temsil ettiğinden dolayıdır. Cemiyetin temeli ailedir. Ailenin temeli de evliliktir.⁴⁶⁶ Bu yüzden ailenin insanlık hayatındaki önemine binaen, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde aile ile ilgili hükümlere detaylı yer verilmiştir. Bunun yanında İslam bilginleri de, bunlardan hareketle, yaşadıkları toplumu da göz önünde bulundurarak aile hukuku konusunda kurallar oluşturmuşlar; konunun toplumu ve hukuk düzenini ilgilendiren yönlerini en ince ayrıntısına kadar belirlemeye çalışmışlardır.”⁴⁶⁷ İnsanlığın her bakımdan gelişmesini sağlayan ve bu imkânları sunan Kur'an, aile kurumu vesilesiyle insanın, beden, zihin, ahlak ve psikolojik eğitimine katkı sağlamıştır. Belki de bu sebepten dolayı, aile kurumunun, oluşum ve gelişim süreci yüze yakın âyette ele alınmıştır.⁴⁶⁸ Ahlakî ve hukukî bir yapıya sahip olan aile, genel olarak bütün hukuk sistemlerinin konusu olmuş ve bu sayede öteden beri iç ve dış münasebetleri hakkında önemli tespitler ortaya konmuş, aile hukuku denen müstakil bölümlerde ele alınmış ve incelenmiştir.⁴⁶⁹

İslam düşünce geleneğinde, aile hukukuna ilişkin dinî metinleri anlama ve yorumlama faaliyeti, değişik dönemlerde farklı değerlendirmelere konu olmuşsa da İslam hukukunda ilk önce “nikâh ve talak” daha sonra “münâkehât ve müfârakât” başlıkları altında, son yüzyılda ve medeni hukukta da “el Ahvâlu'sh-Şahsiyye ve Ahkâmü'l-Usra” bölümleri altında incelenmiş ve sistemleştirilmiştir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁴ Acar, *age.*, 15.

⁴⁶⁵ İbrahim Paçacı, “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 11, 2008, 61.

⁴⁶⁶ Ömer Ferruh, *İslam Aile Hukuku*, (Ter., Yusuf Ziya Kavakçı), Sebül Yayınları, İstanbul, 1969, 102; Acar, *age.*, 15.

⁴⁶⁷ Paçacı, “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)”, 103.

⁴⁶⁸ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, Mistaş Matbaası, İstanbul 1977, 160.

⁴⁶⁹ Yaman, *age.*, 9.

⁴⁷⁰ Yaman, *age.*, 9; Ferruh, *age.*, 62-63.

Bu bölümde aktarmağa çalışacağımız, yakın dönemin fikir ve ilim hayatının müstesna simalarından biri olan, Osmanlı imparatorluğunun son, Cumhuriyet döneminin ise ilk dönemlerinde yaşamış, klasik medrese anlayışı ile Cumhuriyet döneminin eğitim anlayışındaki farklılıkları mezcedebilmiş, çok yönlü bir âlim ve mütefekkir olan Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın aile meselesine yaklaşımı, aile hukukuna ilişkin dini metinleri anlama ve yorumlama faaliyetini ortaya koyabilmek şeklinde olacaktır. Asrımızın en önde gelen müfessirlerinden olan Elmalılı, eserleri dikkatle tetkik edildiğinde onun hukuk sahasıyla derin ilmi vukufiyete sahip bir hukuk âlimi olduğunu rahatlıkla anlayabiliriz.⁴⁷¹ İşte biz; bu bölümde müfessirimizin konumuza ilişkin dini metinleri yorumlama metodunu ortaya koymaya çalışacağız. Müellifimiz aynı zamanda bir hukuk âlimi olduğundan dolayı ilgili dini metinlere getirdiği yorum ve değerlendirmeleri ayrıca önemlibuluyoruz. Burada, bizim konuyu ele alış yöntemimiz; Kur'an'da, "Nikâh ve talak" bağlamında yer verilen her özel duruma ilişkin âyeti fıkıh ilminde cârî olan işleniş sırasına göre incelemek suretiyle müfessirimizin değerlendirme metodunu ortaya koymak olacaktır.

Müfessirimizin ilgili âyetleri ele alış biçimine geçmeden önce, ana hatlarıyla onun, aile hukukuna ilişkin dînî metinleri anlamadaki metodunu aktarmamız yerinde olacaktır.

Müfessirimiz genel tefsir metoduna uygun olarak, Arap dilinin gramer özelliklerini kullanarak kelime anlamları ve kavramlar üzerinde durur, bu kavram ve kelimeler hakkında sözlüklere müracaat eder, yine aynı şekilde eser Türkçe yazıldığı için kullanılan kavram ve kelimelerin Türkçedeki karşılıkları asılları hakkında bilgiler verir.⁴⁷² Âyetler arası irtibata dikkat ederek, âyetlerin veya âyetler içerisinde geçen kavramların birbirleri ile münasebeti hakkında yer yer bilgiler verir. Âyetlerin nüzul sebeplerini aktararak kendi değerlendirmelerini ifade eder. İlgili, ilmi, edebi, sosyal ve felsefi birçok konuyada değinir.⁴⁷³ Sûrelerin tefsirine başlamadan evvel genel olarak o sûre hakkında bilgi verir.⁴⁷⁴ Müfessirimiz hem rivayet hem de dirayet metodunu kullanmıştır. Zaman zaman âyetlere getirdiği yorum ve değerlendirmelerine dayanak teşkil etsin diye şiiri de kullanır. Eserde birçok Arapça, Farsça ve Türkçe şiir mevcuttur.⁴⁷⁵ Naklettiği rivayetlerdeki ihtilafli meselelerde okuyucuyu tereddüde

⁴⁷¹ Komisyon, *Büyük Kur'an Mütefekkir Elmalılı M. Hamdi Yazır*, DİB Yayınları, Ankara, 2017, 275.

⁴⁷² Özgel, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası", 20.

⁴⁷³ Elmalılı, *age.*, I, 49-52.

⁴⁷⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *İhlas Suresi Tefsiri*, DİB Yayınları, İstanbul, 2014, 13-18.

⁴⁷⁵ Şengün, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili Adlı Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi", 163; Bayam, "Hak Dini Kur'an Dili'ndeki Arapça Şiirlerin Temel Kaynaklarla Mukayesesi (I)", 153-160; Elmalılı, *age.*, I, 41-42.

düşürmemek için bir çözüm yolu bulmaya özen gösterir ayrıca bu tür konularda her zaman doğruyu söylemeye çok dikkat eder.⁴⁷⁶

Çalışmamızda bundan sonra takip edeceğimiz yol, müfessirimizin konuya ilişkin görüşlerini, daha önce ifade ettiğimiz minvalde aktarmamız şeklinde olacaktır.

2.1.1. Evlenmenin Gereği ve Teşviki

Yüce Allah (c.c.) Kerim kitabında; “*Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi davranışta olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.*”⁴⁷⁷ Buyurarak, aile kurmayı, bir toplumsal görev olarak Müslümanlara yüklemektedir. Başka bir âyette “*Sizi bir tek nefisten yaratan, onunla sükûnet bulsun diye eşini de ondan yaratan Allah'tır...*”⁴⁷⁸ Şeklinde buyurarak kişinin huzur bulacağı, bedeni ve ruhi ihtiyaçlarını karşılayabileceği ortamın tesisini aile kurmaya bağlamıştır. Diğer taraftan peygamber efendimiz (s.a.v.); “*Ey gençler topluluğu, evlilik yükümlülüğüne gücü yetenleriniz hemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü ve ırzı harama karşı daha fazla korur.*”⁴⁷⁹ “*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir.*”⁴⁸⁰ “*Şu üç kimseye yardım etmek Allah üzerine haktır. Allah yolunda savaşan, borcunu ödeyerek kölelikten kurtulmak isteyen ve iffetini korumak için evlenen.*”⁴⁸¹ Şeklinde buyurarak, evlenerek aile kurmanın, önemini vurgulamıştır.

Evlilik bütün ictimai hayatın temeli ve en büyük müessesidir.⁴⁸² İslam hukuk geleneğinde, evlilik konusu üzerinde durulmuş ve aile hukukunun teşekkülü ve sistemleştirilmesi hakkında önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Fıkıh kitaplarında İslam hukukçuları aile kurumunun kurulmasının hukuken ilk adımı ve meşruiyet vasıtası olan nikâh, normal bir akit/sözleşme⁴⁸³ olmanın ötesinde, nikâha kısmen ibadet anlamı da yükleyerek şöyle demişlerdir; “*Nikâh ibadetlere daha yakındır, öyleki, evlenmek, kendisini ibadete vermek kastıyla bekâr kalmaktan çok daha üstündür. Hanefî âlimlerinden İbn Abidin ve Serahsi de buna benzer yorumlarda bulunmuş ve şöyle demişlerdir; “Nikâh bir vecihle ibadet, bir vecihle muameledir, hatta ülema*

⁴⁷⁶ Elmalılı, *age.*, I, 51.

⁴⁷⁷ Nûr, 24/32.

⁴⁷⁸ A'raf, 7/189.

⁴⁷⁹ Buhârî, Nikâh, 2; Müslim Nikâh, 1; Ebu Davud, Nikâh, 1; Tirmizi, Nikâh, 1.

⁴⁸⁰ Buhârî, Nikâh, 1; Müslim Nikâh, 5; İbn Mâce, Nikâh, 1; “Benden değildir” den kasıt yani “benim yolum üzere değildir”. Demektir. Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl es-Serahsi, *el-Mebsut*, Dârû'l-Ma'rife, Beyrut, 1993, IV, 192-193; İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz, *Raddû'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, Dârû'l-Fikr, Beyrut, 1992, III, 3.

⁴⁸¹ Tirmizî, Fedâilü'l-Cihad, 20.

⁴⁸² Ferruh, *age.*, 103.

⁴⁸³ Yaman, *age.*, 13.

“Nikâhla meşgul olma, nafîle ibadetlere kendini vermekten efdaldır.”⁴⁸⁴ Demişlerdir. Genel olarak ifade edecek olursak nikâhla ve nikâhın şamil olduğu nefsi haramdan korumak ve çocuk terbiyesiyle meşgul olmak, nafîle ibadetten hayırlıdır.

İslam fukehâsı evlilik bağının kurulmasının gerekliliği hakkında, kişinin psikolojik, sosyal ve ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak, şu hükme varmışlardır; kendini haramlardan koruyabilen ve normal bir evlilik hayatını sürdürebilecek kimselerin evlenmesi sadece sünnet olarak değerlendirilmiştir. Gözünü haramdan alamayacak buna güç yetirmeyecek olanların ise evlenmesi farzdır.⁴⁸⁵ Tabi şunu da ifade etmek yerinde olacaktır; evlendiği zaman evliliğin yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği, eşine zulmedeceği kuvvetle muhtemel olan kişilerin evlenmesi de haram addedilmiştir. Demek oluyor ki şahıs kendini bilecek, durumunu muhasebe edecek, kendisi için farz mı yahut sadece sünnet mi, kendi iç dünyasında değerlendirmesini yapacak ve karar verecek.⁴⁸⁶

Müfessirimiz Elmalılı M. Hamdi Yazır ise, bu konuya şöyle yaklaşmıştır; evlilik insanın insana duyduğu sevginin, kucaklaşmanın ve şefkatin neticesidir.

“Yine O’nun âyetlerindedir ki, sizin için nefislerinizden kendilerine ısınırınız diye eşler yaratmış, aranızda bir sevgi ve merhamet koymuştur. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için nice ibretler vardır.”⁴⁸⁷ Âyetine getirdiği yorumda; “insan ancak hemcinsiyle kaynaşabilir kucaklaşabilir. Kadın ve erkek aynı cinstir, dolayısıyla, insanın aynı cinsten yaratılmış olması karşı cinsini sevmeyi ve onunla kaynaşmayı gerekli kılar, eğer insan sevmek için kaynaşmak için eşini başka bir türde aramak zorunda bırakılsaydı bu onun için çok zor ve acı olurdu.”⁴⁸⁸ Düşüncesini aktaran Elmalılı, Âyetin devamında zikredilen sevgi (meveddet) ve şefkati (rahmet) ise, sadece hemcinslerin evlilik bağı ile bir araya gelmeleri durumunda bulabilecekleri huzurun bir ürünü olarak değerlendirmiş olup, bu sevginin büyüklüğünü ve genişliğini “sadece eşler arası değil aynı zamanda tüm insanların içlerinde hissedebilecekleri ve hayvanlar gibi belirli zamanlarda değil her zaman hissedip yaşayabilecekleri bir merhamet duygusu”⁴⁸⁹ olarak açıklamıştır.

Elmalılı’nın bu yorum ve değerlendirmelerini özetleyecek olursak; insan, yüce bir ahlak ve güzel bir medeniyeti inşa etmek için yaratılmıştır. Çünkü buna layıktır.

⁴⁸⁴ İbn Abidin, *age.*, III, 3-4; Serahsi, *age.*, IV, 192-193.

⁴⁸⁵ Şahin, *age.*, 71; Yaman, *age.*, 13.

⁴⁸⁶ Şahin, *age.*, 71.

⁴⁸⁷ Rum, 30/21.

⁴⁸⁸ Elmalılı, *age.*, VI, 453-454.

⁴⁸⁹ Elmalılı, *age.*, VI, 454.

Huzurlu bir hayat yaşamak onun hakkıdır, işte bu nimetli hayatın en önemli rüknü kadındır,⁴⁹⁰ kadına sevgi ve merhametle yaklaşıldığı takdirde bu mükemmel toplumsal düzenin yakalanabileceğini ve bu şekilde insanın mutlu olabileceğini ifade edebiliriz.

“Allah, size kendi türünüzden eşler de verdi ve size eşlerinizden oğullar ve torunlar verdi ve sizi hoş hoş nimetlerle rızıklandırdı. Şimdi bâtıla inanıyorlar da, onlar Allah’ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?”⁴⁹¹ Elmalılı bu âyet’e sadece mana vermekle yetinmiş, herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.⁴⁹² Büyük ihtimalle rahatsızlığından dolayı tefsirine geçemeyip anlamını vermekle yetinmiştir.

Elmalılı, evliliğin gerekliliğini ve teşvikini ifade eden ve aynı zamanda hem ferdi hem de ictimai bir sorumluluk bağlamında değerlendirilen, “Sizden olan dulları ve kölelerinizden, cariyelerinizden iyi, salih olanları evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah onlara lütfundan zenginlik verir. Allah, lütfu geniş olan ve herşeyi bilendir.”⁴⁹³ âyetini de öncelikle âyette geçen “eyâmâ ve sâlihîn” kavramları üzerinde durarak tefsir eder. “eyâmâ” kelimesini; “Gerek bekâr gerekse dul olsun, kocası olmayan kadın ve kadını olmayan erkektir.” Şeklinde açıkladıktan sonra, “bütün müfessirlerinde, “eyâmâ” kelimesini bu manada tarif ettiklerini ifade eder.”⁴⁹⁴ “Sâlihîn” kavramının da “temiz ahlaklı, evlilik ve evlilik hukukuna uygun, evlenmeye elverişli ve yetenekli” kimseleri ifade ettiğini belirterek, bu kelimenin köleler ve cariyeler için açıkça zikredilip hürler kısmında zikredilmemesinin sebebini; “hürlerin (müminler) genel itibarıyla salih kimseler olmaları gerektiğindedir.” şeklinde açıklar.⁴⁹⁵ Bu açıklamalar ışığında âyeti, “siz, hür mü’minlerden kadın ve erkek hür bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden iyi sâlih olanları, özel ve genel anlamda onların velileri olduğunuz için evlendirin. Evlenmelerine müsaade edin ve yardım edin, edin ki kötülüğe düşmesinler, çünkü evlilik insan türünün devamlılığı için önemli olduğu gibi toplumu bozan ve soyu tüketen zinadan alıkoyan hayırlı ve iyi bir iştir. Dolayısıyla bunu kolaylaştırmak ve hatta yaygınlaştırmak hem büyük bir hayır hem de ferdi ve ictimai bir görevdir.”⁴⁹⁶ Şeklinde tefsir eder.

Âyet’in ikinci bölümünü teşkil eden “Eğer fakir iseler, Allah onlara lütfundan zenginlik verir.” cümlesinde, “fakirliğin birbiriyle evlenmek isteyenlere engel teşkil etmemesi gerektiğini, evlenecek olanların fakirlikten korkmayıp bu durumdan Allah’ın

⁴⁹⁰ Elmalılı, *age.*, VI, 454.

⁴⁹¹ Nahl, 16/72.

⁴⁹² Elmalılı, *age.*, V, 419.

⁴⁹³ Nûr, 24/32.

⁴⁹⁴ Elmalılı, *age.*, VI, 199.

⁴⁹⁵ Elmalılı, *age.*, VI, 199.

⁴⁹⁶ Elmalılı, *age.*, VI, 199.

cömertliğine ve lütfunun genişliğine sığınmalarının daha doğru olacağını ifade eder. Çünkü Allah'ın gerçekten kendisine ihtiyaç hissedenin ihtiyacını fazlasıyla gidereceğindilediğine beklenmedik yerden lütuf ve cömertliğiyle rızık ve genişlik vereceğini⁴⁹⁷ belirterekâyetin, yorumunu tamamlar.

Bir sonraki âyetin başında konu şöyle devam eder; “*Evlenmeye imkân bulamayanlar da Allah kendilerini zengin edinceye kadar iffetini, namusunu korumaya çalışsınlar...*”⁴⁹⁸ Elmalılı, âyet'in bu kısmını, “Teşebbüs edip, imkân oluşturmak için gayret sarf ettiği halde, evlilik için gerekli imkânı bulamayan ve bu konuda yardım da göremeyen bekârların, namuslarını, Allah onlara evlilik imkânı verinceye kadar korumaları ve bu konu da sabır göstermeleri gerektiğinin onlar için bir kazanç olacağı”⁴⁹⁹ şeklinde tefsir eder.

Görüldüğü üzere Elmalılı, âyetleri yukarıda izah ettiğimiz tefsir metoduna uygun olarak değerlendirmekte, ancak belli bazı noktalarda kendine has yorum ve değerlendirmelerde bulunup geleneksel tefsir metodunun dışında bir yol takip edebilmiştir.

2.1.2. Evlenme Engelleri

Her hukuk sisteminde evlenmeye engel bir takım durumlara rastlanır. Bu durumlar yani bir erkeğin bir kadınla evlenmesini haram kılan bu haller,⁵⁰⁰ hukuk sistemlerinde din, ırk, sosyal ve fizyolojik gibi bir takım farklar nedeniyle evliliğe engel olarak değerlendirilmiştir.⁵⁰¹ Sahih bir evliliğin gerçekleşmesi için bu engellerden her hangi birisinin bulunmaması hakkında hukukçular ittifak etmiştir.⁵⁰²

Kur'ân ve Sünnet tarafından evlenmeye engel teşkil eden bu durumlar ayrıntılarıyla açıklanmıştır.⁵⁰³

Evlenme manileri İslam geleneğinde naslardan hareketle, İslam hukukçuları tarafından mahiyetleri itibariyle “Mutlak evlenme engelleri” ve “Geçici evlenme engelleri” olarak iki kısımda ele alınmıştır.⁵⁰⁴ “Mutlak evlenme engelleri”; yok olmalarına imkân olmayan engellerdir. Böyle bir engeli olanlar, evlenecek olurlarsa

⁴⁹⁷ Elmalılı, *age.*, VI, 199-200.

⁴⁹⁸ Nûr, 24/33.

⁴⁹⁹ Elmalılı, *age.*, VI, 200.

⁵⁰⁰ Ferruh, *age.*, 104.

⁵⁰¹ Edlira Llukaçaj İncekara, *Kur'âna Göre Kadın ve Evlilik*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, 10; Yaman, *age.*, 33.

⁵⁰² Acar, *age.*, 62.

⁵⁰³ Nisâ, 4/22-24; Bakara, 2/221; Mümtehine, 60/10.

⁵⁰⁴ Yaman, *age.*, 33; Acar, *age.*, 62-63; Ferruh, *age.*, 104.

onların evlilikleri batıldır.⁵⁰⁵ Hiçbir durumda ortadan kalkmayan bu engellerşunlardır; “Doğumdan meydana gelen kan hısımlığı, Evlenme sebebiyle meydana gelen hısımlık, Süt emzirmeden doğan hısımlık”, şeklinde açıklayabiliriz. “Geçici evlenme engelleri” ise, belirli hallerde ortadan kalkabilir ve dolayısıyla daha önce evlenemeyen taraflar evlenme imkânı bulabilirler. Bu engeller İslam hukukçuları tarafından: “Din farkına bağlı evlenme engeli, başkasının eşi olmaktan kaynaklanan evlenme engeli, iddete bağlı evlenme engeli, üçlü boşamadan doğan evlenme engeli çok eşliliğe bağlı evlenme engeli, sıhri cıvar hısımlığından kaynaklanan evlenme engeli ve liândan kaynaklanan evlenme engeli” olmak üzere yedi kısımda ele alınmıştır. İşte bu tür engeller, ortadan kalkması mümkün olabilen manilerdir.⁵⁰⁶

Evlenmeye engel teşkil eden durum ve ilişkiler tamamen naslarla tespit edilmiş, bu konuda içtihadı çok az yer bırakılmıştır.⁵⁰⁷

Şimdi Elmalılı'nın konuya ilişkin ayetleri incelemeye geçelim, müellifimiz “حُرْمَتُ عَلَيْكُمْ” “*Ey mü'minler! Size şunların nikâhı haram kılındı.*” Âyetiyle kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınları şöyle izah eder:

“*Bir de babalarınızın daha önce kendileriyle evlendiği kadınları nikâhlamayın. Geçen geçmiştir, şüphe yok ki, o, pek çirkin/iğrenç bir şeydi, o ne kötü bir gelenektir.*”⁵⁰⁸ Âyetini, “atalarınızın, yani baba ve dedelerinizin nikâhlısı olmuş bulunan kadınların, ölmüş gitmiş olanlar istisna, hiçbiriyle evlenmeyiniz. Onların el sürdüğü kadına el sürmeyiniz.” Şeklinde manalandırır. Bu âyet'in, cahiliyede mevcut olan, babalarının eşleriyle evlenme, onlara mirasçı olma âdetini, bu çirkin geleneği kesin bir dille yasakladığını belirten Elmalılı; “İslam dininde ataların her ne durumda olursa olsun ister geçerli ister geçersiz bir nikâh ile kendileriyle cinsel ilişki kurmuş buldukları kadınlardan hiçbirisi, o adamın oğulları ve torunları tarafından nikâhlanamaz.” değerlendirmesini yapar. Müfessirimiz bunun sebebi olarak nikâh kelimesinin sözlükteki kök anlamı açısından, “birleşmek ve eklenmek anlamına dayalı olarak “kucağa çekmek” anlamında kullanılmasından kaynaklandığını çünkü nikâhlanan kadında da bu anlamıyla düşünülür.⁵⁰⁹ Şeklinde yorumlar. Ve bu ifadeyle, tıpkı “...Devenin iğne deliğinden geçmesi...”⁵¹⁰ Âyetinde de olduğu gibi olması mümkün olmayan bir şeye vurgu yapılmak suretiyle ortaya konulan abartılı bir anlatımla, Allah

⁵⁰⁵ Ferruh, *age.*, 104.

⁵⁰⁶ Yaman, *age.*, 36; Acar, *age.*, 71.

⁵⁰⁷ Hayrettin Karaman, *İslam da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1994, 216-217.

⁵⁰⁸ Nisâ, 4/22.

⁵⁰⁹ Elmalılı, *age.*, III, 55.

⁵¹⁰ A'râf, 7/40.

(c.c.), bu çirkin cahiliye âdetini, kesin olarak yasakladığını, artık bu hatadan dönülmesi ve tövbe edilmesi gerektiğinin farz olduğu⁵¹¹ şeklinde tefsir eder.

Bu konunun en önemli âyetlerinden biri olarak değerlendiren; “*Şunlar, sizlere haram kılındı: analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek ve kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanelarınız, sütkız kardeşleriniz, eşlerinizin anaları, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz eşlerinizden ellerinizde bulunan üvey kızlarınız, eğer analarıyla gerdeğe girmemiş iseniz, bunda bir sakınca yoktur. Kendi soyunuzdan gelmiş oğullarınızın hanımları ve iki kız kardeşin arasını (bir nikâhta) birleştirmenizde size haram kılınmıştır. Geçen geçmiştir. Onun için Allah çok bağışlayıcı ve çokça merhamet edicidir.*”⁵¹² Âyetini de; öncelikle geçen kavramlar üzerinde açıklamalar yaparak ele alır. Bu bağlamda “*Anneleriniz*” ifadesinin, anne ve baba yönünden ne kadar yükselirse yükselsin ninelere, burada müfessirimiz, bir önceki âyette kesin bir şekilde yasaklanan “*ataların nikâhlısı olmuş kadınlarla evlenme âdetini*” zikrederek öneminden dolayı Allah; size haram kılınan kişileri sayarken ilk başta “*Anneleriniz*” kavramıyla başlamıştır, diyerek hatırlatmada bulunur ve diğer kavramları şu şekilde izah etmeye devam eder. “*Kızlarınız*” bölümünün, ne kadar aşağıya uzanırsa uzansın kız torunlara, “*Kızkardeşleriniz*” kısmının da, ister ana baba bir ister sadece ana veya sadece baba cihetinden kız kardeşler, “*Halalarınız*” Babalarınızın ve dedelerinizin kız kardeşleri olan, uzak ya da yakın bütün kadınlar, “*Teyzeleriniz*”, Analarınızın ve ninelerinizin kız kardeşleri olan, uzak ya da yakın bütün kadınlar, “*Erkek ve kız kardeşinizin kızları*”: Ne kadar alt kuşaklara uzarsa uzasın erkek veya kız kardeşlerinizin kızlarını, (yeğenlerinizi), kapsadığını ifade eder.⁵¹³

Elmalılı, Âyette zikredilen kendileriyle evlenilmesi yasaklanmış diğer grupların değerlendirilmesine geçmeden evvel, şu ana kadar sayılan ve izah edilen yedi sınıf insanın soy yönünden haram kılındığının tespitini yapar.⁵¹⁴

Bu değerlendirmeden sonra, “*Sizi emziren analarınız ve sütkardeşleriniz*” kısmını yorumlmaya geçen Elmalılı;

“*Sütannelerin ve sütkız kardeşlerin*” tıpkı nesep yönüyle haram kılınan “anne ve kız kardeşler” gibi evlenilmesi haram olanlar sınıfından olduğunu, bunun sebebi olarak da, “Allah’ın, süt bağımsı nesep gibi değerlendirmesini, hatta süt emzirene, emenin annesi ismini vermesini” zikretmektedir. Müfessirimiz değerlendirmesinin devamında; “süt açısından haram olanların nesep yönünden haram olanlara kıyas edilebileceği

⁵¹¹ Elmalılı, *age.*, III, 55.

⁵¹² Nisâ, 4/23.

⁵¹³ Elmalı, *age.*, III, 56.

⁵¹⁴ Elmalılı, *age.*, III, 56.

bilgisini de vermektedir.” Bu iddiasını da; Hz. Peygamberin “*nesep açısından haram olanların hepsi, süttten dolayı da haram olur.*”⁵¹⁵ Hadisiyle delillendirir. Müfessirimiz; “süt anneler, süt kardeşler” bulununca, “süt babalar, süt kızlar, süt halalar, süt teyzeler, süt kız kardeşler ve kızları” hepsinin bu sınıfa dâhil olduğunu ifade ederek, bunların da sayısının yediye ulaştığını ve böylece nesep açısından yedi süt açısından yedi olmak üzere toplam on dört haram sınıfın sayıldığını,⁵¹⁶ bilgisini vermektedir.

“*Hanımlarınızın anneleri*” kısmına gelince Elmalılı, bu ifadeyle, kendileriyle cinsel ilişkiye girilmiş olsun veya girilmemiş olsun nikâh akdi yapılan eşlerin anneleri ve kayın validelerinininkastedildiği şeklinde tefsir eder. Elmalılı, “*Kendisiyle cinsel ilişkiye girdiğiniz eşlerinizden doğmuş üvey kızlarınız, eğer analarıyla cinsel ilişkiye girmemişseniz, üvey kızlarınızla evlenmenizde size günah yoktur.*” Kısmındanolan “*üvey kızlarınız*” ile ilgili şu yorumu yapar; bu kızlar, analarıyla evli olan üvey babalarının himayesi altındadırlar, onların terbiyesi ve bakımından bu babalar sorumludur. Daha sonra müfessirimiz, “*üvey kızları ile evlenmek için analarıyla cinsel ilişkiye girmemiş olmaları gerekir. Eğer analarıyla cinsel ilişkiye girmişlerse bu kızlarla evlenmeleri haram olduğu gibi sadece kızları ile nikâh bile yapsalar bu sefer anaları haram olur. Şeklinde yorumlar.*”⁵¹⁷

Evlenilmesi haram kılınan “*kendi soyunuzdan gelmiş oğullarınızın hanımları*” kısmını ise, Elmalılı, soyunuzdan direkt ve dolaylı olarak gelen oğullarınızın hanımları, gelinleriniz ki bu, bütün torunların eşlerini kapsadığını belirterek tefsir eder. Ancak âyetteki “*من اصلا بكم*” “soyunuzdan” kaydı ile “*üvey oğullar ve oğulluklar*” bu hükmün dışında tutulduklarını ifade eder.⁵¹⁸

Âyette, evlenilmesi yasak olan son grubu teşkil eden “*İki kız kardeşin arasını aynı nikâh altında birleştirmek*” ifadesini de, normal şartlarda bir erkeğin birden dörde kadar adaleti sağlayabilme şartı ile kadınları nikâhına alması caiz iken iki kız kardeş bundan istisna tutulmuş ve aynı şekilde iki kız kardeşi aynı anda nikâhlamak nasıl haram ise, bir kızla halasını veya teyzesini birlikte nikâhlamanın da böyle haram olacağı, değerlendirmesini yapan Elmalılı, Peygamberimizin, bu konudaki hadisini zikreder; “*bir kadın ne halasının, ne teyzesinin, ne erkek kardeşinin kızı ne de kız kardeşinin kızı üzerine nikâh edilmez.*”⁵¹⁹ Daha sonra “*إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ*” “ancak daha önce geçmiş olanlar müstesna”, ifadesini değerlendirmeye geçen müfessirimiz, Bu âyet nazil olmadan önce,

⁵¹⁵ Buhari, Nikâh, 20-27; Müslîm, Rada’â, 1-2.

⁵¹⁶ Elmalılı, *age.*, III, 56.

⁵¹⁷ Elmalılı, *age.*, III, 56.

⁵¹⁸ Elmalılı, *age.*, III, 57.

⁵¹⁹ Buhari, Nikâh, 27; Müslîm, Nikâh, 39; Ebu Davud, Nikâh, 132.

Allah bu âyette geçen hükümlere Müslümanları muhatap kılmadan önce yapılan işlerde dini yönden herhangi bir sorumluluğun olmayacağını, onlardan dolayı hesap sorulmayacağını, nitekim Yakup (a.s.)'ın şeriatında da bu âdetlerin var olduğunu ifade eder. Elmalılı, âyetin son cümlesi olan, “Allah çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir” kısmını, artık şu an ve gelecek için bunlar yasak ve haramdır. Cahiliye döneminde bu sınırları aşılmış olabilir, ancak Müslüman olduktan sonra bu sınırları aşmayın geçmişte yaptıklarınızdan dolayı tevbe ve itaat edin şüphesiz Allah, kendisinden af dileyenleri Gafür ve Rahîm sıfatlarıyla bağışlayacağını bildirir.⁵²⁰ Şeklinde değerlendirerek yorumunu bitirir.

Aynı başlık altında incelenen, “birde savaş esiri olarak sahibi bulunduğunuz kadınlar müstesna olmak üzere, evli kadınlar. İşte bütün bunlar, size Allah yazısı olarak haram kılınmıştır...”⁵²¹ âyetini ise Elmalılı şu şekilde yorumlar:

Gerek Müslümanların gerek gayr-ı Müslimlerin, nikâhı altında bulunan hür ve evli kadınlarla evlenmek haramdır. Ancak savaşta esir düşmüş ve hürriyetini kaybetmiş cariyelerle nikâhlanmak caizdir. Müfessirimiz âyette geçen “el-Muhsenât” kelimesi ile alakalı, kıraat imamlarının yaşadığı ihtilaflardan bahseder, ayrıca meşhur on kıraatin tümünde “sad” harfinin fethayla okunduğunun bilgisini verir. “el- Muhsenât” kelimesinin ismi faili olan “ihsân” kavramının tahlilini yapmanElmalılı, bu bağlamda “ihsân” kavramının, “kocanın eşini normalde nikâhı caiz olanlardan koruması, namusunu korumak iffetli olmak veya evlenmek anlamında kullanıldığını ifade eder. Kur’ân’da ise “evlenme”, “hür olma”, “Müslüman olma” veya “iffetli olma” manalarına geldiğini, bu âyette ise “el-Muhsenât” kelimesi, “evli, yani eş sahibi” olan kişi manasında kullanıldığı, aynı zamanda “sahip olduklarınız” istisnası ile de hür kadınların kast edildiğini söyler.⁵²²

Başka bir erkekle evli olma engelinin kapsamı dışında tutulan ve âyette “sahip olduklarınız, ele geçirdikleriniz bunun dışındadır” şeklinde anlam bulan kısma gelince; Elmalılı bu ifadeyi, yasal yolda hakça kazandığınız mallarınızdır ki daha çok bu “köle ve cariyeler” için kullanıldığını söyleyerek bu bağlamdaki değerlendirmelerini şu şekilde özetler:

“Cariyeler evlenseler dahi hür kadınlar gibi olamazlar yani onlar gibi genel ve mutlak manada haram sayılmazlar, bunlar özel hükümlere tabidir. Haram olanları bulunabileceği gibi haram olanları da vardır. Şartlar ve zamana bağlı olarak hükümleri

⁵²⁰ Elmalılı, *age.*, III, 57.

⁵²¹ Nisâ, 4/24.

⁵²² Elmalılı, *age.*, III, 58-59.

değişebilirler. Yani buradaki istisna, mutlak olarak haram kılmaktan değil genel anlamda haram kılmaktan hariç tutmak içindir.”⁵²³

Müfessirimiz, âyetin son cümlesini oluşturan “*bu Allah’ın üzerinizde ki kitabıdır.*” Kısmını ise şu şekilde özetler; “buraya kadar anlatılan evlilik manileri çok önemli ilahi yasa ve kurallar çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu emirler Allah’ın yazısıdır. İnsanların bir genelgesi veya bir padişahın buyruğu değildir. Zikredilen kadınlarla evliliğin haram kılınmış olması ilahi bir fermanın gereğidir. Nikâh bağının ve işleminin kendine has bir takım toplumsal, yasal ve ahlaki gerekleri vardır. Yukarıda sayılan evlilik engellerinin ana sebeplerini oluşturan nesep, rahim ve sütle oluşan maniler nikâh ve aile yapısının durumu gereği ilahi yasalarla tanzim edilmiş ve belirlenmiştir. Bu yasalara göre evlenmek ve nikâh işlemlerini yapmak farzdır.”⁵²⁴

Kendisiyle evlenilmesi haram olanlar konusunun en önemli âyetlerinden biri olan “*bununla birlikte, iman etmedikçe müşrikleri nikâhlamayın; bir müşrik kadın sizin çok hoşunuza gitse bile, iman etmiş bir cariye şüphe yok ki ondan daha hayırlıdır. Mümin kadınları müşrik erkeklere de nikâhlamayın; bir müşrik erkek size hoş görünse bile, mümin bir köle kuşkusuz daha hayırlıdır. Onlar sizi ateşe davet ederler, Allah ise, izniyle cennete ve mağfirete davet ediyor ve âyetlerini insanlara açıklıyor; umulur ki, öğüt alıp, hatırlarında tutarlar.*”⁵²⁵ âyetini ise şu şekilde değerlendirir:

Öncelikle müfessirimiz âyette geçen “nikâh” kavramını, “dini olarak kadından yararlanma hakkı üzerinde gerçekleşen bir sözleşme” olarak tanımlar ve zaten bu âyette de bu manada kullanıldığını vurguladıktan sonra, âyette geçen, “el-müşrik, “el-Müşrikât” ve “el-Müşrikîn” kavramlarını açıklamaya geçer. Elmalılı, “el-Müşrikât” ve “el-Müşrikîn” kavramlarının daha iyi anlaşılması adına evvela “Müşrik” kavramının izahını yapar, bu minvalde, “Müşrik” kavramını, “Kur’ân dilinde iki manaya gelmektedir, biri hakiki diğeri de zahiridir. Zahiri müşrik; Allah’a ortak koşan ve tanrıların birden çok olduğunu kabul edenlerdir. Bu tanıma göre ehli kitap mensuplarına müşrik denilemez. Hakiki müşrik ise, tevhid dinini ve İslam’ı inkâr edip kabul etmeyenlere denir, bunlar Müslüman değil gayr-i Müslimlerdir. Bu manaya göre de ehli kitap olan Yahudi ve Hristiyanlar da müşrik kabul edilir. Hristiyanlar Allah’ın birliğine inandıklarını iddia ederler fakat öbür tarafta “Teslise”, inanırlar. “Mesih Allah’ın oğludur.” Derler söyledikleri ve yaptıkları ile çelişirler. Yahudilerde aynı şekilde Allah’ın birliğine inanıyoruz diyor fakat öbür tarafta da “Uzeyr Allah’ın oğludur.” Demişlerdir. Bu yüzden her ikisi de zahiri olarak müşrik olmasalar da hakiki (özleri)

⁵²³ Elmalılı, *age.*, III, 59-60.

⁵²⁴ Elmalılı, *age.*, III, 60.

⁵²⁵ Bakara, 2/221.

itibariyle müşriktirler. Kur’ân’da “müşrik” kavramı “iman” kavramının karşıtı olarak kullanıldığı zaman genel olarak bütün inanmayanlar anlaşılır. Tevhid dinine inanmayanlar anlaşılır. “müşrik” kelimesi “küfür” kelimesi ile karşılıklı zikredildiği zamanda⁵²⁶ ehli kitabın dışındakilere özgü olur. Şeklinde açıklar. Bu bağlamda, “el-Müşrikât” ve “el-Müşrikîn” kelimeleri, müminin karşılığı, mutlak ve elif-lamlı olarak kapsayıcı bir kelime ile zikredildiğinden, zahiri olsun hakiki olsun bütün müşrikleri, yani mümin olmayanları ihtiva etmektedir. Şeklinde tefsir eder.⁵²⁷

“el-Müşrikât” kavramına, “gerek görünürde ve gerek gerçekte müşrik olan, yani mümin olmayan kadınlardan hiçbirini nikâhlayınız, onlarla evlenmeyiniz.” Şeklinde mana veren Elmalılı, evlilik ve aile kurmada önemli olan ve en gerekli şey olarak gördüğü, “ıffet, dürüstlük ve bağlılık hasletlerinin temel alınması gerektiğinin altını çiziyor bu özellikleri taşıyan mümin bir cariye ile evlenmek, hür ve pek güzel olan fakat mümin olmayan bir kadınla evlenmekten daha hayırlı olduğunu vurguluyor, konu ile alakalı, Peygamber efendimiz (s.a.v.)’in şu hadisi çok önemlidir. *“Kadınları güzellikleri için nikâhlayınız. Olabilir ki, güzellikleri kendilerini tehlikeye atabilir. Malları için de nikâhlayınız. Olabilir ki malları kendilerini şımartır. Ancak dindarlıkları sebebiyle onları nikâhlayınız. Dindar Salihâ bir cariye daha faziletlidir.”*⁵²⁸ Bu yüzden müfessirimiz âyetin bu kelimesini, “mümin olmayan kadınlarla evlenip de aile yuvası kurulmaz”, şeklinde tefsir etmiştir.

Müfessrimiz “el-Müşrikîn” kavramını ise, “gerek zahiri ve gerek hakiki müşrik olan; gerek ehli kitap olsun gerek olmasın, mümin olmayan kâfir erkeklerin hiçbirine de (mümin kadınlarınızı) nikâh etmeyiniz. Sizden hiçbir kızı ve kadını, onlarla evlendirmeyiniz. “Allah’ın kesin emri var ve bu emre uyulması gerekir. Bu âyetin hükmü, üzerinde ince ince düşünmeyi gerektirmeyecek kadar açık ve nettir. Müminler Allah’ın emirlerini yerine getirmezse yani kâfir erkeklerle ve kadınlarla evlenirse işte bu yolla kendilerini ateşe atmış olurlar.

Bu âyetin nüzul sebebi şu şekilde zikredilmiştir; İslam’ın başlangıcında, Müslümanlar gerek ehli kitap tan gerekse de diğerlerinden yani genel anlamda gayri Müslimler kız alır verirlerdi. Bu esnada Abdullah İbn Revaha (r.a.) Müslüman bir cariyesini özgür bırakmış ve onunla evlenmiş idi, soylarına düşkünlük göstererek kâfir kadınlarla nikâhlanmayı arzu eden insanlar, onu bir cariye ile evlendi diye kınamışlardı. Birde Ebu Mersed Ganevi veya Mersed İbnu Ebi Mersed isimli sahâbi, Kureyşten Anak adında müşrik, fakat güzel bir kadınla evlenmek için Allah’ın Resulünden izin istemiş

⁵²⁶ Bakara, 2/105.

⁵²⁷ Elmalılı, *age.*, II, 152-153.

⁵²⁸ İbn Mâce, Nikâh, 6.

ve “inneha tü’cibünî ya Resulüllah: o benim çok hoşuma gidiyor, ya Resulüllah!” demişti. İşte bu olaylardan bir veya tamamı sebebiyle bu âyet nazil oldu. Bu âyetle kâfirler ile nikâh ilişkisi içine girmek, kesin bir biçimde yasaklanmış ve haram kılınmıştır.Şeklinde tefsir etmiştir,⁵²⁹

Elmalılı, değerlendirmesini“... sizden önce kendilerine kitap verilmiş olan ümmetlerin hür kadınları da,... Size helaldir.”⁵³⁰ Âyetinin delaletiyle ehli kitaptan kız almak meşru görülmüş fakat kız vermek uygun görülmemiş ve haram kılınmıştır, Bunu sebebini de “Erkekler, kadınlar üzerinde kavvamdırlar.”⁵³¹ Âyeti çerçevesinde,“hanımlar kocalarına tabidirlir. Bu nedenle mümin bir kadını kâfir bir kimseyle evlendirmek, onu, onun yöneticiliğine bırakmak ve onun çağrısına mahkûm kılmak olacağından, o mümin kadını kesin bir biçimde ateşe atmaktır. Fakat bu, ilahi kanunu bilen ve kendini ona göre idare edebilecek erkekler için geçerli değildir. Müslüman erkekler için bir gereklilik olursa onlara tanınan bir ruhsat olarak kabul edilmiştir.” yapmak suretiyle konunun önemine vurgu yaparak bitirir.⁵³²

Âyetin diğer bölümlerini de birbiriyle ilişkilendirerek tefsir eden Elmalılı özetle şunları söyler; müşrike kadın ve müşrik erkeklerin; güzellikleri veyakışıklılıkları, zenginlikleri ve sosyal düzeyleri ne olursa olsun, hür vesoylu olmalarına rağmen mümin olmadıklarından ve müşrik sayıldıklarından onlarla evlenmek haramdır onlara yaklaşmak demek ateşe sürüklenmek⁵³³ küfür ve fısın içine girmek demektir.Allah’a inanan cariye ve köleler;kölelik statüsünün ezikliğini taşıyalar da Allah’a ortakkoşan erkek ve kadınlardan üstündürler. Müfessirimiz açıklamasının devamında,Müslüman erkek ve kadınların, evlenmekonusunda hoşlarına gitse bile müşrikleri tercih etmeyip, cariye ya da köleolan fakat Allah’a inanan insanları seçmeleri onlar için daha hayırlı olacağını ifade edip, Müslüman kadınlarının, “İslam tohumları için saygın ve değerli tarla hükmündedir, Bu yüzden Müslümanlar genel olarak tarlalarına ve ekinlerine sahip çıkmalı namahrem eli değdirmemelidir.”⁵³⁴Diyerek Müslüman kadınların Önemini vurgular.

Görüldüğü üzere Elmalılı, âyetlerin belirttiği nikâh engellerinin kesinliğini açık ve net bir dille vurgulamakta ve naslarla belirlenen bu manilerin, düşünme kabiliyeti olan herkes tarafından anlaşılabilir açıklıkta olduklarının altını çizmektedir. Bunlara uymanın, her Müslüman için farz olduğu, bunun yanında kişinin dinî ve sosyal hayatını

⁵²⁹ Elmalılı, *age.*, II, 154.

⁵³⁰ Maide, 5/5.

⁵³¹ Nisa, 4/34.

⁵³² Elmalılı, *age.*, II, 155.

⁵³³ Bakara, 2/221.

⁵³⁴ Elmalılı, *age.*, II, 152-155.

iyileştireceğini, aksi takdirde kişinin hem dünyada hem de ahirette zarar göreceğini de ekleyerek değerlendirmelerini bitirir.

2.1.3. Evliliğin Sonuçları

Rükünleri, kuruluş ve sıhhat şartlarının eksiksiz bir şekilde yerine getirilerek kurulan bir nikâh, sahih ve geçerli bir nikâhtır. Kurulan bu sahih akde müteakiben hem kadını hem de erkeği ilgilendiren bir takım hukuki ve içtimaî durumlar ortaya çıkar ve taraflar birbirlerine karşı hak ve mükellefiyetler noktasında sorumlu olurlar,⁵³⁵ nikâh akdinden sonra evlilik, hukukî sonuçlarını doğurur ve esler arasında karşılıklı hak ve ödevlere riayatedilmesi meşruiyet kazanır.⁵³⁶ Nikâh sözleşmesinin taraflara yüklemiş olduğu bu hukuki sonuçlar, İslam hukukçuları tarafından “evliliğin sonuçları veya nikâh akdinin neticeleri” başlıkları altında incelenmiştir. Bu ana başlıklar ise genellikle “kocanın eş ya da eşlerine karşı görev ve sorumlulukları”; hanımın kocasına karşı görev ve sorumlulukları,⁵³⁷ ve “eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları”⁵³⁸ gibi alt başlıklarla detaylandırılmıştır.

“Eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları”, bunları şu şekilde özetleyebiliriz; Eslerin birlikte yaşamalarının ve her birinin diğerinden “cinsel yönden faydalanmasının helal olması, her biri hakkında evlilik hısımlığından (kayın hısımlığı) doğan evlenme haramlığının gerçekleşmesi, esler arasında miras hakkının sübutu, çocuğun nesebinin babasına ait olması”⁵³⁹ ve “Onlarla ma'rûf üzere geçinin.”⁵⁴⁰ “âyeti gereğince eslerden her biri üzerine örfe göre geçinmelerinin vacip olmasıdır.”⁵⁴¹

Kocanın eşine karşı görev ve sorumluluklarına “gelince bunlar; maddî haklar ve manevî haklar olmak üzere ikiye ayrılır.”⁵⁴² Kadının kocası üzerindeki maddî hakları şunlardır: mehir⁵⁴³, “konut” ve nafakasının “tam olarak” sağlanması⁵⁴⁴ “ve boşanma halinde, ona vermiş olduğu mehri geri almamasıdır.”⁵⁴⁵ Manevî hakları “ise: kendisine”

⁵³⁵ Bakara, 2/228.

⁵³⁶ es-Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünneh*, Daru'l-Küttabi'l-Arabî, Beyrut, 1977, II, 153.

⁵³⁷ Ferruh, *age.*, 111-117; Yaman, *age.*, 45-47; Acar, *age.*, 152.

⁵³⁸ Seyyid Sabık, *age.*, II, 153.

⁵³⁹ Seyyid Sabık, *age.* II, 153-154; Kâsânî, Ebu Bekr Alauddin b. Mesud (ö.587/1191), *Bedâiu's-Sanâi'Fi tertibi's-Şerai'*, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1986, II, 331-340.

⁵⁴⁰ Nisa, 4/19.

⁵⁴¹ Seyyid Sabık, *age.*, II, 153-154.

⁵⁴² Seyyid Sabık, *age.*, II, 154; Vehbe ez-Zuhaylî; *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, tsz, IX, 6591-6599.

⁵⁴³ Nisa, 4/4. Ebu Bekr Ahmed el Cessas, (ö.370/981), *Ahkamu'l-Kur'an*, (Tah., Abdusselam Muhammed Ali Şahin), Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1994, II, 68.

⁵⁴⁴ Bakara, 2/233; Nisa, 4/34; Kasani, *age.*, II, 340.

⁵⁴⁵ Nisâ 4/20. Geçimsizlik kocada olmak şartıyla, koca karısını boşarsa, karısına vermiş olduğu mehri, boşama karşılığında geri almaması kadının kocası üzerindeki hakkıdır. Bkz.,el-Cassas, *age.*, II,68.

“iyi muamele edilmesini ve maruf üzere geçinmeyi istemek”⁵⁴⁶, “boşamak isterse iyilikle boşamak”⁵⁴⁷ ve ona zarar vermek için nikâh altında tutmayı sürdürmemek⁵⁴⁸, cinsel ihtiyacını karşılamak⁵⁴⁹, birden fazla kadınla evli olması halinde gecelerin esler arasında eşit paylaşılmasını sağlamak bu konuda adaleti gözetmek⁵⁵⁰, anne baba ve yakın akrabalarını ziyaret edebilmesidir.⁵⁵¹

Hanımın kocasına karşı görev ve sorumlulukları başlığında ise; kocanın cinsel ihtiyacının karşılanması⁵⁵², evden çıkışıyla ilgili kontrol hakkının kabulü⁵⁵³, kocaya karşı sadık olması ve onun gıyabında evini, malını, çocuğunu ve namusunu koruması⁵⁵⁴, kocasıyla maruf üzere geçim yapması⁵⁵⁵, kocanın meşru’ isteklerine karşı çıkıp serkeşlik etmesi halinde te’dip hakkını kabul etmesi⁵⁵⁶, kılık kıyafet ve temizliğe özen göstermesi⁵⁵⁷ kocasının evin de ikamet ve çocuklarını emzirme olarak özetlenebilir.⁵⁵⁸

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde yukarıda zikrettiğimiz başlıklardan hareketle “evliliğin sonuçları” konusunun her alt başlığının çerçevesi Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın konuya ilişkin âyetler hakkındaki yorum ve değerlendirmelerini kısa ve özlü açıklamalarla aktarmaya çalışacağız.

2.1.3.1. Kocanın Eşine Karşı Sorumlulukları

2.1.3.1.1. Mehir

Kur’an-ı Kerim ve onun açıklaması olan Sünnet; aileyi fitri bir ihtiyaç sayıp aile “hukuku ile ilgili ayrıntılı hükümlere yer vermiştir. Aile hayatının önemi ve sürekliliği için çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur.” Evliliğin “geçici değil ömür boyu sürmesini istemiştir. Evliliğin devamına sadece akdi yeterli görmemiştir.” Tarafların görev ve

⁵⁴⁶ Nisâ 4/19; el-Cassas, *age.*, II, 68; el-Kâsânî, *age.*, II, 331.

⁵⁴⁷ “Bakara, 2/229.”

⁵⁴⁸ “Bakara, 2/231-232.”

⁵⁴⁹ “Nisa, 4/129.”

⁵⁵⁰ Nisâ,4/129; el-Kâsânî, II, 334.

⁵⁵¹ ez-Zuhaylî, *age.*, IX, 6597-6599.

⁵⁵² “Bakara, 2/229.”

⁵⁵³ “Ahzab, 33/33;” “Talak, 65/1”DF ve 6. Âyetler; el-Kâsânî, *age.*, II, 331.

⁵⁵⁴ Bu konu hakkındaki hadisler için bkz. Buharî, İstikrad 30, Vasâyâ 9, Nikâh 851, 90, Ahkâm 1; Müslim, İmâra 30, Hac, 147; Hanbel, Müsned, III, 111; Tirmizî, Rada’, 11; İbn Mâce, Nikâh 3, Menâsik, 84.

⁵⁵⁵ Kâsânî, *age.*, II, 340.

⁵⁵⁶ Nisâ, 4/34; Kâsânî, *age.*, II, 331-340.

⁵⁵⁷ ez-Zuhaylî, *age.*, IX, 6598.

⁵⁵⁸ Acar, *age.*, 163; Yaman, *age.*, 46; Ferruh, *age.*, 113-114.

sorumluluklarını bildirmiş ve “mehir gibi zorunlu bir sosyal güvenlik aracına işaret etmiştir.”⁵⁵⁹

Sözlükte ücret manasında kullanılan Mehir, İslam hukuk literatüründesadâk veya sîdâk bu kelimenin çoğulu olan suduk veya esdika gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Bununla birlikte mehir manasında nihle, ecr, ferida, alaik, ukr, mehr gibi çok kelime kullanılmıştır.⁵⁶⁰ Bir fıkıh terimi olarak ise mehir kavramı şöyle tanımlanmıştır; Erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği nikâh bedelidir.⁵⁶¹ Bu bedel menkul veya gayr-i menkul mal veya birmenfaattir.⁵⁶² Yani mehir, erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mal cinsinden meblağdır. Şer’an alınıp satılması ve kendisinden faydalanılması caiz olan her şey mehrin konusu olabilir.⁵⁶³ İslam aile hukukunun en önemli konularından birinioluşturan mehir, evlilik akdi ile ortaya çıkan bir müessese olup,⁵⁶⁴ nikâhın sonuçlarından sayılmıştır. Bu nedenle nikâh esnasında belirlenmemiş olsa, hatta nikâh esnasında verilmeyeceği şart koşulsa bile evlenen kadın mehre hak kazanır.⁵⁶⁵ Yüce kitabımız Kur’an, mehrin mutlaka gerekli olduğunu da bizlere haber vermektedir.⁵⁶⁶

İslâm hukuk âlimleri, kadınlara verilen Mehir hakkında farklı sebepler ileri sürmüşlerdir: bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz; “Mehir, kadının evlilik esnasında veya boşanma durumunda haklarını korumaya yönelik bir yaptırımdır. Mehir, kadının boşanması durumunda, bir güvence kaynağıdır. Mehir, aile birlikteliğinin sürekliliğini sağlayan ve aileyi korumaya yönelik bir sadâkata tekeffül tazminatıdır.⁵⁶⁷ Ve aynı zamanda kadının şerefini koruyan bir mali yardımdır.⁵⁶⁸ Osmanlının son dönem âlimlerinden olan ve aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı da yapmış olan Ömer Nasuhi Bilmen’in mehir hakkında vermiş olduğu bilgileri de burada zikretmenin uygun olacağını düşünüyoruz. Bilmen mehri; “Zevcelere verilen mehirler, onlardan yapılan istifade ve istimna mukabilidir. Zevcenin kadrini i’lâ, ihtiyacını tehvin, cihaz tedarikini

⁵⁵⁹ Nisa, 4/4; Hadi Sağlam, “İslam Hukukunda Mehir Bir Evlilik Sigortası mıdır?”, *Universal Journal of Theology*, Volume I, Issue I, 2.

⁵⁶⁰ Acar, *age.*, 163-164; Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *DİA.*, XXVIII, 389.

⁵⁶¹ Aydın, “Mehir”, XXVIII, 389; Ayr. Bkz., Acar, *age.*, 163.

⁵⁶² Muhammed bin İdris eş-Şafii, *el-Ümm*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1990, V, 65.

⁵⁶³ Aydın, “Mehir”, XXVIII, 389-391.

⁵⁶⁴ Ferruh, *age.*, 118; Yaman, *age.*, 48.

⁵⁶⁵ Yaman, *age.*, 48.

⁵⁶⁶ Nisa, 4/4. ve 24. Âyetlere bkz.

⁵⁶⁷ Sağlam, *agm.*, I, 3.

⁵⁶⁸ Acar, *age.*, 171.

teşkil, istikbâlini temin, nikâh ehemmiyetini ilan gibi maslahatları da ihtiva etmektedir.” Şeklinde değerlendirmiştir.⁵⁶⁹

Mehir, nikâh anında belirlenip belirlenmemesine göre ikiye ayrılır. Nikâh anında tarafların üzerinde anlaştıkları mehre, “belirlenmiş Mehir” anlamında mehr-i müsemma, denir. Eğer böyle bir belirleme olmamışsa o zaman kadının yakın akrabası içinde kendi özelliklerine yakın birisi için belirlenmiş olan Mehir dikkate alınır ki, buna “benzer Mehir” anlamında mehr-i misildenir. Mehir, ödenme zamanına göre de ikiye ayrılır. Birincisi, “peşin Mehir” anlamında Mehr-i muaccel, İkincisi “ertelenmiş Mehir” anlamında Mehr-imüccel olarak isimlendirilir.⁵⁷⁰

Mehrin miktarı hususuna da değinecek olursak, Kur’ân ve sünnette mehrin en fazla ne kadar olması gerektiği hususu bildirilmediğinden müctehidler mehrin üst sınırının bulunmadığının, isteyen istediği kadar Mehir ücreti verebileceği konusunda ittifak etmişlerdir.⁵⁷¹ Bu bağlamda şu hadiseyi aktarmak yerinde olacaktır. “Hz. Ömer, Mehir miktarı konusunda aşırı gidilmesini ve dört yüz dirhemden fazla verilmesini yasaklamak istemiş ve bu konuda bir hutbe irad etmişti. Bunun üzerine kureyşli bir kadın; buna hakkın yok ey Ömer diyerek karşı çıkmıştı, Hz. Ömer sebebini sorunca kadın cevap olarak şu âyeti okumuş ve böylece hakkı olan mehre sınır koydurmak istememişti. Bu âyet; “*bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile ondan bir şey almayın.*” Hz. Ömer bunun akabinde; “*Allah’ım beni affet, bütün insanlar Ömer’den daha iyi biliyor*” diyerek mehrin üst sınırı için koymuş olduğu yasağı kaldırmıştır.⁵⁷² Mehrin üst sınırı için her ne kadar bir sınır getirilmemiş olsa da, en az miktarı hususunda fıkıh âlimleri ihtilaf etmiştir.⁵⁷³ Ebu Hanife ye göre “mehr in en az miktarı on dirhemdir.” İmam malike göre “mehr in en azı çeyrek dinar veya üç dirhemdir.” İmam Şafii ve imam Hanbel ise mehr in en alt sınırı için bir miktar tayin etmemişlerdi.⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukîİslâmiyye ve İstılahatı Fıkıhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1985, II, 117.

⁵⁷⁰ Ferruh, *age.*, 119; Yaman, *age.*, 48-49; Bilmen, *Hukukîİslâmiyye ve İstılahatı Fıkıhiyye Kamusu*, II, 119; Acar, *age.*, 179-182.

⁵⁷¹ Acar, *age.*, 174.

⁵⁷² Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, (Tah., Muhammed Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kutübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, VII, 380.

⁵⁷³ Acar, *age.*, 177.

⁵⁷⁴ Ferruh, *age.*, 118; Acar, *age.*, 178.

Koca, zıfaf veya sahih halvette⁵⁷⁵ bulunduğu eşine belirlenen mehrin tamamını vermekle yükümlüdür. Birleşme olmadan veya sahih halvet gerçekleşmeden önce bir boşanma söz konusu olursa o zaman kadın, mehrin yarısını alır.⁵⁷⁶

Kur'ân-ı Kerim'de kendileriyle evlenilen kadınlara mehirlerinin verilmesi gerektiği belirtilmiş⁵⁷⁷, hadislerde de mehrle ilgili fıkhi Hükümlerin ayrıntıları yer almış. Ayrıca evlenmeyi zorlaştıracak tarzda mehir miktarında aşırıya kaçılmaması öğütlenmiştir.⁵⁷⁸

Buraya kadar Özetleyecek olursak;Mehir kadınlara tanınan özel bir haktır, Allaha gelen bir hediye olarak meşru kılınmıştır. Kadının en doğal hakkıdır ve ona gönül hoşluğu ile verilmesi gerekir. Örneğimiz önderimiz sevgilimiz peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) yapmış olduğu bütün evliliklerde hanımlarına mehir vermiştir. Bu sebeple diyebiliriz ki nasların ve sünnetin sübutu ve bütün âlimlerin icması ile mehir vacip kılınmıştır.⁵⁷⁹

Şimdi Elmalılı'nın konu hakkındaki âyetlerin yorumuna geçelim:

*“Ve aldığımız kadınlara mehirlerini efendice verin, eğer o Mehir'den birazını kendileri gönül hoşluğuyla bağışlarsa, onu da içinize sine sine yiyin.”*⁵⁸⁰ Âyetini, öncelikle erkeklere bakan yönüyle değerlendiren müfessirimiz bu bağlamda; âyetteki hitabın kocalara yönelik olduğunu, bu sebeple kocaların hanımlarına, Mehirlere gönül hoşluğu içerisinde ve Allah'ın kendilerine yüklediği bir görev olarak vermeleri gerektiğini vurgulayarak şunları ifade eder. “Erkekler kadınlarla malları için evlenmemeli onların malına göz dikmemeli tam tersine onları nikâhladıkları vakit, Mehirlere seve seve vermeli ve bu konuda da cömertçe davranmalıdırlar, onlara verdikleri malların için de kıskançlık yapmamalıdırlar.” Elmalılı, yukarıda yaptığı açıklamalarla, *“erkekler için kadınlara karşı bir derece vardır.”*⁵⁸¹ Âyetini irtibatlandırarak zikreder bu minvalde erkekler Allah'ın bir kanunu olarak kadınlara mehirlerini hoş görüyle ve cömertçe verdikleri takdirde bu âyetin sırrının çözüleceğini ifade eder.⁵⁸²

⁵⁷⁵ Sahih halvet: kimsenin göremeyeceği veya ansızın gelemeyeceği bir yerde eşlerin baş başa kalmalarıdır. Yazır, *age.*, II, 183

⁵⁷⁶ Bakara, 2/237; eş-Şafii, *el-Umm*, V, 51.

⁵⁷⁷ Bakara, 2/236-237; Nisa, 4/4, 24, 25; Maide, 5/5,

⁵⁷⁸ Buhâri, Nikâh, 5087 ve 5092 numaralı hadislere bakınız.

⁵⁷⁹ Acar, *age.*, 166-171; Yaman, *age.*, 49-50.

⁵⁸⁰ Nisa, 4/4.

⁵⁸¹ Bakara, 2/228.

⁵⁸² Elmalılı, *age.*, III, 30.

Bu açıklamalardan sonra müfessirimiz “sadukat” ve “nihle” kelimeleri üzerindedegerlendirmelerine devam eder; Elmalılı, “صدقات” “sadûkâtî” kelimesi صدقة “sudka” kelimesinin çoğulu olduğunu, “sudka” kelimesinin deMehir anlamında kullanıldığını söyler. “nihle” kelimesi ise “millet, şeriat ve diyanet” anlamlarıyla beraber ayrıca “hibe, bahşış ve iyilik” anlamlarını karşıladığını belirterek tefsir eder. Ayrıca Elmalılı, âyetin erkeklerden sonra velileri de kapsayan uyarıları ihtiva ettiğini söyleyerek bu hususu şöyle izah eder; “eğer kadınların mehirlerini velileri, hepsini veya bir kısmını teslim almış olurlarsa, ondan faydalanma hakları yoktur. Kadınların ellerine teslim etmeleri gerekir.”⁵⁸³

Âyetin devamındaki “Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin” kısmını ise, müfessirimiz, kadınlar kendi istekleri ile kocalarına veya velilerine, ona verilenden bir şey verirse bunu samimice ve kendi isteğiyle kabul ederse, işte böyle bir durumda kadın tarafından bağışlananı yemek size helal ve caizdir” şeklinde açıklar.⁵⁸⁴

Müfessirimiz mehir başlığı altında incelenen ve “evlenme sonuçları” başlığında da yer verdiğimiz, “...bunların (nikâhı haram olanlar) dışında kalanlar ise, ahlaksızlıktan kaçınarak namuslu yaşamak üzere mallarınızla isteyebilirsiniz diye size helal kılındı. O halde hangilerinden nikâh ile yararlandıysanız mehirlerini kendilerine verin ki, bu mehir farzdır. O mehri belirledikten sonra, aranızda rızalaştığınızda da size bir günah yoktur. Allah, elbette ki bilen ve hâkim olandır.”⁵⁸⁵ Âyetini ise şu şekilde izah eder;

تبغوا باموالكم محصنين غير مسافحين bölümünü; “siz erkekler namuslu olarak ve zinaya düşmeden yani iffetinizi muhafaza ederek, mehir ve para olacak mallarınızla nikahlarını alın, onları nefsinize, namuslarının karşılığı olan mehirlerini vererek helal kılın.”Şeklinde anlamlandırdıktan sonra محصنين ve مسافحين kelimeleri ekseninde şu değerlendirmelerde bulunur;

“Muhsin”; insanın namusunu koruması ve iffetli davranmasıdır,” buna “tahsîn-i nefis” de denilir. “müsafeha” ise, “sefh” kökünden gelir. “sefh” sözlükte; “kan ve su türü sıvıları döküp akıtmak” şeklinde anlam bulur. Müfessirimiz buradan yola çıkarak “müsafeha veya sifah” kavramlarının da kadın ve erkeğin, üreme ve çoğalma amacı taşımadan yani sadece su akıtmak/menilerini dökerek şehvetlerini gidermelerini ifade ettiğini bu sebepten dolayı da zinaya “sifah” denildiğini ifade eder. Elmalılı, bu

⁵⁸³ Elmalılı, *age.*, III, 30.

⁵⁸⁴ Elmalılı, *age.*, III, 31.

⁵⁸⁵ Nisa, 4/24.

açıklamadan sonra âyetin asıl maksadının; “evlenmenin ve birleşmenin dinen helal kılınmasının hikmeti, nefsi/ahlakı güzelleştirmek, üremeyi ve çoğalmayı sağlamak”olduğunu vurgular. Ayrıca müfessirimiz; evliliğin asıl maksadının bu olduğuna göre, sadece şehvet gidermek için yapılan evliliğin ve kadına sahip olmanın caiz olmadığını belirttikten sonra, şu ayrımı da bizimle paylaşır; “evlilik sözleşmesinin, eğer sadece cinsel açıdan faydalanma amacıyla veya bir süreliğine yapıldığını açıkça ifade edilirse bu evlilik hem dini hem de hukuki açıdan fasit olur. Öyleyse, غير مسافحين “zinaya düşmeden” kaydından anlarız ki “müt’a nikâhı” diğer bir ifadeyle “metres tutmak” kesinlikle helal değildir zinadır. Erkek ve kadın arasındaki doğal ilginin yaratılış hikmeti, hayatın akarsuyunu, zevk için akıtıp tüketmek caiz değildir, evlilik zinanın zıddıdır. Zina, batıl ve gayri meşrudur, yaratılış gayesini tersine çevirmeye çalışmaktır.”⁵⁸⁶

Müfessirimiz, âyette ان تبغوا باموالكم “mallarınızla arayarak/isteyerek” ifadesinin zikredilmesini ise, mehrin nikâh için zorunlu olduğunu, söz olarak bir mal ifade edilmese bile nikâhın Mehir’den ayrı olamayacağını söyler. Âyetin geri kalan bölümüne getirdiği yorumda ise, mehrin; kadından faydalanmanın karşılığı olarak farz kılındığını, sahih halvet gerçekleştiği zamanda mehrin tamamının borç olacağını fakat cinsel ilişkiden önce boşanma gerçekleşirse belirlenen mehrin yarısının⁵⁸⁷ verilmesi gerektiğini belirtmek suretiyle, tarafların nikâhtan sonra anlaşma yoluna gidip mehr miktarının arttırılması veya azaltılmasına gidebileceklerini hatta kadının, kesinleşmiş bir hakkı olmasına rağmen kocasına mehrin tamamını veya bir kısmını bağışlamasının⁵⁸⁸ caiz olduğunu söyler. Çünkü Allah kullarının menfaatini en iyi bilen olduğunu bu yüzden onların durumlarına da en uygun olan hükümleri koyduğunu ifade ederek değerlendirmelerini bitirir.⁵⁸⁹

Görüldüğü üzere Elmalılı bir önceki âyette mehri; erkeğin kadına içinden gelerek seve seve onun bir hakkı olarak vermesi gereken bir değer olarak ifade etmesine rağmen bu âyetin son bölümüne getirdiği yorumda, kadından faydalanmanın karşılığı olarak verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çağdaş İslam Hukukçuları ise mehrin, kadına verilen değeri sembolize ettiğini, dolayısıyla ondan istifadenin bedeli olamayacağını söyleyerek⁵⁹⁰ bu düşünceye karşı çıkmışlardır.

⁵⁸⁶ Elmalılı, *age.*, III, 60-61; Nisa, 4/1; Bakara, 2/223; Bakara, 2/29 Al-i İmran, 3/191.

⁵⁸⁷ Bakara, 2/237.

⁵⁸⁸ Nisa, 4/4.

⁵⁸⁹ Elmalılı, *age.*, III, 61.

⁵⁹⁰ Karaman, *İslamda Kadın ve Aile*, 232; Acar, *age.*, 173-174

Şimdi boşanma sürecinde mehrin konumunu belirleyen naslardan olan; “eğer kadınları, kendilerine el sürmeden veyahut bir Mehir kesmeden boşadıysanız, olmaz değil (bunda size bir günah yoktur), şu kadar ki, onları faydalandırın; eli geniş olan, kendi gücüne göre, eli dar olan da, kendi gücüne göre... Ve güzellikle, faydalandırın. Bu, iyi kimseler üzerinde, yerine getirilmesi gereken bir borçtur.”⁵⁹¹ Âyetini açıklamaya geçelim:

“nikâhlınız olan kadınlarla ne cinsel ilişki kurup, ne de onlar için nikâhta farz olan bir mehir keserek belirtmediğiniz, yani ne gerdeğe girme, ne de mehri belirleme işlerinden birini, evet bunlardan hiçbirini yapmadığınız sürece onları boşarsanız caizdir; sadece bundan dolayı size bir günah yoktur.” Şeklinde bir izahla âyetin manasını biraz daha aralayan müfessirimiz, Hamza, Kisaî ve Aşir gibi meşhur kıraat imamlarının kıraatlerinde, *لم تما سوهن* kısmındaki mâ, “lem temâssûhunne” şeklinde okunduğu bilgisini veriyor.

Mehri belirtmeden nikâh sahih olabileceği gibi, zifaktan önce boşamak da caiz ve geçerli olur. Böyle bir şey söz konusu olabilir yani karı koca arasında zifaf gerçekleşmeden boşama vuku bulabilir diyen Elmalılı, bu durumda onlara güzel bir şekilde bir “müt’a”/bir geçimlik mal-para verip yararlandırınız; o şekildeki, bu “müt’a”/bir yararlandırma, durumu iyi ve geniş olana, gendi gücünce; dar olana da, yine kendi gücünce olsun.”⁵⁹² Şeklinde bir yorumda bulunur. Müfessirimiz, nikâh kıyılırken ister mehir belirlenmiş olsun ister belirlenmemiş olsun, nasıl ve ne şekilde kıyılırsa kıyılsın kadına mali bir yarar sağlaması gerekir yoksa “...kadınların da kocaları üzerinde meşru hakları var” âyeti anlamsız olurdu ki Zaten “mehir kararlaştırılmadığı halde zifafa girilmiş olsaydı kadına “mehr-i misil” gerekecekti. Dolayısıyla Zifaktan önce boşama olunca bu mahrumiyete karşılık kadına bir bağış bir müt’a verilmesi gerekir. Bu da fıkhîta açıklandığı üzere en az baştanbaşa bir kat elbisedir ki bunun da en az ölçüsü bir başörtüsü, bir entari, bir çarşaf veya bunların bedelidir”,⁵⁹³ Şeklinde bir değerlendirme yapar.

Daha sonra âyette geçen “Kaderühu”, “Cünah”, “Kadına Mess”, kelimeleri hakkında şu bilgileri verir: “Kaderühu” kelimesi; hemen hemen tüm kıraatlerde “dal” harfinin sükûn ile geri kalan kraitlerde de, fethayla okunduğunu, “Cünah” kelimesi ise “bir şeyin üzerine basıp meylettiren ağırlık” demek olup, “darlık, sıkıntı” ve genel olarak “günah ve manevi ağırlık” anlamlarına gelir ki “günah” bu kelimenin aslıdır. Şeklinde anlamlandırırken, “Kadına Mess” kavramı hakkında da şunları söyler;

⁵⁹¹ Bakara,2/236.

⁵⁹² Elmalılı, *age.*, II, 182.

⁵⁹³ Elmalılı, *age.*, II, 182-183.

“Temass”, dilimizde, aynı anlamdaki “dokunmak” kelimesi ile aynı manada olup “cinsel ilişki” anlamında kullanılır. Bu gizli bir şey olduğu için, açık delili olan “halveti sahiha” ile yani “bir kadın ile bir erkeğin tam anlamıyla tek başına beraber bulunmaları” durumu ile bililir; buna “duhul”, yani “gerdeğe girme” denilir. İşte bu şekilde, gerdeğe girmeden önce olan boşama ve önceden mehirde belirlenmemişse bu talâk-ı bain/kesin bir boşama olur ve “kadının yararına olacak az çok/bir müt’a”, vermek gerekir. Sonucunu tespit eder.⁵⁹⁴

Elmalılı bu âyetten hemen sonra gelen ve yine mehrin boşanma sürecindeki konumunu belirleyen “*ve eğer onları, kendilerine el sürmeden boşar mehir belirlemiş bulunursanız, o zaman borç, o belirlediğiniz miktarın yarısıdır. Kadınlar veya nikâh akdini elinde bulunduran koca (alacağını) bağışlasa müstesna... Erkekler sizin affetmeniz takvalı olmaya daha yakındır. Aranızda faziletli davranmayı unutmayın, şüphesiz ki Allah her ne yaparsanız görür.*” Âyetinden de; “Eğer mehir takdir edilmişse yani miktarı kesin olarak belirlenmişse ve zifafa girmeden önce boşanma olmuşsa, bu durumda kadına vaat edilen mehrin yarısının verilmesi gerekir. Kadın isterse bunu düşürür veya kocaya bağışlayıp almayabilir. Fakat takvaya uygun olan kadının mehiri düşürmesi veya almaması değil, erkeğin fazlasıyla mehirini kadına vermesidir. Sonuçlarını çıkarır. Müfessirimiz, özellikle bu durum üzerinde durmuş ve Ashabdan Cübeyr İbn Müt’im Hazretlerinin de böyle mehrin tamamını vermiş ve “Ene ehakku bil’afvi:” ben, mehrin (diğer yarısını da) bağışlayıp, (tamamını vermeye) daha layıkım dediğini aktarmıştır. Müfessirimiz Âyette zikredilen “*Nikâh düğümü elinde olan*” kimseden kastedilenin; sanki kadının velisi olarak anlaşılmaya müsait olduğunu, Fakat önce ki anlamı vurgulayan “*ve affetmeniz takvalı olmaya daha yakındır*” kısmı ile bunun “Evlenme ve boşama yetkisine sahip kocalar” olduğunu, dolayısıyla velilerin bu kapsamın dışında olması gerektiğini vurgular. Bu görüşünü âyette geçen “*...affederse...*” kısmıyla ilişkilendirerek, şu şekilde ilişkilendirir: “*Nikâh bağı elinde olan affederse...*” ifadesiyle, karısını cinsel ilişkiye girmeksizin boşayan erkeğin; kendisine terettüp eden yarım mehri geri istemeyip affetmesi, yani bundan vazgeçme mertliğini gösterebilmesi teşvik edilmiştir. Çünkü mehrin yarısını alma hakkına sahip olan kocanın bu hakkından vazgeçerek, mehrin tamamını boşadığı hanıma bağışlaması, erdemliğinin ve üstünlüğünün bir göstergesidir.”⁵⁹⁵

Müfessirimiz, “*ولا تنسوا الفضل بينكم ان الله بما تعملون بصير*”, kısmı ile “aranızda erdemli davranışı da unutmayın, birbirinize karşı iyilik ve faziletle davranmayı da elden bırakmayın çünkü her ne yaparsanız, Allah onun farkındadır, hakkıyla görür ve bilir.”

⁵⁹⁴ Elmalılı, *age.*, II, 182.

⁵⁹⁵ Elmalılı, *age.*, II,183-184.

Dolayısıyla iki taraf da haklarını bağışlamak suretiyle aralarındaki erdem ve iyiliği terk etmesinler, kadın bağışlarsa, bu erdemi o elde etmiş olur, erkek mehrin diğer yarısını da katarak tam olarak verirse, erdemliğini ve iyiliğini kanıtlamış olur. Bundan ötürü, nikâh, boşama ve mal derdiyle dünyaya dalıp, erdemli ve iyi davranışları unutmamalıdır. Şeklinde anlayarak tefsir eder.⁵⁹⁶

Buraya kadar anladığımız kadarıyla Elmalılı'nın da savunduğu gibi her nikâhın kadına kazandırdığı bir mal olmalıdır. Çünkü bu mal, kadını düşmüş olduğu mahrumiyetten bir nebze olsun kurtaracak ve kadına güven verecektir. İşte bu hükümler İslam'ın kadına verdiği önemi ve kadını koruma yaklaşımını bize açık bir şekilde göstermektedir.⁵⁹⁷

2.1.3.1.2. Nafaka

Sahih nikâh akdinin koca tarafına yüklediği sorumluluklardan birisi de nafakadır. Kısaca bir insanın eş ve çocuklarına sarf ve infak ettiği şey diye tanımlayabileceğimiz nafaka, Fıkıh ıstılahında ise; yiyecek, giyecek, mesken ile bunlara tabi olan şeylerden ibarettir şeklinde tanımlanmıştır. Genel olarak kadının içtimai seviyesine göre normal bir hayat sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu ve kocanın da temini ile yükümlü bulunduğu şeylerin tümü nafaka kavramı içinde yer almaktadır.⁵⁹⁸

İslam Hukukunda koca; karısının yiyecek, giyecek, mesken, tedavi ve ilaç giderleri ile beraber, sosyal ve ekonomik durumuna göre de hizmetçi masraflarını karşılamak zorundadır. Kadın zengin olsa bile nafaka sorumluluğu kocasına aittir.⁵⁹⁹ Meşruiyetini, Bakara 2/233 ve Talak 65/6-7 nci âyetleri ile aşağıda gösterdiğimiz ilgili hadislerden almıştır.⁶⁰⁰ Nafaka kocanın karısına karşı en önemli sorumluluklarından birisidir.⁶⁰¹ Nafakanın miktarı belirlenirken, kocanın mali imkânına ve o memleketin örf ve âdetine bakılır.⁶⁰²

Bir erkek nafaka yükümlülüğünün altına ancak şu şartlar gerçekleştiğinde girer; tarafların evliliği sahih olmalı, fasit ve batıl evlilikler nafaka mecburiyeti doğurmaz. Karı kocalık ilişkisinin sürdürülebileceği bir birliktelik şarttır, yani kadın kocasının istifade edeceği bir durum ve yerde bulunmalıdır. Kadın evliliğe hazır bir fizik olgunluğuna

⁵⁹⁶ Elmalılı, *age.*, II, 184.

⁵⁹⁷ Elif Demirci, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Kadınlara İlgili Hukuki Görüşleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), GÜSBE., Ankara, 2010, 83.

⁵⁹⁸ Acar, *age.*, 189-190.

⁵⁹⁹ Acar, *agm.*, 190; Yaman, *age.*, 50-51; Ferruh *age.*, 140.

⁶⁰⁰ Buhari, Nafaka, 1-4 ve 9; Müslim, Hac, 147; İbn Mâce, Ticâret, 68; Ebû Davûd, Menâsik, 57.

⁶⁰¹ Acar, *age.*, 191; Ferruh, *age.*, 140-141.

⁶⁰² Ferruh, *age.*, 140.

sahip olmalıdır. Ergenlik çağına ulaşmayan bir eş nafaka almaya hak kazanamaz. Bir kadın kocasından nafaka hak etmesinin en önemli şartlarından bir tanesi de kocasına itaat etmesi ona karşı gelmemesi yaptığı her şeyde ondan izin almasıdır.⁶⁰³

Şimdi Elmalılı'nın nafaka konusunun dayanağı olan âyetlerin yorumuna geçelim:

“...Çocuk kendisinin olan (baba)ya da, emzirenlerin yiyecekleri ve giyecekleri, bilinen (geleneğe) uygun olarak, bir borçtur; bundan ötürü, herkes ancak kendi gücüne göre sorumlu olur...”⁶⁰⁴ Âyetin bu kısmını değerlendirmeye geçerken bir öncesindeki “anneler çocuklarını, emzirmenin tamamlanmasını isteyenler için, iki tam yıl emzirirler” bölümüyle bağlayarak, süt emziren annelerin giyim ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında tefsir eder. Bu durumda müfessirimiz; “âyetteki “Anneler” tabiri, umumi bir ifade olup boşanmış veya hali hazırda nikâhlı olan bütün anneleri kapsadığını söyler. Bu anneler, Allah'ın hükmüne göre çocuklarını iki yıl emzirirler ve emzirmeleri gerekir çünkü bu Allah'ın emridir ki bu süre en üst süredir bu kadar emzirmek istemeyenler bu süreyi aşağıya çekebilir bu da caizdir.”⁶⁰⁵ Şeklinde bir giriş değerlendirmesi yapar.

Elmalılı âyetin devamındaki “و على المولود له رزقهنّ و كسوتهنّ بالمعروف” kısmına getirdiği yorumda ise şu değerlendirmelerde bulunur. “Mevlûdünleh, yani çocuk kendisi için doğmuş olan ve onun doğmasına sebep ve nesebine sahip olmuş bulunan baba üzerine de o annelerin ücretleri olmak üzere, yiyeceklerini ve giyeceklerini sağlamak zorunludur.” Burada geçen “yiyecek ve giyecek” ten kasıt yukarıda da ifade ettiğimiz üzere “nafaka”dır. Bundan dolayı baba; annenin bu yükümlülüğüne binaen (çocuğunu emzirmesi ve bakması) onun nafakasını karşılamak zorundadır. Bir babanın çocuğunun maslahatını gözetebilmesi, ancak onu emziren annenin nafakasını uygun bir şekilde teminiyle mümkündür. Çünkü çocuğun yeterince gıda alabilmesi, kendisini emziren annenin iyi bir şekilde beslenmesine bağlıdır diyebiliriz. Fakat bu bakım yani “nafaka” nasıl olursa olsun değil “marufa uygun olan miktarda, yani babanın gücüne göre, iki tarafın durumu ve vaziyetine uygun olarak, bir hâkimin uygun ve elverişli görebileceği miktarda vaciptir. Çünkü Allah (c.c.); “hiçbir kimse, gücünün yettiğinin üstünde bir şeyle yükümlü olmaz.”⁶⁰⁶ Diye buyuruyor.

Elmalılı âyetteki “لا تضارّ ولا تضارّ والدّة بولدها ولا مولود له بولده” ibaresini “ne çocuğu yüzünden

⁶⁰³ Yaman, *age.*, 50-51; Acar, *age.*, 191; Ferruh, *age.*, 140-142.

⁶⁰⁴ Bakara, 2/233.

⁶⁰⁵ Elmalılı, *age.*, II, 174-175

⁶⁰⁶ Elmalılı, *age.*, II, 175.

anneye, ne de çocuğu yüzünden babaya zarar verilmeye kalkışılmasın, onlara zarar vermeye girişilmesin, hiçbirine zarar verilmesin” şeklinde açıklama yapar ve Efendimizin şu hadisiyle açıklamasını delillendirir. لا ضرر ولا ضرار لا “ne doğrudan zarar vermek vardır, ne de zarara zararla karşılık vermek vardır.”⁶⁰⁷

Şuana kadar hayatta olan babanın durumunu açıkladık peki eğer baba ölürse nafakanın durumu ne olur? Şimdi ona bakalım; وعلى الوارث مثل ذلك “varis üzerine de onun gibi düşer.” Cümlesini müfessirimiz şöyle değerlendirir; bu varis ya babanın veya çocuğun varisidir. Eğer ölen babasına varis olan çocuğa yeteri kadar mal kalmışsa bu mal onadır yani çocuğadır, fakat eğer herhangi bir mal kalmamışsa bu durumda baba tarafından çocuğa mirasçı olabilecek fakat nikâhı da düşmeyecek bir yakınına bu çocuğun nafakası vacip olur.⁶⁰⁸

Elmalılı'nın “o kadınları, gücünüzün yettiğinden oturmakta olduğunuz yerin bir kısmında oturtunuz ve üzerlerine baskı uygulamak için onlara zarar vermeye kalkışmayınız. Ve eğer yüklü (hamile) iseler, yüklerini bırakıncaya kadar ihtiyaçlarını karşılayın. Sonra sizin hesabınıza emzirirlerse, o zaman da ücretlerini verin ve aranızda güzellikle görüşün. Eğer zorluğa düşerseniz, o durumda baba hesabına diğer bir emzikli emzirecektir.”⁶⁰⁹ Âyetinin yorumuna gelince; “اسكنوهنّ من حيث سكنتم من وجدكم” ifadesini; “boşanıp da iddet içinde bulunan kadınları, boşanmadan önce olduğu gibi, gücünüzün yettiğinden, yani kendinizin oturmakta olduğunuz yerden bir kısmında oturtunuz.” şeklinde değerlendiren müfessirimiz, aynı âyette geçen “vücd” kelimesi üzerinden açıklamasına şöyle devam eder; “vücd”, “insanın tâkatı, gücünün yetebildiği gücü, varlığı” demektir. Bu nedenle, kadının, kocasına gücünün yetemeyeceği şekilde, bir eve yerleştirilmesini istemeye hakkı yoktur.⁶¹⁰

Nafaka ile mükellef olan israf ve kısıntıya gitmeden eşi için yeteri kadarını örf'e göre takdir etmelidir. Nafaka takdirinde kocanın maddi durumu dikkate alınmalıdır. Maddi zorluk çeken kocaya anlayışlı davranarak onunla kader birliği yapılmalı ve kendisinden gücünün dışında hiçbir şey talep edilmemelidir. Bu anlayış nafaka kapsamına giren tüm durumlar için geçerli olmalıdır.⁶¹¹ Nitekim Kur'ân şu âyetlerle nafaka sorumlusuna destek verilmesini istemektedir. “... Allah güçlükten sonra kolaylık verir...”⁶¹² Ve “borçlu darda ise eli genişleyinceye kadar ona mühlet verin.”⁶¹³

⁶⁰⁷ İbn Mâce, Ahkâm, 17;

⁶⁰⁸ Elmalılı, *age.*, II, 175.

⁶⁰⁹ Talâk, 65/6.

⁶¹⁰ Elmalılı, *age.*, VIII, 442.

⁶¹¹ Elmalılı, *age.*, VIII, 444-445; Acar, *age.*, 192.

⁶¹² Talâk, 65/7.

Elmalılı, bu hükümlerin sağ olanlar için geçerli olacağını vurgulayarak, kocası ölen kadının iddeti müddetince evde kalma ve geçimlik isteme hakkının olmadığını, artık o da diğer mirasçılar gibi terekede ki payı ne ise ondan payını alabileceğini başka hakkının olmadığını ifade ediyor.⁶¹⁴

Âyetin devamına getirdiği yorumda da; kocanın boşayıp da iddetini bekleyen kadını sahipsiz bırakmaması gerektiğini boşamadan önce nasıl baktıysa aynen şimdide öyle bakmak zorunda olduğunu söyler. Fakat koca bunu yaparken de, kadını bu hakından mahrum edebilmek için herhangi bir girişimde bulunmasın ona baskı yapıp bezdirmesin. Bununla birlikte eğer o boşanmış kadın hamile ise ki zaten iddet beklemenin en önemli sebebi ve hikmeti, bir gebeliğin olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. İşte o zaman doğum zamanına kadar kadına harcamada bulunmak, geçimini sağlamak onu barındırmak veya evinden çıkarmamak koca üzerine vaciptir, şeklinde değerlendirdikten sonra bu bağlamda, mezhep imamlarının boşanma tarihinden sonra gebelik süresi ile alakalı olan görüşlerine vurgu yapar.⁶¹⁵

Müfessirimiz âyetin *ارضعن لكم فاتوهن اجورهن* kısmını da iddet bekleyen kadının; kocasının kendisinden, olan çocuklarını emzirmesi halinde, süt emzirme ücretine hak kazanacağını ifade ederek yorumlamıştır. Elmalılı bu hususu biraz daha açarak şunları ifade etmiştir: Çocuğun tüm bakım ve ihtiyaç giderleri ilk önce babaya aittir. Annenin de hidâne yani çocuğu kendi kucağında bulundurup ona fiilen bakma hakkı vardır. Çocuğun hakkı da ilk önce anne sütü emmektir. Dolayısıyla eğer çocuğun annesi yani boşanmış olan kadın, hidane hakkını kullanıp da babasının hesabına olarak ücretle o çocuğu emzirecek olursa, babanın bunu kabul edip ücretini vermesi gerekir. Yok, eğer anne ücret istemez kendi hesabına emzirirse o zaman baba ücret vermek durumunda değildir fakat giyim ve diğer giderlerini karşılar bu tür şeyleri de aralarında konuşup kararlaştırmaları gerekir.⁶¹⁶

Müfessirimiz âyetin son bölümünü oluşturan *وَأْتِمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِن تَعَاَسَرْتُمَ* وَاٰتَمِرُوۡا بَيْنَكُمْۙ بِمَعْرُوۡفٍۙ وَاِنْ تَعَاَسَرْتُمۡ لَهَاۙ اٰخَرٰى**ۙ** bairesini açıklarken; iki tarafın da kendi durum ve konumları ile beraber çocuğun da durumunu temel alarak, mümkün olduğunca anlaşma zeminini aramaları gereği üzerinde durur. Annebabanın, çocuğun menfaatini göz önüne alarak, görüşüp anlaşmaları esastır. Ne baba cimrilik ederek ne de anne zorluk çıkararak işi yokuşa sürmemesi, istişare ederek gerekli olan ücreti ve çocuğun nafakasını kararlaştırması gerekir. Ancakanlaşma sağlanamazsa, babanın bir sütanne bulması

⁶¹³ Bakara, 2/280.

⁶¹⁴ Elmalılı, *age.*, VIII, 442; Bakara, 2/240.

⁶¹⁵ Elmalılı, *age.*, VIII, 442.

⁶¹⁶ Elmalılı, *age.*, VIII, 443.

zorunludur. Fakat çocuk annesinden başka kadının memesini almadığı takdirde, o zaman çocuk yıpranmasın diye anne “ecr-i misil” ile yani normal piyasada genel ücret ne ise, o ücretle emzirmeye hâkim tarafından mecbur tutulur. Âyette, anlaşmasağlanamadığı takdirde hem anneye hem de babaya bir kınama söz konusudur. Anne, çocuğuna annelik etmemiş, şefkat duygusu beslememiş, Allah’ın kendisine vermiş olduğu sütü çocuğundan esirgemiş ve emzirmeyip başka bir kadının emzirmesine razı olmuştur. Baba da, çocuğunu hem annesinden koparmış hem de başka ellere teslim etmek suretiyle annesine vereceği miktardan daha fazla miktarı vermek zorunda kalmıştır. İşte tarafların bu halleri kınanmalarına neden olmuştur.⁶¹⁷

Müfessirimiz, nafaka başlığı altında incelenen “*eli geniş olan, kendi genişliğine göre infakta bulunsun, rızkı dar olan da Allah’ın ona verdiğiinden infak etsin. Allah bir kişiye, verdiğiinden başka teklif etmez; Allah bir zorluğun peşinden bir kolaylık yaratır.*”⁶¹⁸ Âyetini ise Furkan Sûresinin “*ve onlar ki, infak ettikleri zaman israf etmezler, hakkını da kısmazlar, ikisi arası, denk giderler*”⁶¹⁹ Âyeti ile ilişkilendirerek ele alır. Bu minvalde; infak ile yükümlü olan kimsenin kendi durumu ve imkânı neye elverişli ise ona göre hareket etmesi gerektiğini vurgulayarak, herkesin kendi rızkına göre infakta bulunması gerektiğinin altını çizer. Böyle yapsın Çünkü Allah kimseye gücünden, güç yetirebildiğinden öte bir şey yükümlülük yüklemeyiz. Bu her konuda böyledir zengin zenginliğine göre, fakir de fakirliğine göre yükümlü olur. Borç ta bir imkân sayılır bulabilirse daha sonra vermek üzere iyi niyetle borçlansın. Yoksullar ve fakirler hallerine sabretsinler Allah tan ümitlerini kesmeden bulabildikleri ile kanaat etsinler. Allah her bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.⁶²⁰ Şeklinde değerlendirmede bulunarak âyetin tefsirini bitirir.

2.1.3.1.3. Eşler Arası Adaleti Gözetme

Bir erkeğin birden çok kadınla evli olmasına “taaddüd-i zevcat, polgamy” denildiği gibi, bir kadının birden çok erkekle evli olmasına da “taaddüd-i zevcat, polyandr” denir. Fakat umumiyetle dinlerde ve beşeri sistemlerde çok evlilikten “taaddüd-i zevcat” kast edilen bir erkeğin birden çok kadınla evli olmasına yani çok karılık olmuştur.⁶²¹ Polijini olarak da tanımlanan bir erkeğin birden fazla kadınla

⁶¹⁷ Elmalılı, *age.*, VIII, 444.

⁶¹⁸ Talâk, 65/7.

⁶¹⁹ Furkan, 25/67.

⁶²⁰ Elmalılı, *age.*, VIII, 445.

⁶²¹ Kevser Kâmil Ali & Salim Ögüt, “Çok Evlilik”, *DİA.*, VIII, 365.

evlenmesi toplumsal yapı ve bunu belirleyen mekanizmaların işleyişine bağlı olarak ortaya çıkmıştır.⁶²²

Çok evlilik uygulaması insanlık tarihinde yaygın rastlanan bir olaydır. Eski Babil ve Mısır'da yaşayan milletler den tutun da Atinalılar, Hintliler, İranlılar ve Slavlara varıncaya kadar birçok millet ve toplumda çok evliliğin mevcut olduğu bilinmektedir.⁶²³ İslam öncesi Türkler arasında da ilk eşin rızası ve çocuğun olmaması halinde ikinci bir evliliğin gerçekleştirildiğini biliyoruz.⁶²⁴ Eski Bizans, roma ve iran'da çok evlilik mevcut idi, Yahudilik ve Hristiyanlıkta da çok evliliği yasaklayan veya sınırlayan bir hüküm olmamıştır. İnsanların önderleri oldukları için başta Hz. İbrahim, Hz. Ya'kup, Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman olmak üzere hemen hemen tüm peygamberlerin hayatında teaddüd-i zevcat vardır. Eski ahid bu kurumu onaylamakta, ahd-i cedid de ruhban sınıfı dışındakiler için caiz görmektedir.⁶²⁵ Aynı şekilde Çok evlilik konusu, Cahiliye dönemi Arapları arasında da yaygın bir uygulamaya sahip olup evlenen kadınların sayısı konusunda herhangi bir sınırlama yoktu, öyle ki bir tek şahsın, aile ocağına dört yüz kadın topladığı rivayet edilmiştir.⁶²⁶

Ancak İslam dini geldikten sonra tek evliliği teşvik etmekle birlikte zarurete binaen çok evliliği caiz görmüş ve onu bazı kayıtlarla sınırlandırmıştır. Bu sınırla, en çok dört kadınla evlenmeye izin vermiştir ve bunu da adalet şartına bağlamıştır.⁶²⁷ Günümüz toplumlarında kurulan ilişkilere baktığımız zaman çok evlilik meselesinin önemini daha iyi anlayabiliriz, özellikle kurulan gayr-ı meşru ilişkiler bu konunun problemlerinden sadece bir tanesini teşkil etmektedir.

Bu kurumun meşruîyyetî Kur'an⁶²⁸ ve sünnetle⁶²⁹ sabittir. Bu kurumun ele alındığı hükümlerden anlıyoruz ki bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi meşrudur ve bu İslam'ın bir ruhsatıdır. Bu ruhsatın uygulanabilirliği keyfe göre değil belirli durum ve şartlara göredir. Bu bağlamda kişi birden çok kadınla evlenmeye niyet ederse bu şartları taşıması gerekir bu şartların en önemlisi eşler arası adaleti gözetmektir. Bunu yerine getirmek çok zor olduğundan tek bir kadınla evlenmek, ailenin saadeti ve

⁶²² Namık Sinan Turan, "Modernleşme Olgusunun Osmanlı Toplum Yaşamına Yansımaları Ve Ta'addüd-i Zevcat (Çokeşlilik) Sorunu", 117.

⁶²³ Kâmil Ali & Ögüt, "Çok Evlilik", VIII, 365.

⁶²⁴ Turan, "Modernleşme Olgusunun Osmanlı Toplum Yaşamına Yansımaları ve Ta'addüd-i Zevcat (Çok Eşlilik) Sorunu", 117.

⁶²⁵ Ed., Çakan, *age.*, 244.

⁶²⁶ Kâmil Ali & Ögüt, "Çok Evlilik", VIII, 366; Ferruh, *age.*, 115-116; Varol, *age.*, 44-46; Sadreddin Gümüş, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Aile Hayatı*, Ravza Yayınları, 104.

⁶²⁷ Nisa, 4/3; Ferruh, *age.*, 116.

⁶²⁸ Nisa, 4/3. Ve 129. Ayetlere bkz.

⁶²⁹ Ebû Dâvud, Nikâh, 38; Tirmîzî, Nikâh, 42.

tolumun huzuru için daha uygun görülmüştür. Fakat yine de çok kadınla evlenme kapısı kapatılmamıştır.⁶³⁰

Şimdi müfessirimizin konuya ilişkin âyetlerin yorumuna geçelim, “eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâh edin ve eğer bu şekilde adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane veya sahip olduğunuz bir cariye alın, haksızlık etmemek için bu daha uygundur.”⁶³¹ Âyetini, bir önceki âyetle ilişkilendirerek genel manada konu olan “yetimler” mevzusu üzerinden tefsir eder. Bu bağlamda giriş mahiyetinde değerlendirebileceğimiz müfessirimizin yorumları şu şekilde geliştirmiştir:

Âyettegeçen “yetimler” kavramı üzerinde duran Elmalılı, bu kavramı; babaları vefat etmiş kız veya erkek çocukları anlamına geldiği gibi kocasız kalmış kadınlar şeklin de detanımlamıştır. Bu bağlamda müfessirimiz, yetimlere adaletsiz davranmaktan nasıl korkuyorsanız kadınlara da adaletsiz davranmaktan korkun. Yetim olanların mal can ve namuslarını koruyup onlara sahip çıktığınız gibi, aynı şekilde kadınların da can mal ve namuslarını koruyun onlara sahip çıkın, Bu konuda Allaha korkun.⁶³² İfadelerini kullanır.

Önceki âyetler de geçen “اليتيمى” kavramı ilgili bir ilişki kurmak suretiyle bir değerlendirme de bulunan müfessirimiz. Aile hayatında çok önemli bir yere sahip olan yetimlerin cahiliye döneminde ki durumlarını açıklamaya devam eder, bu minvalde olan *وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى* kısmını, eğer yetimler hakkında adil davranamayacağınızdan korkarsanız” yani onların namus can ve mallarını muhafaza edip emniyette tutamayacağınızdan endişe duyarsanız ki duymanız da gerekir çünkü bu önemli ve tehlikeli bir iştir. Şeklinde manalandırır. Bu durumda takip edilecek yolu da âyetin şu cümlesinin ışığında şöyle açıklar; *فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ* “durumunuza göre kadınlardan ikişer, üçer, dörder tane size helal ve hoş olanlarla nikâh yapınız.” Şeklinde mana veren müfessirimiz tahlilinde; yetimlerin haklarını ödeyemeyecek ve bu konuda adaletsizlik yapacak kişilerin ancak durumlarına göre dörde kadar kadınla nikâh yapmalarına müsaade edilmiştir. Bunu yapmakla, “hem bu kadınlara yardım etmiş olursunuz, onları koruyup kollamak suretiyle sevapta işlemiş olacaksınız hem de erkekler, sizde kendinizi günahaftan daha fazla koruyabileceksiniz. Yalnız bu kadar kadını idare etmek aralarında adaleti sağlamak gerekir.”⁶³³

⁶³⁰ Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, (Ed., Çakan), 246; Varol *age*, 44-45.

⁶³¹ Nisa, 4/3.

⁶³² Elmalılı, *age*., III, 22.

⁶³³ Elmalılı, *age*., III, 22.

Müfessirimiz, فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً kısmına getirdiği yorumda ise, nikâhladığınız kadınlar arasında adaleti sağlamak zor olarsanız ki bu normaldir. İşte bu kadar fazla kadın arasında adaleti sağlamak zor olacağından ve yalnız bir kadının hakkını gözetebilmek daha kolay olduğundan bir kadınla evlilik size yeterlidir. Buradaki فَوَاحِدَةً kelimesinin İmam Cafer kıraatinde sonu ötreli okunduğundan “bir kadın yeterlidir.” Anlamındadır. Eşler arası adaletin sağlanamayacağının bilinmesi durumunda, birden fazla kadınla evlenmek yerine bir eşle yetinilmesinin tercih edilmesi, daha kolay ve sağlıklı olacağına göreğünü vurgular.⁶³⁴

Âyetin son bölümünü oluşturan اوما ملكت ايمانكم ذلك ادنى الا تعولوا kısmını ise “veya elinizde varolan cariyelerle yetinin, o, yani bir kadınla evlenmek, zulmetmemenize, haksızlık yapmamanıza daha elverişlidir.” Şeklinde manalandırdıktan sonra, duruma göre tek bir kadınla evlenmenin göreğini vurgulayan şu ifadeleri kullanır; “birden çok kadının hukuku korumak onlar arasında adaleti sağlamak tek bir kadının hakkını korumaktan daha zor olacağından bir eşle veya elinizdeki cariyelerle yetinilmesi vurgulanmıştır. Bu zulme düşmemeniz ve adaletli davranmanız açısından daha uygundur.”⁶³⁵

Elmalılı, “eğer yetimler hakkında adil davranmayacağınızdan korkarsanız” bölümünün bir şart cümlesi olduğunu ve bu şartın danikâh emrine bağlandığını ifade ederek, bu konuyla alakalı rivayetlerin çok olduğunu, bazılarının âyetin iniş sebebini, bazılarının ise onun hikmet ve faydalarını gösterdiğinin bilgisini veriyor. Kendisinin de sebebi nüzulü daha açık şekilde gösteren, aşağıda da zikredeceğimiz şekilde olan Hz. Aişe'nin rivayetini kabul ettiğini vurguluyor.

“Buharî ve Müslim’de rivayet edildiği üzere, Urve b. Zübeyir (r.a.) demiştir ki: Ben, Hz. Aişe (r.ah.)’dan “وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَقْسُطُوا فِي الْيَتَامَى” âyetinin anlamını sordum. Dedi ki: “Ey yeğenim, bu, o “yetim” kızlardır ki velisinin koruması altında bulunur ve malda da ortaklıklar. Malı ve güzelliği velisinin hoşuna gideri, mehri konusunda adil davranmayarak kendisiyle evlenmek ister, başkalarının vereceği Mehir kadar mehir de vermez. İşte bu âyette o gibi velilerin hak ve adaleti gözetleyip mehirlerini özellikle en yüksek miktarına ulaşmadıkça gözetimi altında bulunan yetim kızları kendilerine nikâh etmelerini yasaklandı ve hoşlarına giden diğer kadınlarla evlenmeleri emredildi.”⁶³⁶

Buna göre müfessirimiz, âyetin temel iniş sebebini şöyle açıklıyor: Yetimlerle mal ve güzellikleri için, başkalarıyla da nikâh yapmalarını engelleyip verilmesi gereken

⁶³⁴ Elmalılı, *age.*, III, 22.

⁶³⁵ Elmalılı, *age.*, III, 22-23.

⁶³⁶ Elmalılı, *age.*, III, 23.

mehri de pek az verip zorla nikâhlanan ve bu şekilde onları aslında malları ve güzellikleri için elde tutmaya çalışan ve buna mukabil, güzel olmayıp fakir olan yetimlerin ortada kalmasına sefaletle düşürülmesine seyirci kalan ve sebep olan veliler hakkında inmiştir. İniş hikmeti ise: yetim kızlar nezdinde tüm kadınlara ve cariyelere adaletli davranılması gerektiğini, bu konuda bir teşvik söz konusudur, şekilde değerlendiriyor. Ayrıca bu âyetin, birden fazla kadınla evlenmeyi sınırlandırması, kadınlara karşı gösterilmesi gereken adaletten kaynaklandığını, birden fazla kadınla evlenmeye müsaade etmesi de kadınların sefaletle ve zinayadüşmelerini engellemek ve çocuk doğuran anaların sayısını artırmak gibi hikmetleri barındırdığını ifade ediyor.⁶³⁷

Müfessirimize göre, bu âyetin iniş sebebi özel olmasına rağmen, anlam ve hükmü geneldir. Yani “Yetimler” kelimesinin genel ve özel olarak kapsadığı tüm kadınlar, bunlar; yetim çocuklar, evli kadınlar/evli olmayan kadınlarla beraber, aynı zamanda dolaylı olarak dul kadınları da kapsar. Bu bağlamda nikâh konuları kul haklarından başka Allah haklarını ve kamu hukukunu da içermektedir. Bu sebeple nikâh hem hak hem de ödevdir. Hem insanlar arası bir muamele hem de ibadettir. Yüce Allah evlilik kurumunun tüm ayrıntılarını göstererek, erkekleri teşvik etmiş nikâhlanmaya özendirmiş bununla birlikte kadınlara adaletli davranmalarını emir buyurmakla birlikte, Erkekler ve kadınlar Nikâh sayesinde haksızlıktan, ahlaksızlıktan ve zinadan kurtulacaklarını emir ve haber buyurmuştur.

Yetim ve kadın haklarının korunması noktasında nikâhın çok önemli bir esas olduğunu, akla uygun olan birden fazla kadınla evlenmenin, kadınların hakları ve şereflerinin korunmanın gereklerinden olduğunu ve fakat bunun kadınlara adaletle taksimi ile tatbik edilmesinin gerektiğini ve bu şekilde birden fazla kadınla evlenmenin erkeklere ağır yük ve vazifeler yüklediğinden dolayı hakka riayet edemeyip adaletsizlikten korkanların bir kadınla veya cariyelerle yetinmeleri lazım geleceğini anlatmış ve siz Allah’ın sakındırma emirlerine karşı yetimlerin ve kadınların haklarını gözetmemekten korkan insanlarsınız, durumunuza göre bu etraflı açıklama çerçevesinde hareket etmeniz gerekir, buyurmuştur ki, işte “*Yetimler hakkında adalet yapmamaktan korkarsanız.*” şartının manası bu olmuş oluyor.⁶³⁸

Elmalılı daha sonra âyette geçen “فانكحوا” kelimesi bağlamında bir değerlendirme yapar, “evleniniz” şeklinde anlam bulan bu kelimenin etrafında farklı farklı görüşlerin ileri sürüldüğünü ifade ettikten sonra kendisinin de Hanefilerin görüşü olan; bireysel

⁶³⁷ Elmalılı, *age.*, III, 26-27.

⁶³⁸ Elmalılı, *age.*, III, 27.

olarak nefsin şehvetinin coşması durumunda evlenmenin farz, normal durumlarda, efendimizin, “*evlilik benim sünnetimdir, benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir.*” Hadîs-i şerifi gereğince müekked sünnet, kadına haksızlık etme hali söz konusu olması halinde de mekruh olacağı görüşünü benimsediğini ifade etmiştir. Ayrıca bazı Hanefiler nikâhın farz-ı kifaye olduğunu da açıkladıklarını ifade edip kendisinin de âyetten böyle bir hüküm çıkardığını şöyle aktarıyor: Bu durumda nikâh ümmetin geneli açısından farz olmuş oluyor ki, toptan bu işi terk etmeleri durumunda hepsi günahkâr olur. İbadet maksadıyla dahi olsa nikâh terk edilse toplum için büyük bir tehlike meydana gelir. Bu yüzden evlenmek toplum için çok gerekli bir şeydir.

Nikâh böyle önemli bir müessese olduğundan evlenenlere her yönden yardım edilmesi ve evliliğin kolaylaştırılması da bir vazifedir. Çünkü evlenmeyi güçleştirmek, zınayı kolaylaştırmaktır. Ayrıca Nikâh, nafile ibadetle meşgul olmak için toplumdan soyutlanmaktan daha faziletlidir.⁶³⁹

Elmalılı'nın birden fazla kadınla evlenme ile alakalı değerlendirmesini aktaracak olursak; birden fazla kadınla evlenmek temelde bir ruhsattır ve şartları yerine getirildiği takdirde mubahtır. Haksızlık etme endişesi durumu söz konusu olursa da mekruhtur. Ayrıca müfessirimiz, bazı durumlarda âyetin mendup ve belki vacip hükmünün anlaşılabilirliğini de söyler, bu durumlar da, kadın veya erkek için fark etmez zina tehlikesi olduğu zamanlardır. Âyette ifade edilen kadın sayısı da en fazla dörde kadardır. Daha fazla kadınla evlenmek yasaktır.⁶⁴⁰ Dolayısıyla konulan sınırlar da verilen izinlerde belirli hikmetlere binaen konulmuştur buradaki amaç hem kadın hemde erkeğin menfaatidir, doğal olarak toplumun menfaatidir.

Müfessirimiz; konunun temelini oluşturan naslardan olan, “*kadınlarınız arasında her yönden âdil davranmaya ne kadar hırs besleseniz yine güç yetiremezsiniz; bâri (birine) büsbütün meyledip de ötekini askıda kalmış gibi bırakmayın ve eğer arayı düzeltir ve haksızlıktan korunursanız, şüphe yok ki Allah gafur, rahimdir.*”⁶⁴¹ Âyeti ise şu şekilde değerlendirmiştir:

Müfessirimiz genel manada “bir de kadınların arasını denk tutmağa, yani sevgide bile eşitlik üzere adalet yapmaya çok arzu gösterseniz de, kesinlikle buna gücünüz yetmez, nikâhladığınız kadınların hepsine aynı sevgiyi beslemeniz imkânsız buna gücünüz yetmez ki zaten Allah sizi böyle bir şeyle de yükümlü tutmamış, dolayısıyla, bütün ilginizi diğerine verip de, eşlerinizin bazısını ortada kalmış, yani “muallakta”,

⁶³⁹ Elmalılı, *age.*, III, 29.

⁶⁴⁰ Elmalılı, *age.*, III, 29-30.

⁶⁴¹ Nisa, 4/129.

kocalı mı kocasız mı olduğu belirsiz bir kadın gibi, ihmal edilmiş bırakmayınız” şeklinde tefsir ediyor. Bu değerlendirmesini yaparken “eğer aralarında âdil olmamaktan korkarsanız, tek (eş) alın.”⁶⁴² Âyetiyle irtibatlandırarak şu değerlendirmeyi yapar: kadınlarla muamelede iki çeşit adalet vardır birisi “kasm” yani paylaşma diye ifade edebileceğimiz, yanında geceleme sırası burada kadının hakkı olarak ona adaletli ve eşit davranmaktır. Bu da insanın elinde olan yapabildiği şeylerdendir. Yani istemesine bağlı bir fiildir. Diğeri ise sevgi de adalet ve eşitliktir. İşte bu insanın elinde olan bir iş değildir çünkü sevgi insanın isteği dışında gelişen bir olaydır. “فلا تميلوا” ifadesin de kastedilen de bu anlamdır. Burada ki adalet yani sevgide adaletli davranmayı emretmek taşıyamayacağı bir yük yüklemek demektir. Dolayısıyla kocanın yükümlü olduğu adalet, mümkün olan haklar konusundaki adalettir, bunlarda yeme, içme, giyme ve barınma/ev imkânlarını vererek geçimini sağlama ve yanında gecelemedir. Fakat bunlarda bir aile olmaya yeterli değildir. Ayrıca kadına yakınlık davranmak, ara sıra nefsi hazzını karşılamak da çok önemlidir. Bu sebeple taraflar birbirine zulm etmemlidir. Adalet denince her durumda eşitlik demek değildir. Adalet daha uygun olanı, uygun olana tercih edip üstün tutmaktır.⁶⁴³

Müfessirimiz burada kadına eşit davranmanın yeterli olmayacağını ifade ettikten sonra, âyetin irade ve istemesine bağlı ve irade ve istemesi dışında olmak üzere işlerin hüküm açısından ayırt edildiğini bu yüzden Allah (c.c.) “eğer aralarında âdil olamamaktan korkarsanız tek (eş) alın.” Emriyle bir çözüm yolu sunduğunu ifade ediyor.

Âyetin son bölümünü teşkil eden اللَّهُ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا bölümünü ise “ve eğer bir zorunlulukla böyle bir durum olunca, yani eğer geçmişte bir haksızlık yapılmışsa tekrar aralarını ıslah eder, bozulan yönlerini düzeltir ve artık bundan sonra da sadece birine tamamen meyletmekten sakınırsanız, Allah gafur ve rahimdir. Allah geçmişî bağışlar ve rahmetiyle isteklerinize ulaştırır, şeklinde tefsir ederek bitirir.⁶⁴⁴

Müfessirimizin bu konuyla ilgili görüşlerini özetleyecek olursak:

Evlilik kurumu toplum için çok değerli bir konudur, ailenin kurulması bu yüzden teşvik edilmelidir. Taraflar birbirlerinin haklarına tecavüz etmemeli adaletle görevlerini yerine getirmeye çalışmalıdırlar. Birden fazla kadınla evlenme olayı beraberinde hem olumlu hem de olumsuz yönlerini de getirebileceği bir konudur özellikle kocanın eşleri

⁶⁴² Nisa, 4/3.

⁶⁴³ Elmalılı, *age.*, III, 188.

⁶⁴⁴ Elmalılı, *age.*, III, 189.

arasında adaleti sağlamaya çalışması çok zor bir iştir bu sebeple tek bir kadınla nikâh yapmaya veya elindeki cariyelerle kendini muhafaza etmesi uygun görülmüştür. Olurda birden fazla kadınla evlenme mecburiyetinde olan bir koca, sadece bir tarafa meyl etmemeli adaletli ve herkesin hakkını gözeterek eşlerine davranmalıdır. Elinden geldiğince eşlerine hakkaniyetli davranmalıdır haksızlık yapmaktan korunmalıdır gücü neye yetiyorsa onu yapmalıdır zaten Allah gücünün taşıyamayacağı bir şeyi de ona yüklemeyi dolayısıyla eşler arası adalet çok önemlidir. Allah'ın rahmetine nail olabilmenin yolu buradan geçmektedir

2.1.3.1.4. Hanımlarına Karşı Hoşgörülü Davranmak ve Onlarla İyi Geçinmek

Nikâh akdinin erkek tarafına yüklediği görevlerden birisi de, hanımına karşı hoşgörülü olması ve onunla maruf göre geçinmesidir. Maruf ile geçinmek “iyi/hoş/güzel” bir şekilde geçinmek demektir.⁶⁴⁵ Aile saadeti, tarafların birbiriyle uyum içerisinde yaşamak ve karşılıklı haklara riayet etmekle gerçekleşebilir. Kadınların kocalarından iyi muamele görme hakları da bu haklardandır. Koca, karısına karşı sorumluluğunu yerine getirirken onu Allah'ın bir emaneti olarak görmelidir. Emanetlerin ağır ve en önemlisi ise Allah'ın emanetidir. Kişi sevdiği kimsenin emanetine nasıl itina gösteriyorsa, dünyada sevicecek en yüce varlığın emanetine daha fazla itina göstermelidir. Bu yüzden koca karısına zulüm etmemelidir çünkü o Allah'ın bir emanetidir.⁶⁴⁶ Bu konuda Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Kadınlar hakkında Allahtan korkun, çünkü siz onları Allah'ın bir emaneti olarak aldınız...”,⁶⁴⁷ *“Sizin en hayırlınız ailesine hayırlı olanıdır. Ben de ailesine en hayırlı olanınızım.”*⁶⁴⁸, *“Ey ümmetim! Kadınlara karşı iyi davranmanızı tavsiye ederim... Onların sizin üzerinizde hakları vardır...”*⁶⁴⁹

*“Mü'minlerin iman bakımından en mükemmeli, huyu en iyi olanıdır...”*⁶⁵⁰ Şeklinde buyuran efendimiz, iyi bir mü'min olmanın ölçüsünü bu sözleriyle bizlere göstermiştir. İnsanlara iyi davranan, herkese iyilik düşünen, hatır gönül yıkmamak için gayret sarf eden insanlar, iyi huylu insanlardır. Mükemmel imânın ölçüsü iyi huy olduğu gibi, hayırlı olmanın ölçüsü de kadınlara iyi

⁶⁴⁵ Hasan Ali Görgülü, “Eşlerin Hak ve Vazifeleri Bağlamında İslam Hukukçularının Kur'an'da Geçen “Maruf” Kavramı Hakkındaki Görüşleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003/1, 10, 45.

⁶⁴⁶ Varol, *age.*, 53-58; Şahin, *age.*, 164-165; Ferruh, *age.*, 113.

⁶⁴⁷ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 9;

⁶⁴⁸ İbn Mâce, Nikâh, 50.

⁶⁴⁹ İbn Mâce, Nikâh, 3.

⁶⁵⁰ Tirmizî, Rada', 11.

davranmaktır. Erkeğin eşine “Hüsn-ü muamele” göstermeli ona karşı kaba ve sert olmamalıdır, hüsn-ü muamele; cömert olmak, hanımını hoşgörüsü ve güler yüzüyle memnun etmek, ona karşı nazik ve yumuşak huylu olmak, onunla vakit geçirmek sevdiğini hissettirmek onunla şakalaşmak, ona yardımcı olmak, haklarını korumak, ona karşı sabırlı ve saygılı davranmak vb. hususları kapsayan güzel bir davranış metodudur. Evliliğin erkeğe yüklediği vazifelerden bir tanesi de işte budur eşine karşı hüsn-ü müamele ile davranmak. Tabi ki bu ödevin en önemli gayesi aile saadetini sağlamaktır. Sağlıklı ve saadetli bir aile de eşlerin birbirlerine karşı olan görevlerini yerine getirmekle olur.⁶⁵¹

Yüce kitabımız Kur’ân, saadetli bir ailenin esaslarını oluşturmuştur, bu esaslara uyanlar aile saadetini yakalamış olurlar. Bu esaslar Nisa Sûresinin on dokuzuncu âyetinde ele alınmıştır. Burada, nikâhlı eşlerinize iyi geçinmeyi yaptıklarına karşı tahammül gösterip onlara kötü davranmamayı hoşunuza gitmeyen şeyleri yaptıklarında dahi onlara kötü davranmamak gibi konular işlenmiştir. Taraflar birbirlerine sabırlı ve tahammüllü olursa evliliğin en temeli ve gerekli olan şeyi korumuş olurlar birbirlerine olan sevgilerini yitirmemiş olurlar. Bundan dolayı kocanın, dine ve örfüne ters düşmeyen her durumda hanımına karşı anlayışlı ve sevgiye dayalı iyi geçimi benimsemesi, kadının da kocasına itaat edip ona karşı yükümlü olduğu vazifelerini ihmal etmemesi huzurlu âile yapısının oluşabilmesinde önemli etkenlerdendir.

Müfessirimizin bu konuya ilişkin “...onlarla iyi geçinin. Eğer kendilerinden hoşlanmadıysanız, hoşlanmadığınız bir şeyde Allah birçok hayır takdir etmiş olabilir.”⁶⁵² Âyetin yorumuna gelecek olursak:

Elmalılı, *عاشروهنّ بالمعروف* ifadesinin; “kadınlarınızla, maruf şekilde/dinin yadırgamayacağı tarzda iyilikle geçinin” şeklinde manalandırdıktan sonra burada geçen “ma’ruf” kavramını, yatak, yani cinsel ihtiyaç ve harcama konularında onlara karşı insaflı ve cömert, sözlerinizde nazik ve sevimli onlarla sohbet ettiğinizde de gönüllerini hoş tutmak, onların kalbine sürur vermek, gibi hususları kapsadığını ifade eder.⁶⁵³

Âyetin geri kalan kısmına getirdiği yorumda ise; eğer karakterinize uygun gelmeyen veya hoşunuza gitmeyen sohbetler edipte sizi bıktırırlarsa, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da, Allah onda birçok hayır yaratmış olur. Bu sebeple siz onların bir suçu olmamasına rağmen sadece siz sıkıldınız diye hoşunuza gitmiyor diye yani

⁶⁵¹ Varol, *age.*, 53-80; Şahin, *age.*, 28 ve 55.

⁶⁵² Nisa, 4/19.

⁶⁵³ Elmalılı, *age.*, III, 54.

nefsinizin keyfi için onlardan ayrılmayın, böyle bir şeyi düşünmeyin, bunlar yerine sabır ve tahammülle onlarla geçinmeye bakın.⁶⁵⁴ Diyerek değerlendirmelerini bitirir.

3.1.3.2. Kadının Eşine Karşı Sorumlulukları

Nikâh akdinin kocaya yüklediği görevler olduğu gibi buna mukabil kadının da kocasına karşı yerine getirmesi gereken görevleri vardır. Bu görevler arasında, kadının kocasına karşı itaatli olması ve namusuna sahip çıkması en önemlileridir. Kadının görevleri, daha çok ahlaki ve hukuki olmasına karşın erkeğin görevleri, hukuki ahlaki ve ekonomik niteliktedir.⁶⁵⁵ Kadının kocasına karşı yerine getirmesi gereken görevleri ve kocasına karşı tutumu nisa sûresinin 34. Âyetinde etkili ve tafsilatlı bir şekilde anlatılmıştır. Burada erkeklerin yönetici ve hanımlarının hamisi olması istenirken kadınlardan da kocalarına karşı itaatkâr olmaları istenir. Söz konusu âyetin mealini müfessirimiz şöyle vermiştir:

“Er olanlar kadınlar üzerinde hâkimdirler. Çünkü bir kere Allah, birini diğerinden üstün yaratmış, birde erler mallarından harcamada bulunmaktadırlar. Onun için iyi kadınlar itaatkârdırlar, Allah kendilerini sakladığı gibi, kendileri de gaybı muhafaza ederler, serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara gelince: önce kendilerine öğüt verin, sonra yattıkları yerde yalnız bırakın, yine dinlemezlerse dövün. Dinledikleri halde incitmeye bahane aramayın, çünkü Allah çok ulu, çok büyüktür.”⁶⁵⁶

Şimdi müfessirimizin Söz konusu âyetin tefsirine geçelim:

Elmalılı, الرجال قَوْمُونَ عَلَى النِّسَاءِ ifadesini değerlendirirken, erkeklerin mirastaki haklarının fazla olmasının hikmetine bağlayarak yorumlar. Bu bağlamda erkeklerin kadınların işlerini gördüklerini onları gözetip ve koruduklarını bu sebepten onların yöneticisi olduklarını bu hakkın sahibi sayıldıklarını ifade eder. Değerlendirmesine “kavvâm” kavramını tahlil ederek devam eden müfessirimiz, kavvâm kavramını: “bir kadının işine bakan korumasına özen gösteren ve onu yöneten kişi şeklinde tanımlar. Âyette geçen bu kavramla, Erkeğin kadın üzerinde hâkim olduğunu ifade eden Elmalılı, bunu yaparken de keyfine göre değil efendimizin “toplumun efendisi, onlara hizmet edendir” hadis-i gereğince hizmet eşliğinde bir hâkimiyetle yapması gerektiğini vurgular, ayrıca bu yönetim şeklini, “devlet yetkililerinin halkı idare etmeleri gibi, onları idare ederler.” Prensibiyle örneklendirir. Dolayısıyla bir taraftan erkeğin

⁶⁵⁴ Elmalılı, *age.*, III, 54.

⁶⁵⁵ Varol, *age.*, 153-165.

⁶⁵⁶ Nisa, 4/34.

kocalara hitap ettiğini, hanımlarının itaatsizlik edip kocalarına kafa tuttuğunda ise onları yola getirmek için nasıl bir yol izleyeceklerini tarif ettiğini ifade eder. Bu konuda erkeklerin eşlerini yönetme metodlarının nasıl olması gerektiğine dikkat çekildiğini söyler. Bu bağlamda “nüşûz” kavramını: kadının kocasına kafa tutup ona isyankâr bir tavır almasıdır, şeklinde tanımlar.⁶⁶¹ Böyle bir durumda yani iyigeçimi engelleyecek kötü bir durumun meydana gelmesi veya meydana geleceğinin bilinmesi halindemüfessirimiz, erkeğin takip edeceği çözüm yollarını, âyetteki sıraya göre şöyle açıklar: birinci çözüm yolu: Erkek, eşine öğüt ve nasihatte bulunmalı, çünkü nasihat katı kalpleri yumuşatır. Eğer bu yol netice vermezse, ikinci çözüm yoluna geçecek, bu yolda erkek, hanımını yatağında yalnız bırakmalı onun yatağında yatmamalı yani artık hanımıyla cinsel ilişkiye girmeyecek. Ancak bu çözüm yolunda da herhangi bir olumlu gelişme sağlamazsa, üçüncü ve son çözüm yolu olan: dövme yolunu tercih edecek, erkek artık serkeşlik eden hanımını hafifçe ve kusur bırakmayacak şekilde biraz dövecek. Bu yolla erkek, isyan duygusu ile bir düşünüş yaşayan hırçın ve geçimsiz olan hanımına, kadınlık şeref ve terbiyesini hatırlatmak suretiyle evliliğini kurtarmaya çalışacak.⁶⁶²

Ayetin bundan sonraki kısımları hakkında açıklamalar yapan Elmalılı; Bu çözüm yollarının neticesinde kadınlar kocalarına itaat edip asiliklerinden vazgeçtikleri takdirde, artık erkek tarafı da, karılarının daha önce yaptıklarını yapılmamış farz edecek ve buna göre hanımlarına davranacaklar, değerlendirmesini yapar. “Çünkü günahattan tövbe eden, sanki hiç günahı olmayan gibidir.” İfadesiyle de bu açıklamasını temellendirir.⁶⁶³ Bu açıklamadan sonra, erkeklere uyarı niteliğinde olan şu hususların önemine vurgu yapar; erkekler kadınlar konusunda Allahtan korkmalıdırlar, Allah’ın kendilerine vermiş olduğu yöneticilik ve üstünlük yetkisini kötüye kullanmamaları noktasında dikkatli olmaları gerektiğini söyler. Ayrıca kadınlara haksızlık etmemeleri gerektiğini bu bağlamda yaptıkları hataları ve kusurları affetmeleri lazım geldiğine işaret ederek bu konudaki değerlendirmesine son verir.⁶⁶⁴

Müfessirimizin “boşanmaya” ilişkin âyetleri yorumuna geçmeden önce, “evlenmeye” dair görüşlerini şu şekilde özetlemek yerinde olacaktır. Elmalılı’ya göre evlilik insan için gerekli olan ve fitratının da buna muhtaç olduğu bir kurumdur. Bu kurum insana maddi manevi birçok fayda sağlamıştır günahlardan korumuş yok olmasını engellemiştir. Ayetlerde sınırları çizilen evlenme engelleri ise, herkes tarafından anlaşılacak kadar açık ve kesindir. Bu sınırlara uymak kişinin dini ve sosyal

---

⁶⁶¹ Elmalılı, *age.*, III, 79.

⁶⁶² Elmalılı, *age.*, III, 79.

⁶⁶³ Elmalılı, *age.*, III, 80.

⁶⁶⁴ Elmalılı, *age.*, III, 80.

konumunu güçlendirir. Aksi takdirde, kişinin hem dünyası hem de ahireti mahvolur. Mehir; kadının bir hakkı ve ondan faydalanmanın karşılığı olarak erkeğe farz kılınmıştır. Karı-kocaevli olduğu müddetçe kocanın yerine getirmesi gereken üzerine bir borç olan ve kendisinden faydalanma imkânını veren hanımının nafakasını temin etmek bir borçtur. Âyette belirlenen miktarın en üstü olan dört kadınla evlendiği takdirde eşler arası adaleti gözetebilmek mümkün değildir. Dolayısıyla bir kadınla evlenmeyi tercih etmek istenilen huzurun elde edilebilmesi için en uygun yoldur. Erkek, hanımınakarşı iyi muamele edecek ona karşı sabırlı olacak. Çünkü kadınlardın yönünden hassas, akıl yönünden zayıf, yaratılış itibarıyla de narindirler. Evlilik neticesinde kendilerine terettüp eden vazifeleri yerine getiren, kocalarının yokluğundanamus, mal ve evlerini koruyan kadınlar, Allah'a itaatedenlerdendir.

3. BÖLÜM

3.1. ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN BOŞANMA (TALAK) İLE İLGİLİ ÂYETLER HAKKINDA Kİ YORUMU

İslam'a göre boşanma Allah'ın en sevmediği helal işlerdendir. Çünkü toplumun temelini teşkil eden aile kurumunun yıkılmasına sebep olur, aile fertlerini, akrabayı ve toplumu sıkıntıya sokar. Helaldir, çünkü bütün yolları denedikten sonra başka çıkış yolu bulamayan karı-kocanın bundan sonraki yaşamlarında huzur bulmalarına yardımcı olmak üzere, Allah'ın koyduğu bir çıkış yoludur.⁶⁶⁵

Bağı çözmek, ayırmak, serbest bırakmak gibi kök anlamları bulunan “talak” kavramı sahih bir evlilik akdiyle birbirine bağlı olan eşlerin ayrılması şeklinde tanımlanmıştır. Bir hukuk terimi olarak ise, nikâh akdini çözmek ve kaldırmak amacıyla kullanılan belli sözlerle erkeğin evlilik bağı ortadan kaldırmasıdır.⁶⁶⁶Fıkıh kitaplarında, nikâh akdinin feshi ve bu durumdan doğan neticeler talak başlığı altında ele alınmıştır. Vebu ana başlık, talâğın meşrûyeti, kapsamı ve neticeleri gibi alt başlıklarla desteklenmiştir.

Evlilik akdinin tüm esasları, sürdürülebilirliği, önemi ve şartlarıKur'an-ı Kerim tarafından belirlenmiştir, daha önce izah ettiğimiz için üzerinde çok durmadan özetleyelim, kerim kitabımız Kur'ân, evliliği, karşılıklı sevgi ve muhabbetin hissedileceği, yaşanılacağı bir ortam olarak belirlenirken,⁶⁶⁷ bu ortamda istenilmeyen hoş gitmeyen durumlar söz konusu olduğu zaman da da karşılıklı sabır ve anlayışla, tarafların anlaşarak bu sorunların üstesindengelebileceklerine vurgu yapılır.⁶⁶⁸Evlilik kurumunun, kadından kaynaklanan sebeplerden dolayı bozulmaya yüz tuttuğu durumlarda ise, yönetici konumunda olan erkeğe, bozulan bu kurumun tekrar ıslah edilip kurtarılması için bazıçözüm yolları gösterilir.⁶⁶⁹Eğer ki taraflar arasında oluşan bu problemlerin ıslahı için önerilen çözüm yollarıda bu ilişkiyi kurtarmaya yetmezse; bu takdirde Allah,kerim kitabın da, karı-kocanın arasının düzeltilmesi için her ikisinin de rıza gösterecekleri iki arabulucunun görevlendirilerek, problemin çözüm yoluna gidilmesiniemreder. Bu arabulucular vesile kılınarak Eşler, aralarında ki sorunları tekrar barışarak çözmelerini ister⁶⁷⁰ Eğer bu son çözüm yolu da tarafların arasını düzeltmeye

⁶⁶⁵ Yunus Vehbi Yavuz, “Kur'an'da Boşanmanın Mertebeleri”, *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, Temmuz 98, 9, 25

⁶⁶⁶ Ferruh, *age.*, 181; Yaman, *age.*, 6; Acar, *age.*, 244-245.

⁶⁶⁷ Rum, 30/21.

⁶⁶⁸ Nisa, 4/19 ve 128.

⁶⁶⁹ Nisa, 4/34.

⁶⁷⁰ Nisa, 4/35.

yetmezse; ailenin sağlam ve mesut olarak devam etmesi imkânsız hale gelmiş, eşler arasında ki kavga gürültü ailenin selametini tehdit eder ve çocukların yetişmesini olumsuz etkilemişse, bu takdirde kerim kitabımız, belirli şartlara bağlı kalınmak suretiyle, “talağı” gerçekleştirmenin uygun bir yol olacağını bizlere haber verir.⁶⁷¹

Evliliğin gayesi mesut ve sağlam temellere dayanan bir aile kurmaktır. Bu yönüyle de toplum için de hayati bir önem taşımaktadır. Evliliğin kendisinden beklenen gayeyi kaybetmemesi ve bunu evliliğin sonuna kadar devam ettirmesi en makbul olanıdır. Fakat evlilik te neticede bir akit olduğundan aynı zamanda fesih hükümlerine tabidir.⁶⁷² Evlilik akdinin çözülmesi ile oluşan bu hükümler de yukarıda arz ettiğimiz gibi⁶⁷³ en ince ayrıntısına kadar kerim kitabımızda işlenmiştir.

Çalışmamızın bundan sonraki başlıklarında, kerim kitabımızın “talak” kapsamında ele aldığı konuları, konunun girişinde zikredilen alt başlıklar bağlamında irdelenecek ve Elmalılı'nın bu âyetlere ilişkin yorumu aktarılacaktır.

3.1.1. Talağın Meşruiyeti ve Kapsamı

Fıkıh kitaplarında nikâh akdinin sona ermesi belirli şart ve sebeplere bağlanmış ve bu sebeplerden herhangi birinin olması durumunda evlilik birliğinin kesin olarak son bulacağı açıklanmıştır. İslam, boşamaya yasak koymamış, fakat gerekçesiz ve keyfi boşamaya da belirli kıstaslar getirmiştir. Bunların başında, boşama yetkisinin erkeğe verilmiş olması gelir. İslam hukuku kaynakları, boşamaya yetkili tarafın prensip olarak erkek olduğunu bu hakkın kocaya verildiğini izah eder.⁶⁷⁴ Ayrıca şunu ifade etmek gerekir ki, boşama yetkisinin erkeğe verilmesi dilediği gibi bu yetkisini kullanabileceği anlamını taşımaz. Dolayısıyla herhangi bir şekilde kadın mağduriyeti söz konusu olamaz, kadın ancak şu üç durumda kocasından boşanabilir: ancak bir bedel mukabilinde kendisini boşaması için eşini ikna edecek, haklı ve geçerli nedenler ileri sürerek mahkemeye müracaat ederek boşanma talebinde bulunacak veya kocasının boşama yetkisini kendisine alacak.⁶⁷⁵

İslam hukukuna göre Evlilik birliği, bizzat kocanın tasarrufu ve eşlerden birinin ölümü sebebiyle son bulabileceği gibi, prensipte boşama hakkına sahip olmayan kadının bazı gerekçelere dayanarak mahkemeye müracaatı ile de

⁶⁷¹ Bakara, 2/227, 228, 229; Talâk, 65/1.

⁶⁷² Ferruh, *age.*, 184; Yaman, *age.*, 61; Acar, *age.*, 245-246.

⁶⁷³ Tez, 686 nolu dipnota bkz.

⁶⁷⁴ Yaman, *age.*, 60-61; Ferruh, *age.*, 186-187; Acar, *age.*, 246-247. (boşama yetkisinin kocaya verildiğine dair açık ifade olmamasına rağmen bir çok âyette kocanın boşamasından söz edilmiştir. İlgili âyeteler şunlardır: bakara, 2/230-231-232 ve 236-237. Ahzâb, 33/49; talâk, 65/1; Tahrim, 66/5.

⁶⁷⁵ Acar, *age.*, 252-253.

boşanmagerçekleşebilmektedir.⁶⁷⁶ İslam hukuku evliliğin sona erdirilmesi için bu hakkı kadına vermiştir.Hâkim kararıyla gerçekleşen boşanmalar “tefrik” terimi ile ifade edilmiştir.

Evlilik birliğini sonlandıran tefrik sebeplerini kısaca: hastalık ve beden kusuru, kötü davranma ve şiddetli geçimsizlik hali, kocanın nafakayı kesmesi veya sağlayamaması,kocanın kaybolması veya evi terk etmesi, hanımına zina isnadı sebebiyle yeminleşme ve lanetleşme(Mülâ’ane/Li’ân), eşine yaklaşmama yemini (İlâ), zıhar, irtidat, hapis,⁶⁷⁷ şeklindeözetlemek mümkündür.

Kerim kitabımız,evlilik birliğinin bozulmaması ve kurulan ailenin dağılmaması için eşlere bu doğrultuda ne yapmaları gerektiğini açıklamıştır. Buna rağmen bir çözüm yolu bulunmadığı takdirde boşanma yolunun artık daha sağlıklı ve doğru olacağını son çare olarak bildirmiştir. İlgili âyetlerde “*boşama iki defadır*” diyerek boşanma konusunda düzenleme yapan Allah (c.c.), geriye dönme imkânı bulunan ve izin verilen boşamayı iki defaya tahsis etmiştir.Tabi ki bununla taraflar tekrar bir muhasebe yapma imkânı bulup anlaşma zemini oluşturabilme imkânını sağlama hedeflenir. Eğer koca üçüncü boşamasını da gerçekleştirirse, boşanma kesinlik kazanır ve karı-koca, hemen ayrılırlar. Kadın başka bir erkekle sahih bir nikâh yapacak ve eğer kocası boşarsa ancak tekrar eski kocasına dönebilecektir.⁶⁷⁸ Bu konular: Bakara Sûresinin 2/229 ve 230. Ayetlerinde işlenmiş vemeşrutiyetkazanmıştır. Şimdi Bizzat naslarla meşruiyeti sabit olan ve fıkıh kitaplarında tefrik sebebi olarak incelenen konuları ele alacağız.

Şimdi müfessirimizin ilgili âyetlerle alakalı yaptığıdeğerlendirmelerine geçelim:

“O boşama iki defadır, ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır; o kadınlara verdiklerinizden bir şey almanız da sizlere helal olmaz; erkekle kadın Allah’ın çizdiği sınırlarda duramayacaklarından korkarlarsa o müstesna. Eğer siz de, bunların ilahi sınırları dosdoğru gözetemeyeceklerinden korkarsanız, kadının, ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde, artık ikisine de günah yoktur. Bunlar, işte Allah’ın belirlemiş olduğu sınırlardır, sakın bunları aşmayın, her kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, işte bu kimseler hep zalimlerdir.”⁶⁷⁹ Ve “derken, kadını bir daha boşarsa bundan sonra artık ona helal olmaz; ta ki başka bir kocaya varıncaya değin. O koca da onu boşarsa, Allah’ın sınırlarına dosdoğru uyacakları ümidinde oldukları takdirde, öncekilerin birbirlerine dönmeleri onlara günah değildir. Bunlar, işte Allah’ın belirlemiş olduğu

⁶⁷⁶Yaman, *age.*, 74; Acar, *age.*, 306.

⁶⁷⁷ Acar, *age.*, 308-331; Yaman, *age.*, 74-82; Ferruh, *age.*, 184-202; Çelik, *Ahâb sûresine Göre Aile Hukuku*, 57-66.

⁶⁷⁸ Acar, *age.*, 264-266; Yaman, *age.*, 82-83.

⁶⁷⁹ Bakara, 2/229.

sınırlardır; Allah, bilenler için bunları açıklıyor.”⁶⁸⁰Müfessirimiz, değerlendirmesine, “talak” kavramının kısa bir tanımını yaparak başlar.

Elmalılı “الطلاق” talağı: dinen, nikâh bağının kaldırılması, şeklinde manalandırır. *مرّتان* kısmı için de şu değerlendirmeyi yapar; talak/boşamak, iki keredir, yani erkek karısını iki merhalede boşayabilir, artık bundan sonra taraflar anlaşarak ve güzel bir davranış sergileyerek beraber olmaya devam etmelidir. Boşama iki keredir şeklinde anlam bulan “مرّتان” kısmından sonra, burada açık olarak söylenen “boşama” şeklinin “ric’i” yani geri dönüşü olan boşamayı ifade ettiğini söyler. Müfessirimiz, *فامسك* kısmının da, eğer erkek bu iki boşamadan sonra eşine dönmek istemezse deona haksızlık etmeden güzel bir şekilde tüm haklarını ödemek şartıyla hanımını serbest bırakmalıdır. Anlamını ifade ettiğini söyler.⁶⁸¹

ولا يحلّ لكم ان تأخذوا ممّا اتيتموهنّ شيئاً الا ان يخافا الا يقيما حدود الله ifadesi için ise, evlenirken erkeğin kadına vermiş olduğu Mehirleri almaları caiz değildir. İkinci boşamadan sonra eğer erkek kadını geri almazsa salıverirse daha önce ona verdiği herhangi bir malı alması doğru değildir, Erkekler boşanma bahanesi ile verdiklerini alamayacakları gibi kadınların diğer mallarından hiç alamazlarbu kesinlikle yasaklanmıştır. Az veya çok boşanan kadından herhangi bir bedel almak haram kılınmıştır.Ancak şu durum müstesna; eşlerin evli kaldıkları takdirde, Allah’ın sınırlarında duramayacaklarından korkmaları, birbirini sevmeyip karı kocalık haklarını gözetemeyecekleri ve dine uygun olmayan durumlara düşeceklerini bilseler işte bu durumda, mehrin iadesi üzerinde anlaşarak boşanabileceklerini ifade eden müfessirimiz, *فان خفتم الا يقيما حدود الله فلا جناح عليهما فيما افتدت به* ifadesiyle açıklamasını bütünleştirir. Müfessirimiz, bu âyetin sebab-i nüzûlunu şöyle zikreder:

“Rivayet edildiğine göre, Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl’ün kızı cemile, kocası Sabir İbn Kays’ı sevmezmiş. Rasulullah’a gelmiş ve “Ey Allah’ın Resulü, ne ben ne Sabir; başlarımızı hiçbir şey bir araya getiremeyecek. Vallahi, ne dininde ne ahlakında bir ayıbını görmüyorum, fakat İslam’dan sonra inkâra düşmeği çirkin görüyorum, ona da öfkemden, kızgınlığımdan dolayı katlanamıyorum. Bir gün perdenin bir tarafını kaldırıp baktım, karşıdan birkaç kişi içinde onu gördüm; ne göreyim, içlerinde en siyahı, en kısası, en çirkin yüzlüsü o...” demiş. Sonra da bu âyet nâzîl olmuş.⁶⁸² Daha sonra Elmalılı, değerlendirmesine şöyle devam eder;

⁶⁸⁰ Bakara, 2/230.

⁶⁸¹ Elmalılı, *age.*, II, 166.

⁶⁸² Elmalılı, *age.*, II, 167; Nesâî, Talak, 53; İbn Mâce, Talak, 22.

Âyetteki hitabın muhatabı hâkimlerin olabileceğini çünkü eşlerin boşama durumuyla yakından ilgilenecek kurumun mahkeme olduğunu biliyoruz. Zaten âyetteki “*ey hâkimler*” ifadesi ile hâkimlerin kast edildiği çok açıktır. Elmalılı, Eğer evliliğin devamı halinde Allah’ın sınırlarının çiğnenmesi söz konusu ise, o zaman kadının, kocasından boşanmaya karşılık, gerek Mehir ve gerek diğer şeylerinden kocasına verdiği karşılıkda/bedelde/fidyede, ne veren kadına ne de, verilen bu meblağı alıpkarısını boşayan kocaya, herhangi bir dini sorumluluk veya günah yoktur. Açıklamasını yapar. Ayrıca Elmalılı, Bu şekildeki boşamanın yani para veya mal karşılığında ki boşamanın caiz olduğunu buna “hul” denildiğini ve dönüşü olmayan kesin bir boşama sınıfına girdiği, bilgisini verir. Âyetin son kısmını oluşturan ifadeler için de, “buraya kadar zikredilen hükümler Allah’ın belirlemiş olduğu ve uyulmasını emrettiği sınırlardır, bu sınırların aşılmaması ve gereğinin yerine getirilmesi gerekir, aksi takdirde, zalimlerin sınıfına dâhil olunacağını Allah’ın cezasına hak edecekleri, yorumunu yapar.⁶⁸³

Elmalılı’nın konuya ilişkin bakara 230. Âyetinin yorumu hakkındaki değerlendirmesine geçelim.

Müfessirimizin ilgili âyet hakkında ki genel değerlendirmesini şöyle aktarabiliriz:

Sözü edilen iki boşamadan sonra Koca, o boşamış hanımı, döndükten sonra bir daha veya iddeti (dönmeden) bir daha boşarsa, bu üç boşamadan sonra, artık hanımı başka bir erkek ile evlenmedikçe kendisine helal olmaz. Şeklinde bir açıklama yaptıktan sonra, “Rifa’a’nın hanımı hakkındaki şu hadisi vererek açıklamasının gerekçesini temellendirir: “Rifaa’nın hanımı peygambere gelerek: “Rifa’a beni kesin boşama ile boşadı. Bunun üzerine Abdurrahman b. ez-Zübeyr’le evlendim. Ancak onun erkekliği beni tatmin etmiyor.” dedi ve elbisesinin püskülüne işaret ederek: “Onun erkeklik organı tıpkı bunun gibi” diye ekledi. Bunun üzerine Rasulullah gülümseyerek: “Rifa’a’ya geri dönmeyi mi istiyorsun?” deyince: “Evet” cevabını aldı. Buna binâen: “*hayır, sen onun balcağızından, o da senin balcağızından tadmadan ona dönemezsin.*”⁶⁸⁴Burada ki “balcağızından tadmadan” yani “cinsel ilişki” kast edilmiş.⁶⁸⁵

Bu açıklamadan sonra Elmalılı, tarafların üçüncü boşamayla denenmelerinin hikmeti ile alakalı şu yorumu yapar:

Cenabı Allah insanın tabiatını insanın kendini bilmesinden bile daha iyi bildiği için, ona her zaman şans vermiş çözüm yollarını göstermiş mühlet etmiştir. Bütün

⁶⁸³ Elmalılı, *age.*, II, 167.

⁶⁸⁴ Buhari, hadis no: 2458; Müslîm, hadis no: 2595; Tirmizî, hadis no: 1033; Ebu Dâvud, hadis no: 1968

⁶⁸⁵ Elmalılı, *age.*, II, 167.

bunlar işe yaramadığı zamanda ceza vermiştir. Boşama da da insana iki defa boşama hakkı tanımıştır. Bir ikinci boşama birer deneme dersidir. Eğer ders alınmazsa bu sefer kaybetme korkusuyla sınanırlar, bu durumda kadın başka bir kocaya gidip nikâh yapma mecburiyetiyle yükümlü tutulur. Bunu da, belki evlilik konusunda daha önce hissedemedikleri bir sevgi ilgi belirir de bu vesileyle akıllanırlar işin ciddiyetini anlarlar diye Allah eşleri ağır bir imtihandan geçirir. Şayet eşler birbirlerine karşı bir muhabbet besliyor olsaydılar zaten iki boşamadan önce bunu anlardı ve bir daha ayrılmazlardı, fakat karı-kocalık ilişkisi çok boyutlu bir şey olduğu için taraflarında farklı karakterlere sahip olmaları hasebiyle bazı şeyleri tam hesap etmeden düşünmeden sona erdirebilir ve sonunda da pişmanlıklar yaşayabilirler. Bu vesileyle âyet, taraflara iyi düşünmeyi ve yanlış kararlar almamayı öğütlemektedir.⁶⁸⁶

Müfessirimiz, فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا, yorumdada;

Yeni bir nikâh ile başka bir kocayla evlenen kadın, birleşme gerçekleştikten sonra eğer ikinci koca kadını boşarsa, bu durumda, eski karı-koca da, evlilik hukukuna riâyet edip hak ve hukuka daha çok dikkat edeceklerindüşünüyorsa, tekrar bir araya gelmelerinde bir sakınca yoktur. İfadeleriyle açıklar. Âyetin geri kalan ifadeleri için de, Elmalılı şu değerlendirmeyi yaparak âyetin tefsirini bitirir. “zikredilen bu hükümler Allah’ın değiştirme ve aykırı davranmakla saldırıya uğramaktan/çiğnenmekten korunmuş bulunan, kesin ve belirlenmiş hükümleridir ki zaten Allah bunları anlayıp bilecek olan, ilim sahibi bir topluluk için açıklıyor, yükümlülük ve sorumluluk, herkese yönelik tutulmuştur, fakat anlamak ve onu insanlara ulaştırmak ise ilim sahiplerine yöneliktir.”⁶⁸⁷

Kur’an’ı Kerim’de Nur sûresinin 6-7-8-9. Âyetlerinde kesin ve açık bir şekilde anlatılan bir diğer boşanma şekli ise; hanımını zina yapmakla suçlayan ama suç isnadını dört şahitle ispatlayamayan kocanın, mahkeme huzurunda hanımıyla özel bir şekilde ve karşılıklı olarak yeminleşme⁶⁸⁸ veya lanetleşmedir.⁶⁸⁹ Bu konu, İslam hukuku kaynaklarında;“Mülâ’ane/Liân” olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Şimdi ilgili âyetlerin mealini vererek müfessirimizin yorumunu aktaralım.

“Eşlerinin zina ettiğini söyleyip de kendilerinden başka tanıkları da olmayan kimselere gelince, onlardan her birinin yapması gereken tanıklık, kendisinin doğru

⁶⁸⁶ Elmalılı, *age.*, II, 168.

⁶⁸⁷ Elmalılı, *age.*, II, 168.

⁶⁸⁸ Yaman, *age.*, 78; Acar, *age.*, 329.

⁶⁸⁹ Elmalılı, *age.*, VI, 175.

söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik yapması, beşinci defada da, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lanetinin kendisi üzerine olmasını dilemesidir.”⁶⁹⁰ Ve “kadının da, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin etmesi, beşinci defa da, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın lanetinin kendisi üzerine olmasını dilemesi ondan cezayı kaldırır.”⁶⁹¹ Elmalılı, “والذين يرمون أزواجهم ولم يكن لهم شهادت الا انفسهم” kısmını, kendi eşlerine zina isnadında bulunan ve kendilerinden başka da tanıkları olmayan kimseler şeklinde manalandırdıktan şu değerlendirmeyi yapar: sonra, kadının zina yaptığına dair tanıklıkta bulunan kocanın tanıklığı dikkate alınacak ve geçerli olacak türden sayılması için “hiç şüphesiz ben kesinlikle doğrulardanım,” diye, Allah'a yemin etmek suretiyle dört kere tanıklık etmesi lazımdır. Yani açıkça billahi şüphesiz hanımına isnat ettiğim suçta doğrudum diye tekrar tekrar dört defa yemin etmeli ki geçerli bir tanıklıkta bulunmuş olsun. Mahkeme nezdinde yemininin geçerli kılınması da “eğer o zina isnadında ve tanıklığımda yalan söylüyorsam, Allah'ın laneti mutlaka benim üzerime olsun” sözlerini söylemesine bağlıdır. Erkeğin yalan söylemesi halinde Allah'ın lanetini üzerine çekeceğinden, bu geçerli bir yemindir. Nitekim Rasulullah da “bu beşincisi, laneti gerektirir.” Buyurmuştur.⁶⁹²

Müfessirimiz, Erkek karısına zina isnadında bulunup bunu dört şahitle ispatlayamadığı için mahkeme huzurunda yeminleşme yoluna gitmiştir. Temiz ve iftiraya uğrayan kadınlara zina iftirasında bulunana seksen sopa ceza kesilir, işte erkek böyle beş defa tanıklıkta bulunarak (liân yapınca) iftira etme cezasından kurtulmuş olur ve suçlama isnatta bulunduğu kadına geçer. Eğer kadında, recm (taşlanarak öldürülme) cezasından kurtulmak istiyorsa, şöyle tanıklık etmesi gerekir: “Allah'a yemin ederim ki, o, yani kocası, kesinlikle yalan söyleyenlerdendir” diye Allah'a yemin ederek dört defa tanıklıkta bulunmasıdır. Ve aynı erkeğin yaptığı gibi, beşincisinde de, “eğer o, doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı mutlaka benim üzerime olsun. Yani kocası bu zina isnadında doğru söyleyenlerden ise kadın Allah'ın gazabını üzerine almış olacaktır. Şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca Elmalılı, “Allah'ın lâneti” ve “Allah'ın gazabı” şeklindeki değişikliğe de dikkat çeker. Müfessirimiz bu farklılığa; erkek tarafından lanet kadın tarafından gazap üzerine yemin verilmesi, kadınlar üzerinde gazabın lânetten daha etkin olmasından dolayıdır. Çünkü Kadınlar lâneti devamlı telaffuz ederler. Dolayısıyla

---

⁶⁹⁰ Nur, 24/6-7.

⁶⁹¹ Nur, 24/8-9.

⁶⁹² Elmalılı, *age.*, VI, 175-176.

lânete uğramanın, kadınların kalbine tesir edebilmesi zordur. Bununla, “Allah’ın gazabı” ifadesi kadınlar üzerinde daha etkili olur. Bir açıklama yaparak vurgu yapar.⁶⁹³

Elmalılı, tarafların yeminleşmesi sonucu artık evlilik birliğinin son bulunduğunu ve kesin olarak boşamanın gerçekleştiğini ifade eder. Daha sonra müfessirimiz, Kadının liândan yani yeminleşme/lanetleşmeden kaçındığı takdirde yaşayacağı akıbeti mezheplerin görüşlerini aktararak değerlendirir: imam şâfi; cezanın uygulanmasından yana hüküm vermiş olsa da, Ebu Hanife; dört tanık yok iken ve itirafta da bulunmayınca zina suçunun kesinleşmiş gibi cezanın uygulanmasına karşı çıkmıştır. Dolayısıyla ortaya iki sonuç çıkar, kadın ya liânı kabul edecek veya suçunu itiraf edecek. Bunlardan herhangi birisini yapmaya kadar da tutuklu kalacak. İşte Hanefi mezhebinin de görüşü budur. Elmalılı, İftira ve zina çok çirkin fakat aile namusu da bu derece önemli olduğundan, hem iftira hem de zina cezası yerine geçecek olan “Liân” da böyle önemlidir. İşte bunlar hep Allah’ın yasalarıdır.⁶⁹⁴ Yorumunu da yaparak âyetlerin değerlendirmesini bitirir.

Kur’an’ı Kerimde ele alınan bir diğer tefrik sebebi ise “ilâ”dır. Bu kavram da bir önceki âyetler çerçevesinde ele aldığımız, “Li’ân/Mülâne” gibi yemin veya lanetleşme içerikli bir boşama türüdür. Kelime anlamı: birbirinden uzaklaşmak ve yemin etmek demek olan “İlâ”, fıkıh kitaplarında; bir kimsenin hastalık ve yolculuk gibi bir mazereti olmadan, dört ay veya daha fazla bir süre hanımına yaklaşmayacağına dair Allah adıyla yemin etmesi veya yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlamasıdır.

İlâ, İslam öncesi Araplarda uygulama alanı bulan ve kadınları evli dullar durumuna düşürmek suretiyle onların askıda kalmalarına sebep olan kötü bir adetti. Cahiliye dönemine ait olan bu uygulama ile Araplar, karılarına yaklaşmamaya yemin eder, bir veya iki yıl içerisinde de cinsel ilişkide bulunmadıklarında eşlerini boşamış sayılırdı. İşte kerim kitabımız Kur’ân, bu âdeti, kayıt ve şartlara bağlayarak kadınların lehine çevirmiştir⁶⁹⁵

Hanefilere göre koca, bu süre içinde hanımıyla beraber olacak olursa yemin keffareti verir⁶⁹⁶ ya da “İlâ’yı” bir ibadete bağlamışsa onunla mükellef olur. Fakat dönmezse de süre sona ererse, kendiliğinden bir “bain talâk” meydana gelmiş olur.⁶⁹⁷ Cumhur âlimlere göre karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eden bir kimse üzerinden dört ay geçince ya yemininden vazgeçip hanımına dönmeli ya da onu

⁶⁹³ Elmalılı, *age.*, VI, 176.

⁶⁹⁴ Elmalılı, *age.*, VI, 176.

⁶⁹⁵ Elmalılı, *age.*, II, 161; Yaman, *age.*, 79; Acar, *age.*, 327-328.

⁶⁹⁶ Maide, 5/89.

⁶⁹⁷ Yaman, *age.*, 80; Cessas, *age.*, I/490-491; Serahsi, *age.*, 7/20.

boşmalıdır. Bunlardan birini yapmadığı takdirde kadın boşanma talebiyle mahkemeye başvurur. Mahkeme kocadan ya hanımını boşamasını ya da geri dönmesini ister. Bu seçeneklerden biri yerine getirilmediğinde hâkim, kadının talebini dikkate alarak aralarını ayırır. Bu tarz ayrılıkla bir “ric’i talak” meydana gelir.⁶⁹⁸

İlâ konusu bakara sûresinin 226 ve 227. Âyetlerinde işlenir. Şimdi müfessirimizin konuyla ilgili olan âyetlere getirmiş olduğu yorumlara geçelim:

“Kadınlardan onlara yaklaşmamak için yemin (ilâ) edenler için, dört ay beklemek vardır; eğer bu yeminlerinden dönerlerse, bilsin ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir; yok eğer boşamaya iyice karar vermişlerse, şüphesiz Allah işitir bilir.”⁶⁹⁹

Müfessirimiz, âyette geçen “ilâ” ve “fey” kavramları kapsamında boşama ile ilgili, geçmiş âlimlerin farklı görüşlerini aktarmak suretiyle konuya ilişkin değerlendirmesini yapar. Buna göre İbn Abbas demiştir ki: boşamanın gerçekleşmesi, dört ayın sonunda olur. Yani taraflar dört ayın bitiminde, kesin, dönüşü olmayan bir boşama olan “bain talak”la ayrılmış olurlar. Bu birinci görüştür. Hz. Ali, İbn Ömer ve Ebu’d-Derda’dan gelen rivayet isi; müddet geçtikten sonra, ya eşine geri dönmek veya boşamak üzere, koca alıkonulur. Bekletilir. Bu da ikinci görüştür. Hz. Aişe de bu görüstedir. Bir diğer ve son görüş ise; dört ay geçince bâin talak değil, geri dönüşü olan bir “ric’i” boşama gelir. Şeklinde dir. Hanefiler birinci, Şafi’î ve Malikîlerde ikinci görüşü benimsemişlerdir.

وان عزموا الطلاق buradaki talak lafzı açık olmasına rağmen, “ric’i talak” ifade etse de, “boşanmaya iyice niyet etme” ifadesi, kinaye gibi açık bir şekilde, kesin boşama durumunu gösterir. Çünkü niyet, Kalbinonayıyla kesinlik kazanır. Dolayısıyla ayrıca söylemeye gerek kalmayacağı için “İlâ” yemini buna yeterlidir. Bu sürede yemin bozulmazsa artık kesin olan tek bir şık kalıyor geriye oda boşanmanın vuku bulmasıdır. Bu boşama kesin bir boşama olduğundan kocanın eşini boşamasını beklenilmez.⁷⁰⁰

Kur’ân’ı Kerimde geçen, Bir diğer boşama sebebi, İslam hukuku kaynaklarında; erkeğin hanımının bedeni veya bir uzvunu aralarında ebedi evlenme engeli bulunan bir uzvuna benzeterek hanımını kendisine haram kılma âdeti, şeklinde açıklanan uygulamadır. Bu kavram fıkıh kitaplarında ve Kur’ân da “zihar” kavramı olarak tanımlanmıştır. ”zihar” yine “ilâ” gibi cahiliye Araplarının kötü adetlerindedir. Kerim

⁶⁹⁸ Acar, *age.*, 327-328; Yaman, *age.*, 79-80.

⁶⁹⁹ Bakara, 2/226-227.

⁷⁰⁰ Elmalılı, *age.*, II, 163-164.

kitabımız da bu âdeti kadınların lehine çevirerek düzenlemiş ve bu konuda ki hukuki prensipleri âyetlerde tafsilatlı anlatmıştır.⁷⁰¹

“Zihar” konusu Mücadele sûresinin iki, üç ve dördüncü âyetlerinde işlenmiştir. İmdi müfessirimizin konuya ilişkin âyetlere getirmiş olduğu yorumlara geçelim. Elmalılı, ilgili âyetlerin meailini şöyle vererek değerlendirmede bulunmuştur:

“İçinizden zihar ile kadınlarından ayrılmaya kalkışan kimseler bilmelidirler ki: o kadınlar onların anneleri değildir, anneleri ancak onları doğurmuş olanlardır. Onlar, gerçekten çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Bununla birlikte kuşkusuz Allah, affi ve mağfireti bol olandır; kadınlarından “zihar” ile ayrılmaya yeltenip de sonra söylediklerini geri alacak olanlar, hanımlarıyla cinsel ilişkiden önce bir köle azat etmeleri gerekir. İşte size bununla öğüt verilmektedir. Allah, yaptıklarınızdan haberdirdir; buna imkân bulamayan kimse ise, hanımıyla cinsel ilişkiden önce peş peşe iki ay oruç tutsun; ona da güç yetiremeyen altmış yoksulu doyursun. Bunlar Allah’a ve peygamberine iman edesiniz diyedir ve bunlar Allah’ın çizdiği sınırlardır. Kâfirler için ise acıklı bir azap vardır.”⁷⁰²

Müfessirimiz الذين يظاهرون منكم من نساءهم ifadesi çerçevesinde “zihâr” kavramının tahlilini yapar. Bu bağlamda, “sırt” ve “arka” anlamına gelen “zahr” kelimesinden alınan “zihâr ve müzâhere”, bir kimsenin kendi hanımına: “Sen bana anamın zahrı, yani sırtı gibisin” demesi veya hanımının bir organını, kendisine haram olan kadınlardan birinin karın, bel ve kasık gibi, bakılması haram olan bir organına benzediğini söylemesidir. Açıklamasını yaparak bu kavramın helali haram kılan çirkin bir cahiliye âdeti olduğunu ve söylenmesinin de çok büyük bir günah olacağını altını çiziyor. ما هنّ أمهاتهم ان أمهاتهم الا الی ولدنهم bölümüne getirdiği yorumda ise şu gerçeği vurguluyor: “zihâr” yaptıkları kadınlar onların anaları değildirler. Onların anaları, ancak onları doğurmuş olan anneleridir şeklinde manalandıran müfessirimiz, İslam anlayışına göre kendilerine gösterilmesigereken hürmete binâen; sadece Peygamber’in Hanımları⁷⁰³ ve sütanneler⁷⁰⁴, öz annelerle eş değer olabileceklerinin belirtir. Yine,hanımların annelere benzetilmesi yanlışlığı bağlamında değerlendirdiği وانهنم ifadeye getirdiği değerlendirme de; böyle bir benzetmenin, gerçekten münker, yani dinen yasal olmayan, çirkin ve yalan bir söz olduğunu söyler. Bununla birlikte müfessirimiz, birkaç noktaya daha temas ederek bu benzetmenin çok yanlış ve büyük bir günah olduğunu; bu yalan bir sözdür, çünkü kadınlar onların anaları

⁷⁰¹ Acar, *age.*, 331-332.

⁷⁰² Mücadele, 58/2-3-4.

⁷⁰³ Ahzab, 6.

⁷⁰⁴ Nisa, 23.

değildir ve bu çok açıktır. Bu öyle bir yalan ki başkalarına zarar veren bir yalan, kadının gönlünü kıran hukukuna zarar veren bir şeydir. Ayrıca Allah'ın helal kıldığını haram kılmak gibi büyük bir günahdır. İşte böyle bir yalan hükümsüz kalmamalı bunun bir bedeli olmalıdır. Fakat tövbe kapısı da her zaman açıktır. Yaptığı çirkin bir işi örtmek ve geri adım atmak için Allah açık bir kapı bırakmıştır. Bu kapı da şudur: “hanımlarına karşı zihâra kalkışıp da sonra dediklerini düzeltmek için dönecek olanlar”, bu çirkin fiillerini örtecek ve temizleyecek bir iş yapmaları gerekir, “onun için, yani “zihâr”dan dönmek için çare arayanlar, bir rakabe (köle) azat etmelidir. İfadeleriyle açıklayan Elmalılı, “rakabe” kavramını açıklamaya geçer: sözlükte, “boyun kökü” demek olan “rakabe” mecazi olarak “kişi” ve özellikle “hür olmayan kişi, yani köle” şeklinde tanımlanmıştır. Buradaki günahın/yeminin keffareti de işte büyük veya küçük, erkek veya kadın bir köle azad edip özgürlüğüne kavuşturmadır. Bu da bir ceza olarak vaciptir.⁷⁰⁵ Şeklinde ki açıklamalarını yapar. Müfessirimiz bu çirkin sözün Allah katında bir kadının şerefini ve varlığını yok etme anlamı taşıdığından, bir insanı hata ile öldürmek gibi büyük bir günahla eşit tutulduğunu, bu yüzden de bu İki büyük günahın cezası da aynı olduğunu söyler. Müfessirimiz azad edilecek kölenin Müslüman mı yoksa gayr-i müslimmi olması gerektiği konusunda ki fihhi görüşlere de değinerek; İmam Şafi'înin, azad edilmesi istenen kölenin mümin olma şartını koştüğünü, Hanefilerin ise mümin olma şartını aramadıklarının bilgisini aktarır. Verilecek keffaretin yani zihârdan dönmek isteyen kocanın temizlenmesi için ödemesi gereken ceza olan bu “köle azad etme” işini, karısıyla cinsel ilişkiye girmeden önce yapması gerektiğinin de altını çizen Elmalılı, köle azad etme imkânını bulamayan kişinin, bu durumda her ikisi birbiri ile ilişkiye girmezden önce, kesintisiz, iki ay oruç tutsun, eğer buna da gücü yoksa bu durumda yine karısıyla cinsel ilişkiye girmeden önce altmış fakiri doyurması gerektiğinin Allah'ın açık emri olduğunu ifade ettikten sonra bu konunun tafsilatı için fıkıh kitaplarına yönlendirir. Müfessirimiz bu iç aşamalı zihar kefareti, aslında Allah'ın kullarına olan şefkat ve merhametinin bir göstergesi olduğunu, dolayısıyla bütün bu açıklanan hükümler, yani ziharın çirkinliği, ondan sönmenin meşruluğu ve kadına dokunmadan önce kocanın mali gücüne göre üç aşamalı kefareten birinin ödenmesinin gerekli oluşu Allah'ın belirlediği sınırlardır. Siz sakın bu sınırları aşmayın değerlendirmesini yaparak âyetlerin tefsirini bitirir.

3.1.2. Talağın Neticeleri

İslam aile yapısında ideal olan, evliliğin bir ömür boyu sürmesi, hayatın her türlü safhasında eşlerin bir ve beraber olması, iffetlerini muhafaza etmeleridir. Zaruret bulunmadıkça keyfi uygulamalarla evliliği sona erdirecek davranışlarda bulunmak,

---

⁷⁰⁵ Elmalılı, *age.*, VII, 192.

Allah ve Resulu tarafından tasvip edilmemiştir. Boşanma, kitap, sünnet ve icma ile meşru kılınmış olmakla birlikte, aynı zamanda istenmeyen bir ruhsat olarak da değerlendirilmiştir.⁷⁰⁶

Evlilik bağının kurulmasıyla kadın ve erkeğin yerine getirmeleri gereken bir takım göre ve sorumluluklar olduğu gibi, nikâh akdinin son bulmasıyla da yürürlüğe giren ve taraflara yüklenen görev ve sorumluluklar da vardır. Kerim kitabımız Kur'ân, bu bağlamda, kocasından her hangi bir sebeple boşanan kadına, belli bir süre beklemesi; erkeğe de bu süre zarfında boşanmış olduğu karısının nafakasını temin etmesini şart koşturmuştur.

Evlilik akdinin sona ermesi ile doğan neticelerin bazılarını yukarıda ilgili başlıklar altında vermiştik. Şimdi geriye kalan bazı neticeleri ele alacağız, bunların bir kısmı eşleri, diğer kısmı da çocukları ilgilendirir. Burada iddet ve hadâne kavramları üzerinde duracağız, müfessirimizin bu kavramlara ilişkin âyetlerin getirdiği hükümlere karşı yapmış olduğu yorumları aktarmaya çalışacağız.⁷⁰⁷

3.1.2.1. İddet

Boşanmanın sonuçlarından birisi de kadının iddet beklemesidir. Sözlükte saymak, beklemek ve belirli bir sayı gibi anlamlara gelen iddet, İslam hukuku kaynaklarında; “kendisine duhul vaki olan ve Müslüman bir kocası bulunan Müslüman veya ehl-i kitap kadının şer'an ikinci evlenmesinin caiz olmasından önce geçirmesi gereken müddet şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁰⁸ İddet, Boşanmadan sonra ve kocanın ölümünden sonra olmak üzere iki durumda gerçekleşir.

Evliliğin sona ermesinin ardından kadın için getirilen iddet yükümlülüğü içinde bir takım amaç ve hikmetleri barındırır. Bunlar: İlk planda kadının kocasından hamile olmadığına anlaşılması ve böylece nesebin karışmasının önlenmesi amacına matuf bir tedbir amacı taşır. Bununla birlikte iddet, ric'i talâkta kocaya, bâin talâkta iki tarafa birden yeniden düşünme imkânı vermesi, kadının etrafında oluşabilecek kötü zan ve niyetlere karşı koruması, evliliğin kocanın ölümüyle sona ermesi halinde ölen kocanın hatırasına saygı ve yuvaya bağlılığı simgelemesi gibi önemli gayeleri ihtiva etmektedir.⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ Acar, *age.*, 217-240.

⁷⁰⁷ Yaman, *age.*, 87.

⁷⁰⁸ Ferruh, *age.*, 207.

⁷⁰⁹ Acar, *age.*, 35; Yaman, *age.*, 87.

Kerim kitabımız Kur’ân, daha önce geçen “liân ve zihâr” gibi “iddet” uygulamasının da tüm yönlerini anlatmıştır. “iddet” in taşıdığı gaye ve hikmetlere binaen bu sürenin şart olduğu ve gözetilmesi gerektiği kur’ân’da belirtilmiştir. Söz konusu âyet;

“Ey o Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman, iddetlerine doğru boşayın iddeti sayın. Rabbiniz Allah’tan korkun, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar; açık bir terbiyesizlik etmiş olurlarsa hariç, bunlar Allah’ın çizdiği sınırlardır ve her kim Allah’ın sınırlarını çiğnerse, kendisine haksızlık etmiş olur bilmezsin, belki Allah onun arkasından bir iş çıkarır”⁷¹⁰ şeklindedir.

Şimdi müfessirimizin ilgili âyet kapsamında “iddet” konusuna getirmiş olduğu açıklamaları verelim:

اِيَّهَا النَّبِيُّ ifadesinin, “Ey o Peygamber” sıfatıyla Hz. Muhammed (s.a.v.)’in kastedildiğini, her durum ve işte olduğu gibi boşanma konusunun da, Allah tarafından yeni bir şeriatla gönderilip ümmetin tebliğcisi ve önderi konumunda olan son Peygamber Hz. Muhammed’in şeriatı örnek alınarak, şart ve esasları yerine getirilmesi gerektiğini âyetin direk Peygambere hitapla başlamasındaki hikmetin bu manada anlaşılabilirliğini Peygamberin kendisine özel bir hüküm olmadığını değerlendirilmesini yapar. طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فطَلَّقُوهُنَّ لَعَدَّتِهِنَّ kısmını ise, “kadınları “tatlik” ettiğiniz zaman, yani boşamak istediğiniz zaman, onları, iddetlerini gözeterek boşayın.” Şeklinde manalandırdıktan sonra, âyete ilişkin yorumunda, sayılı hayız günlerinin önünde, cinsel yaklaşma yapılabilecek olup da yapılmamış olan temizlik döneminde, erkeklerin kadınlarını boşamaları gerektiğini, âlimlerin bu süre üzerinde görüş birliği ettiklerini, bunun için bu sürenin iyi takip edilip kadının hayız zamanı gelmeden ve onunla cinsel ilişkiye girmeden boşamanın gerçekleştirilmesinin daha uygun olacağını ifade eder. Ayrıca, Kadının hayız zamanı gelmeden önce boşanmasındaki hikmetin ise, “sana hayızdan da soruyorlar. De ki: “o, bir eziyettir. Onun içi, hayız zamanı kadınlardan çekilin ve temizlenene kadar onlara (ilişki amacıyla) yaklaşmayın.”⁷¹¹ âyetini zikrederek açıklar. Bu bağlamda müfessirimiz, hem insan doğası bakımından hem de dinen, hayız zamanlarının uzak durulması gereken zamanlar olduğunu yüzden de bu zamanlarda boşamanın haram, bid’at, ve çirkin bir günah olduğunu vurgular. Bir talakla bu kadar günah iken üç talakla boşamak daha büyük günahdır. Bu emre aykırı davranıştır. Çünkü boşama yetkisinin erkeğin insiyatifinde olduğundan⁷¹² boşadığı zaman boşama

⁷¹⁰ Talâk, 65/1.

⁷¹¹ Bakara, 2/222.

⁷¹² الطلاق لمن أخذ بأساق “boşama hakkı, kadının nikahını alan kimseye aittir. İbn Mâce, Talâk, 31.

vuku bulur fakat zamanı yanlış olduğundan ve fazla boşamak olacağından hem hikmete hem de gözetilen yarara aykırı bir zarar ve nankörlüktür. Yorumunu yapar.

Müfessirimiz daha sonra, evliliğin yararlarını ve amaçları kapsamında şunları zikrederek; asl olan nikâhın sürdürülebilirliğini sağlamaktır, eşler bunun için mücadele etmelidir. İnsan doğasından kaynaklanan ve karakter farklılığına dayanan aradaki anlaşmazlıklar yüzünden evliliğin zarar görmemesi gerekir. Çünkü evliliğin, âyeti kerimelerin ifadesiyle ifade edecek olursak: “O’nun âyetlerindedir ki, sizin için kendinizden, kendi cinsinizden eşler yaratmış; kendilerine ısınasınız diye ve aranızda bir sevgi ve merhamet hissi yaratmış”⁷¹³ ve yine “zinadan kaçınarak namuslu yaşamak üzere”⁷¹⁴ gibi yüksek bir amacı vardır. Sevgi ve merhamet gibi sağlam temeller üzerine bina edilmiş ve yine bu duygularla korunmuştur. Fakat evlilikten beklenen sevgi ve merhamet hissi yerine, öfke ve nefret duyguları baş göstermişse işte o zaman bu saygın müessese zarar görüyor demektir. İnsanlık hali olarak eşler arasında baş gösteren olumsuzluklar ve kırgınlıklar, gelip geçici şeylerdir, bazen daralmaya bazen de rahatlamaya sebep olabilir. Bu durumda asıl olan yaratılışa özgü o eğilim ve ruhsal ısınma hissini kesmemektir, aile yapısının temeli buna bağlıdır. Tüm bunlara rağmen geçimsizlikler devam etmiş ve üzerine kadının kocasına karşı kibir veya düşmanlık kastı baş göstermişse, “o halde onlardan sakınınız”⁷¹⁵ emri gereğince boşanma dini bir zorunluluk olur. Boşanmadan önce iyi düşünülmesi durumların iyi tartılması gerekir ki daha sonra pişmanlıklar yaşanmasın, bu bağlamda, kadına yaklaşmanın çirkin olduğu ve âyette, eziyet olarak belirtilen hayız hali bir fırsattır çünkü bu zamanlarda boşamak haramdır. Boşanmanın gerekçeleri haklı ve kabul edilebilir olmalıdır yoksa bir öfke veya şehvet düşkünlüğüyle meydana gelmemelidir bu durumdaki bir boşanma nikâh nimetine karşı bir nankörlüktür. Müfessirimiz bundan sonra *هِنَّ فَطَلَقُوهُنَّ لَعْنَهُنَّ* ifadesini açıklamaya devam eder: bu âyetin tefsiri konusunda tefsircilerin değerlendirmelerine uzunca yer veren Elmalılı, *لَعْنَهُنَّ* ifadesinde, ittifakla kast edilen “temizlik” iddetin kendisi olarak değil, önünde son sınırı olmasınanında olan görüşü benimsediğini ifade eder.⁷¹⁶

واحصوا العدة kısmını ise; iddetlerini gözeterek ve onlara dokunmadan temiz oldukları günlerde boşadığınız kadınların iddetlerini tam ve eksiksiz bir şekilde belirleyip sayın, şeklinde açıklayan müfessirimiz, şu âyeti “boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç âdet süresi beklerler”⁷¹⁷ delil getirerek, boşanmış olan kadınların iddeti,

⁷¹³ Rum, 21.

⁷¹⁴ Nisa, 4/24.

⁷¹⁵ Tegâbün, 14.

⁷¹⁶ Elmalılı, *age.*, VIII, 419-421.

⁷¹⁷ Bakara, 2/228.

tam üç “قروء”, “yani üç âdet dönemi” kadar bir süre beklemeleridir, bu süre zarfında da o kadınlara zarar vermeye kalkışmayın bu konuda Allaktan korkun, yorumunu yapar. لا تخرجوهن من بيوتهن ولا يأتين بفاحشة مبينة kısmına getirdiği yorum da da, o boşayıp da iddet bekletmekte olduğunuz kadınları kalmakta oldukları evlerinden hiçbir, nedenle çıkarmayın, aslında burada kocalarına ait olduğu halde, “evlerinden.” Diyerek kadınlara nispet edilmiş olması, iddet süreleri bitinceye kadar o boşanmış kadınların o evlerde kendi evleri gibi oturmaya hakları bulunduğunu, Buna göre; boşanan kadınların iddet süresince kocalarının evinde kalmaları, dinin bir emridir. Bu emrin gereği de; hem kocaya, hem de kadına yöneliktir. Dolayısıyla; kocalar, karılarını çıkarmak için herhangi bir girişimde bulunmamalı, hatta karılarının böyle bir isteğine izin dahi vermemelidir. Aynı şekilde kadınlar da kendiliğinden çıkmamalıdır. Kocalar izin verse bile, bir zorunluluk olmadıkça çıkmaları haramdır. Eğer çıkarlarsa günahkâr olurlar Şeklinde tefsir eder. Ayrıca Elmalılı söz konusu ev ödünç veya kiralık olsa, kocaların onlara kira veya satın alma ile kalacak ev tedarik etmeleri gerektiğini vurgular. Müfessirimiz, “onları evlerinden çıkarmayın” ifadesini tekrar zikrederek, “iddet” bekleme ile kastedilen asıl hedefin, nesebin belirlenmesi ve kadınların korunması hikmetinin yattığının altını çizer.⁷¹⁸ Elmalı ayrıca şu ayrıntıya da değinir: Siz onları evlerinden çıkarmayın da, onlar kendileri dik başlılık yapıp ta çıkarlarsa, yani bir sıkıntı ve zorlukları yok iken çıkıp giderlerse pek kötü bir terbiyesizlik yapmış olurlar. Müfessirimiz bu durumda ki kadınların artık evde ikamet ettirilme ve geçimlerinin sağlanması gibi haklarını kaybettiklerini ifade eden elmalılı bazı âlimlerinin de bu yönde görüş bildirdiklerini zikreder.

Âyette geçen “fahişe” kavramı üzerinde duran müfessirimiz bu kavramın manası konusunda âlimlerin farklı görüşlerini aktarır, bu bağlamda, “fahişe” kavramının: İbn Mes’ud ve İbn Abbas ait olup, Katade, Hasan, Şa’bî, Zeyd İbn Eslem, Dahhâk, İkrime, Hammad ve Leys’ten’ten rivayet edilen görüş, “fahişe” kavramının zina manasına geldiği yönündedir. Ebu Yusuf da bu görüşü benimsemiştir. Saîd İbn Müseyyeb ve Taberi ise; “fahişe” kavramının her günah için kullanılabileceğini bu yüzden, zina, günah, isyan, haddini aşma, hırsızlık gibi manalara geldiğini ve bunlardan hangisini iddeti içinde yaparsa kocası tarafından evinden çıkarılabileceğini söylemişlerdir.⁷¹⁹

Elmalı âyetin geri kalan bölümü için ise genel manada şunları aktarmıştır: boşanma hakkındaki bu emir ve yasaklar, Allah’ın sınırlarıdır, Allah bu sınırları kulları için koymuş onların dünya ve ahiret saadeti için belirlemiştir. Bunlara uymazsalar kendilerine haksızlık yapmış olurlar, çünkü gaybı ancak Allah bilir, “bilmezsin, belki

⁷¹⁸ Elmalılı, *age*, VIII, 427-428.

⁷¹⁹ Elmalılı, *age*, VIII, 428-429.

Allah ondan sonra beklenmedik bir durum, bir iş meydana getirir.” Olurda sen bu sınırları çiğnersin fakat daha sonra duyguların değişir ve yaptığın bu boşanma işine pişman olursun ve doğal olarak sıkıntılar çekersin. O halde ağır bedeller ödmeden evvel iyice düşünüp öyle hareket etmek gerekir, bunun yolu da tabi ki Allah’ın sınırlarını aşmamak tan geçiyor. Bu bağlam da da koca evvela, kadının “iddet”ini gözetip saymalı ve temiz bir durumda boşamalıdır.⁷²⁰

Konuyla ilgili olarak değerlendirilen bir diğer âyet ise Bakara Sûresinin 228. Âyetidir. Burada boşanmış kadınların iddet süresi üç kur’u olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda müfessirimiz konuya ilişkin şu değerlendirmeleri yapmıştır:

*“Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç “âdet” beklerler ve Allah’ın, döl yataklarında yarattığını gizlemeleri kendilerine helal olmaz, Allah’a ve ahiret gününe imanları varsa, bunu gizlemezler...”*⁷²¹Yorumuna, aybaşı hali görmeyenler, hamileler, bir kocayla zifafa girmemiş olanlar, küçük çocuklar ve henüz büluğa ermemiş genç kızları istisna tutarak başlayan müfessirimiz, “kur’u” kavramının tahlilini yaparak değerlendirmesine devam eder: bu bağlamda “kur’u” “kar’u” kelimesinin çoğulu olup, hem “hayız kirliliği” hemde “hayızdan temiz olma” manalarını taşıdığını, İmam Şafî ve İmam Malikin de bu kelimeyi “tuhur: temizlik” anlamında tefsir ettiklerini ifade eder. Müfessirimiz, iddette, “kar”ın “hayız” anlamın da kullanıldığını Hanefî imamlarının da bu görüşte olduklarını ve sayısında fark olsa da, cariyeye ile hür kadının iddetinde fark bulunmadığını ifade eder Ayrıca bu konu üzerinde de âlimlerin ittifak ettiğinin altını çizen müfessirimiz, *“cariyenin talakı iki talak ve iddeti iki hayızdır.”*⁷²² Hadisiyle de bu değerlendirmesini delillendirir.⁷²³ *ولا يحل لهنّ ان يكتمن ما خلق الله في ارحامهنّ ان كنّ يومنّ* kısmını ise, “onların, Allah’ Tealâ’nın, rahimlerinde yaratmış olduğu, hayız ve cenin her ne ise, onu saklamaları, doğru olmaz ve saklamak, suretiyle bundan yararlanmaya kalkışmaları helal olmaz. Eğer onlar Allah’a ve ahiret gününe iman ediyor iseler, bunları saklamazlar; olduğu gibi söylerler.” Şeklinde manalandırdıktan sonra, âyetin geri kalan kısmı için şu açıklamayı yapar: “Büûle” kelimesi “kocalar”a nispet edilmiştir. Bu kelime ba’l” kelimesinin çoğuludur. “ba’l” de bir zamanlar kendisine tapınılan bir putun adı olduğu gibi, “yükseklik” anlamından ötürü, seyyid ve malik, yani efendi, koca ve hanım anlamlarına da gelir. Bu durumda “ boşanmış kadınların efendileri, yani onları boşayan fakat talâKI ric’i ile/geri dönüşü olan boşama ile boşayıp, henüz “efendilik” hakkını koruyan kocaları, onları bu süre içinde geri dönüş ile yine nikâhlarına almaya herkesten daha çok hak sahibidirler. Hatta erkek, iddet süresinde

⁷²⁰ Elmalılı, *age.*, VII, 429.

⁷²¹ Bakara, 2/228.

⁷²² Ebu Dâvud, Talak, 6; Tirmizî, Talak, 7; İbn Mâce, Talak, 30.

⁷²³ Elmalılı, *age.*, II, 164.

karısına dönmel isterse, sözlü olarak veya davranışça geri dönmek isterse dönebilir kadın razı olmazsa da son söz erkeğindir.⁷²⁴

Müfessirimiz, değerlendirmesini, eşlerin birbirlerine karşı olan görev ve sorumluluklarını ele alan âyeti kerimeleri zikrederek bitirir. Söz konusu âyetlere daha önce temasettiğimiz için şimdilik sadece isimlerini vermeyeceğiz.⁷²⁵

Konuya ilişkin bir diğer âyet ise Talâk Sûresinin dördüncü âyetidir. İlgili âyeti “*hayızdan kesilmiş olan kadınlarınız, eğer (konu hakkında) şüphelendinizse, (bilesiniz ki) onların iddeti de üç aydır, hayız görmeyenler de öyle; yüklü (hamile) olanların ise süreleri, yüklerini bırakmalarıdır. Her kim Alla’a karşı takvâli olursa, Allah onun işine bir kolaylık verir.*” Şeklinde manalandıran Elmalılı, Öncelikle “*âdetten kesilen kadınlar*” ifadesi üzerinde durur, bu manada “*hayızdan kesilmiş, yaşı ilerlemiş olup da artık hayız görmekten doğal olarak ümidini kesmiş/’iyâs, yani ümitsizlik*” haline gelmiş kadınlarınızdan boşanmış olanların kastedildiğini ve çoğunlukla da hayızdan kesilme yaşının 55-60 olarak belirlendiğini ifade eder. انارتبتم فعدتهن ثلاثة اشهر kısmını ise; bunların iddetlerinin ne şekilde olacağını kestiremeyip de zor görüyor, bu konuda şüpheleniyor ve soruyorsanız biliniz ki, onların iddeti üç aydır bu süre sonunda gebelik ortaya çıkmazsa “*...onları da ya güzellikle tutun yahut onlardan güzellikle ayrılın*”,⁷²⁶ âyeti kerimesince hareket edin, şeklinde izah eden müfessirimiz: *والى لم يحضن* “*hayız âdeti görmeyenler de öyle üç aydır*” kısmını ise, dil bilgisi açısından bir önce ki kısma bağlayarak şu şekilde açıklayan müfessirimiz: bu ifadeyle kastedilen kadınların henüz adet görmeyen kadınlar olduğunu, bu zümrenin iddet sürelerinde tıpkı hayızdan kesilmiş kadınlar gibi üç ayla sınırlandırıldığını belirtir. Dolayısıyla bu ifade, gerek on yedi yaşından küçük olup, henüz bülüğa ermemiş olduklarından dolayı hayız görmemiş olanlara, gerekse bülüğ yaşının en üst sınırı olan on yedi yaşını geçmiş ve bu nedenle, yaş itibariyle bâliğa oldukları halde, hayız âdeti görmemiş olanları kapsadığını ifade eder. Bu bağlamda, bu iki gruptan olmayıp ta, herhangi bir özür sebebiyle bir veya iki kere hayız görüp te sonra görmemiş olanların iddeti konusunda, Hanîfelerin görüşünü: Böyle hayız görenler, iddetine bağlı olarak hayızdan ümit kesme yaşına kadar beklemeleri gerekir. Şeklinde aktardıktan sonra, müfessirimiz, bu görüşün, kanun koyucunun hikmetine uygun olmayacağını çünkü “iddet” beklemede ki asıl hikmetin, gebelik şüphesini ortadan kaldırmak olduğunu bu yüzden de, burada ki gebelik

⁷²⁴ Yazır, *age.*, II, 165-166.

⁷²⁵ Bakara, 2/229 ve 233; Nisa, 4/4-19-20-34 ve 129. Âyetlere bkz.

⁷²⁶ Talâk, 65/2.

süresinin “en uzun gebelik süresi kadar bekletmek” kadar olmasının daha uygun olacağına işaret eder.⁷²⁷

Müfessirimiz, âyetin hamile kadınların iddetini belirleyen kısmına ilişkin yorumunda ise; hamile olan kadınların ister evli, ister boşanmış, isterse kocaları ölmüş olsun, iddet sürelerinin sona ereceği zamanı, “yüklerini, yani çocuklarını doğurmalarıdır, doğum yaptıkları gündür şeklinde ifade eder. Hatta Bir çiğnem et (mudğa) veya rahim cidarına yapışmış embriyo iken düşük yapma şeklinde bile olsa, yükü bırakma tamamlanınca, o dakikada iddetin biteceğini de ekler. Müfessirimiz, değerlendirmelerini bitirirken, “içinizden ölenlerin, geriye bıraktıkları eşleri, dört ay on gün (bekleyip) kendilerini gözetlerler.”⁷²⁸(Bakara 2/234) âyetin de geçen “dört ay on gün” hükmü, kocaları ölen kadınların bekleme süresi olduğunu, burada ise genel manada gebe olanların iddetinin, yüklerini bırakıncaya kadar olduğunu altını çizer.⁷²⁹

Şuana kadar kocası ölen kadınların iddeti, boşanmış olanların iddeti ve hayızdan kesilmiş olanları iddetini işledik şimdi Ahzab Süresinin 49. Âyetinde anlatılan iddet türünü müfessirimizin yorumuyla aktaracağız. İlgili âyeti, “Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenip de sonra onlara dokunmadan boşadığınız zaman, üzerlerinde sizin için sayacağınız bir iddet hakkı yoktur. Derhal mehirleri belirlenmediği takdirde yararlanacakları mali bir bedel verip onları güzel bir şekilde salıverin”⁷³⁰ şeklinde manalandıran müfessirimiz:

Öncelikle يا لها الذين امنوا “Ey iman edenler” ifadesi üzerinde duran Elmalılı, surenin en başından buraya kadar “bir peygambere” “bir ümmetine” “bir peygambere” “bir ümmetine” şeklinde beş tane “Ey Peygamber!” Ve altı tane “Ey İman edenler” seslenişiarke arkaya geçmiştir. Bilgisini veren müfessirimiz, اذ انكحتم المومنات “Mümin kadınları nikâh ettiğiniz zaman” burada sadece “mümin kadınlar”ın zikredilme hikmetini, müfessirimiz, “mümin kadınlarla nikâhlanmak ve başkalarından soyunu korumak olduğunu anlatmak içindir. Ehli kitabın kadınlarıyla da evlenmek caizdir fakat mümin kadınlarla evlenmek daha hayırlıdır ve önceliklidir. Dolayısıyla mü’min bir erkeğin, mübah kılınmasına rağmen ehl-i kitap bir kadın yerine mümine bir kadını tercih etmesi, neslin ıslahı ve seçkin olabilmesi için en uygun evlilik olacaktır. Şeklinde açıklamıştır.”⁷³¹

⁷²⁷ Elmalılı, *age.*, VIII, 437-438.

⁷²⁸ Bakara, 2/234.

⁷²⁹ Elmalılı, *age.*, VIII, 438.

⁷³⁰ Ahzâb, 33/49.

⁷³¹ Elmalılı, *age.*, VI, 540.

ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ
boşadığınız zaman” şeklinde anlamlandıran Elmalılı, “halveti sahiha”⁷³² veya “cinsel birleşme” olmaksızın sırf dokunma olmuşsa dokunulmamış sayılır diyerek açıklar. فما
بِأَعْزَابِكُمْ مِنْ عَدَّةٍ لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عَدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا bölümünü de, “üzerlerinde sizin için saydıracağınız bir iddet hakkı yoktur.” Elmalılı bu manada şunları söyler: iddet beklemek kocaların hakkıdır. Çünkü kendi soyunun koruması içindir. O nedenle dini bir haktır. Cinsel birleşme olmamışsa doğal olarak böyle bir hak da olmamış olur. Âyetin geri kalan kısmı için ise müfessirimiz: cinsel temas olmadan boşanan kadınlara daha önce geçtiği üzere⁷³³ bir geçimlik bir yararlanma malı verilir. Bunu yapmak vaciptir. Tabi eğer mehir belirlenmemişse bu yapılır. Mehir belirlenmişse, belirlenen mehrin yarısı verilir.⁷³⁴

3.1.2.2. Hadâne

Nikâh akdinin taraflara yüklediği en önemli sorumluluklardan birisi de “hadâne” dir. Fıkıh kitaplarında, terbiye velayeti olarak da bilinen, hadâne veya hidâne olarak da adlandırılan bu kavram bir fıkıh terimi olarak; küçük çocukların bakım, terbiye ve muhafaza edilmesi şeklinde tanımlanmıştır.⁷³⁵

Evlilik birliğinin boşanma veya ölüm sebebiyle sona ermesi halinde çocuğun bakım ve terbiyesini kimin üstleneceği konusu âlimlerin görüşüp üzerinde ittifak ettiği bir konu olmuştur. Buna göre, Küçük çocukların velayeti kendiişlerini görmekten aciz olduklarından dolayı, doğumdan itibaren beslenme, bakım ve temizliklerini belli bir yaşa gelinceye kadar⁷³⁶ en iyi bir biçimde anne yerine getireceğinden hadâne hakkı öncelikle öz anneye tanınmıştır. Çünkü insanlar içinde çocuğun bakım ve terbiyesi hususunda en çok hak sahibi olan annedir. Anne evlenene kadar bu hakka sahiptir. Bu bağlamda olan bir hadisi şerifi nakletmek yerinde olacaktır:

Bir kadın Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelerek “Ey Allah’ın elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor.” Biçiminde şikâyetle bulununca O (s.a.v.), “*sen başkasıyla evlenmediğin sürece onun üzerinde önce sen hak sahibisin*”.⁷³⁷ Buyurmuştur.

⁷³² Halveti sahiha: hiçbir engel olmaksızın kadınla tenhada baş başa kalmak demektir. Yazır, *age.*, VI, 540.

⁷³³ Bakara, 2/236.

⁷³⁴ Elmalılı, *age.*, VI, 540.

⁷³⁵ Yaman, *age.*, 92-93; Acar, *age.*, 377.

⁷³⁶ Bu yaş Hanefilere göre, erkek çocuklarda 7, kız çocuklarda ergenlik çağıdır.

⁷³⁷ Ebû Dâvûd, Talâk, 35.

Şafilere göre çocuğun bakımını üstlenecek olan kimse Müslüman olmalıdır. Fakat diğer mezheplere göre Müslüman olması şart değildir. Çocuğun bakımını üstlenen anne ile çocuk arasında din birliği aranmaz. Zira dinlerin farklı olması annenin şefkatini etkilemez. Küçük çocukların mal ve akitlerdeki velayeti erkeklere verilirken, çocuğun bakım ve terbiye hakkı anneye verilmiştir. Kendisi için bu hem bir hak hem de bir görevdir. Çocuğun annesi vefat ederse veya bir sebepten dolayı bakımını üstlenemiyor veya bu hakkı kaybederse, bakım görevi annenin kadın akrabalarına verilir. Hidâne görevi diğer kadınlardan öncelikle anneanneye verilir. Hanbeliler hariç diğer mezhepler bu görüşü benimsemiştir.⁷³⁸

---

⁷³⁸ Acar, *age.*, 377-380; Yaman, *age.*, 93-94.

SONUÇ

19 ve 20. Asırlarda (1878-1942) yaşamış olan ve İslam düşünce tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, hem müfessir hem de bir hukukçu olarak yakın dönem Türk fikir ve ilim hayatının gördüğü müstesna simalardan birisidir. İnsanın kişiliği, tarihte bıraktığı etkiyle ölçüldüğüne göre Elmalılı, hem yaşamış olduğu toplumun kabulüne mazhar olması, hem de ilim dünyasında bıraktığı etki açısından üzerinde durulması gereken bir düşünür olmuştur. Bu sebeple bizde, toplumun temelini oluşturan, içinde bulunduğumuz ortamda da çok ciddi sarsıntılara maruz kalan “Âile ve âile hukukuna” ilişkin görüşlerini tespit etmek amacıyla, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Âile Hukukuna İlişkin Âyetlerin Yorumu” başlıklı çalışmayı yapmayı uygun gördük.

Söz konusu çalışmamızda ulaştığımız sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

- Elmalılı M. Hamdi Yazır yaşadığı dönemde, dinamik bir din ve İslam anlayışı ile fikri ve ilmi yönden İslamiyet’i yeniden yorumlayarak çağımızda Müslümanlara yeni ufuklar açmaya çalışan, kafalardaki ve ruhlardaki donukluğu gidermenin yollarını gösteren bir âlim ve Osmanlı dönemi fıkıh alanı faaliyetlerinde diğer mezheplere göre daha ağır basan Hanefi mezhebinin etkisinde bir fıkıhçı/müfessirdir. Bu özelliğini, Hak Dini Kur’ân Dili adlı tefsirinde de, açıkça görmek mümkündür.

- Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili adlı tefsirini okuyanların anlayacakları bir anlatım tarzıyla kaleme almıştır. Özellikle fıkhi konuları, Hanefi mezhebine göre yorumlamış, kadınlarla ilgili olan gerek ibadet gerekse muamelat konularında Hanefi mezhebi imamlarının tercihlerine çokçayer vererek kendi tercihlerini de bu mezhepten yana kullanmıştır. Ayrıca konu ile ilgili gelmiş bulunan çeşitli rivayetleri de sıralayarak ve tercih ettiği rivayeti neden tercih sebebi olduğunu belirterek konuyu açıklığa kavuşturmuştur.

- Hak Dini Kur’ân Dili Adlı Tefsiri, Türk okuyucusunun istifade edeceği büyük bir bilgi ve kültür hazinesidir. Zaten Bütün bir İslam kültürünü derin bir vukufla Türkçe olarak aktarması bile onu takdir etmek için yeterli bir sebeptir. Kaldı ki çeşitli konulardaki değerli yorum ve yaklaşımlarıyla da Kur’ân araştırmacılarına ışık tutmuştur ve hala tutmaya da devam etmektedir.

- Elmalılı’ya göre, evlenme, hem insan doğasının bir ihtiyacı hem de toplum için de olmazsa olmaz bir gereksinimdir, Müfessirimize göre, erkek ve kadının huzuru yakalayabilmesi, tıpkı nefis ve ruh gibi meşrû zeminde bir araya gelebilmelerine bağlıdır. Ayrıca eşler sevgi ve merhamet bağları ile birbirlerine sarılmalı ve bağlanmalıdır.

• Müfessirimize göre;Kur'ân'da belirlenen evlenme engelleri, her akıl sahibinin anlayabileceği kadar açık ve tafsilatlı bir tarzla anlatılmıştır.Evlilik neticesinde kocanın karısına vermesi gerekenMehir ve nafaka, hem kadından cinsel açıdan faydalanmanın hem de kadının meşru hakkının karşılığıdır.Birden çok kadınla evli olan bir erkeğin her bakımdan eşleri arasıdaleti gözetebilmesi mümkün değildir. Çünkü birden fazla kadınla evlenmektercih edilirse, adaletsizliğe düşme ortamının şartları her an mevcut olacağından,böyle bir durumda adaletsizliğe kaymanın ortaya çıkmaması oldukça zordur.Dolayısıyla erkeğin bir tane kadınla evlenmeyi tercihi, adalet dengesinikoruyabilmesinin en uygun yoludur Yine; kocanın karısına karşı maddi ve manevi sorumluluklarınıyerine getirmesi, buna ilaveten ona sözünde ve fiilinde güler yüzle davranması,âile huzurunun temini bağlamında gereklidir. Kocanın kendi karakteristiközeliklerinden kaynaklanan huysuzluklarla karısına eziyet etmesi ise, son dereceyanlıştır. Ayrıca; dinen ve aklen zayıf, yaratılış olarak da nazik olan kadınlarınbir takım eziyetlerine karşı erkeğin sabır göstermesi çok önemlidir.

• Müfessirimizin kadına bakış açısı ise; “kadın erkeğin yönetimi altındadır. Kadının dinen ve aklenzayıflığı da bunu gerektirir. Çünkü kadın fer‘dir. Ve varlık alanında her zamanasıl olan erkeğe bağlıdır. Bu sebeple kadın, erkeğine itaat etmek zorundadır.”şeklinde özetlenebilir. Boşanma, âileyi kurtarabilme bağlamında başka bir çâre kalmamışsaserbesttir. Onun dışında basit ve geçici sebeplerle nikâh akdini sonlandırmak doğru değildir.

• Allah'ın Mülâene/Liân, İlâ ve zihar gibi cahiliye adetlerinden olan uygulamaları kaldırarak tafsilatlı bir şekilde anlatması kadına verilen önemin bir göstergesidir. Elmalılı'ya göre boşadığı hanımının belirtilen süreyi beklemesikocanın hakkıdır. Aynı zamanda şeriatın kadına yüklediği bir vecibedir. Boşamasüresinin uzaması korkusuyla, bir kadının hayızını veya hamileliğini gizlemesi, yasaklanmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar**, İbrahim, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, Emin Yayınları, Bursa, 2014.
- Akbaş**, Nilüfer, "Şefkat ve eşler arası iletişim", Erişim Tarihi: 18.02.2019, <http://www.bizimaile.com/2015/07/sefkat-ve-esler-arasi-iletisim/>.
- Akdemir**, Salih, "Tarih boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de kadın", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 5, 1991., 260–270.
- Akman**, Mustafa, "Kelâmî Perspektifle Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", *Journal of International Social Research*, 10, 2017.
- Akpınar**, Ali, "Aile İlişkilerinde Hz Peygamber'in Örnekliliği", *Mehir Dergisi*, 1999.
- Akpınar**, Ali, "İnsan Yetiştirme Sanatı, Annelik", *Diyanet Aylık Dergi*, 2007.
- Akgün**, İbrahim, *Kur'ân'ın Işığında Tefekkür*, Gece Akademi Yay., Ankara 2019.
- Albayrak**, Halis, "H. Yazır'ın Tefsir Anlayışı", program adı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara, 1993.
- Apak**, Adem, "Hz. Peygamber'in (sav) Aile İçi İlişkilerde Örnekliliği", Erişim Tarihi: 18.02.2019, <http://www.kurav.com/hz-peygamberin-sav-aile-ici-iliskilerde-ornekligi/>
- Apaydın**, Halil, "Aile içi iletişimin çocuğun dinsel gelişimine etkisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 2001., 319–337.
- Arıkan**, Arzu, Mahmut Ay, *Kur'an'a Göre Aile Saâdetini Oluşturan Temel Unsurlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Mastır Tezi, 2015.
- Atalay**, Orhan, "Kur'ân'ın Başka Dillere Çevrilmesi Ekseninde Ortaya Çıkan Tartışmaların Tarihsel Arka Planı", içinde *Kur'an Mealleri Sempozyumu (Eleştiriler ve Öneriler) (I) (24-26 Nisan 2003, İzmir)* DİB Yayınları, Ankara, 2007.
- Avan**, Canan Zerenay, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsirinde İsrâliyyât", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Aybey**, Salih, "Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)", *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 2017., 19–33.
- Aydın**, Mehmet Akif, "Aile", *DİA*, 1998.
- Aydın**, Mehmet Akif, "Mehir", *DİA*, XXVIII, 2003.
- Bayam**, Abdulkadir, "Hak Dini Kur'an Dili'ndeki Arapça Şiirlerin Temel Kaynaklarla Mukayesesi (I)", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2010.

- Beğavi**, Ebu Muhammed Hüseyin, *Me'âlimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'ân*, ed., Abdurrezzak el-Mehdi, Ysz, Tsz.
- Beşer**, Faruk, *Kadının çalışması, sosyal güvenliği ve İslam*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1991.
- Beydâvî**, Nâsıruddin Ebu said b. Amr b. Muhammed eş-Şirazi, *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't Te'vil*, ed., Muhammed Abdurrahman el-Meraşeli, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1964.
- Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, ed., Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Bilgin**, Mustafa, "Hak Dini Kur'an Dili", *DİA*, XV, 1997.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Buyuk Tefsir Tarihi ve Tabakatu'l-Mufessirin*, Ravza Yayınları, 1973.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye kamusu*, Bilmen Yayınevi, 1985.
- Birekul**, Mehmet, *Peygamber günlerinde sosyal hayat ve aile*, Yediveren Kitap, 2001.
- Bolay**, Süleyman Hayri, "Bir Filozof Müfessir, M. Hamdi Yazır", program adı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara, 1993.
- Buhari**, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *el-Câmiu's-Sahih*, ed., Muhammed Zühayr b. Nâsir, Dâru't-Tavk en-Necât, 1422.
- Buladı**, Kerim, "İslam Işığında Ailede Huzurlu Yaşam", *Hayat Yayınları, İstanbul*, 2013.
- Büyük Kur'ân Mütefekkiri Elmalılı M. Hamdi Yazır*, Dib Yayınları, Ankara, 2017.
- Can**, Burhanettin, "Fıtrat Ekseninde Âilenin Yeniden İnşası", içinde *Savrulan Dünyada Âile Sempozyumu* Sekam Yayınları, İstanbul, 2016.
- Cessas**, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkamu'l-Kur'ân*, II, ed., Abdusselam Muhammed Ali Şahin, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1994.
- Conloer**, Paul, *Anelik Sanatı*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Coşkun**, Sedanur, "İletişimde referansınız, Peygamberî metot olsun", *Bizim Aile Dergisi*
- Çağbayır**, Yaşar, *Ötüken Türkçe sözlük, Orhun yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı*, Ötüken Neşriyat, 2007.
- Çelik**, Ömer, "Kur'ân-ı Kerimde Ehl Kavramı ve Peygamber Âileleri", *Din ve Hayat dergisi*, 2014.
- Çakan**, İsmail Lütfi, ed., *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.
- Demir**, Arzu, "İslami Ailede Kadının Yeri", *Nisanur Dergisi*, 2018.

- Demir**, Fahri, "İslam ve Kadın", *Diyanet İlmi Dergi*, 30, 1994., 3–14.
- Demirci**, Elif, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Kadınlarla İlgili Hukuki Görüşleri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Diyanet işleri Başkanlığı**, *Kadın ve Aile Yazıları*, ed. Ali Osman Parlak, DİB Yayınları, Ysz, 2017.
- Doğrul**, Ömer Rıza, "Kaybedilen Büyük Âlim M. Hamdi Yazır", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1942
- Dökmen**, Üstün, "İletişim çatışmaları ve empati (20. Baskı)", *İstanbul: Sistem Yayıncılık*, 2002.
- Dömez**, İbrahim Kafi, "Hamdi Yazır'ın Fıkıh Usulü Anlayışı", program adı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara, 1993.
- Döndüren**, Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku*, Mistaş Matbaası, İstanbul, 1977.
- Doğan**, Lütfi, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, DİB Yayınları, Ankara, 1988.
- Ebû Dâvud**, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak, *Sünen-i Ebi Dâvud*, ed., Muhammed Muhyiddin Abdulhamit, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, Tsz.
- Ebu Hayyan**, Muhammed b. Yusuf b. Ali, *el-Bahrü'l-Muhit*, III, ed., Sıdkı Muhammed Cemil, Darü'l-Fikir, Beyrut, 1420.
- Erdal**, Mesut, "Kur'ân'da Nüşûz Kavramı", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, 2001.
- Ersan**, Osman, *İslami Açından Kadının Değeri ve Hakları*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1997.
- Eren**, Şadi, *Elmalılı Hamdi Yazır'dan Tefsir Nükteleleri*, Zafer Yayınları, İstanbul, 1998.
- Ersöz**, İsmet, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri", program adı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara, 1993.
- Erten**, Hayati, "Aile-Din Münasebeti", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elmi Mecmuası*, 2004.
- Ferruh**, Ömer, *İslam Aile Hukuku*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Feyizli**, Hasan Tahsin, "Kur'an'da İslam Hukuku", *İslami Araştırmalar Dergisi*, I, 2010.
- Freyer**, Hans, *Sosyolojiye giriş*, çev. Nermin Abadan-Unat, Ankara Üniversitesi, 1957.
- Gökalp**, Ziya, "Aile Ahlakı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, ed., Hakkı Yanık, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

- Gökçe**, Birsen, "Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme", *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8, 1976., 46–47.
- Gökçe**, Birsen, "Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü", *Aile Yazıları*, 3, 1991., 15–21.
- Görgülü**, Hasan Ali, "Eşlerin Hak Ve Vazifeleri Bağlamında İslam Hukukçularının Kur'ân'da Geçen "Maruf" Kavramı Hakkındaki Görüşleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 2003., 37-62.
- Güleçyüz**, Yasemin, "Tesettür Risalesi ışığında eşler arası iletişim", Erişim Tarihi: 18.02.2019, <http://www.bizimaile.com/2015/02/tesettur-risalesi-isisiginda-esler-arasi-iletisim/>.
- Gümüş**, Sadrettin, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in (sav)'in Aile Hayatı*, Ravza Yayınları, Tsz.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslama Giriş*, çev. Kemal Kuşçu, Ahmed Said Yayınları, İstanbul, 1965.
- Hatiboğlu**, Mehmet S., "İslâm'ın kadına bakışı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 5, 1991., 231–235.
- Hökelekli**, Hayati, "Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim", *Diyanet İlmî Dergi*, 40, 2004., 41–60.
- İbn Abidin**, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz, *Raddü'l- Muhtar Ale'd-Dürri'l- Muhtar*, III Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1992.
- İbn Aşur**, Muhammed Tahir, *Tefsiru't-tahrir ve't-tenvir*, Daru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atiyye**, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib, *el-Müharrarü'l-Vecîz fi Tefsiri Kitabi'l-Aziz*, II, ed., Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422.
- İbn Hanbel**, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *Ahmed, el-Müsned*, ed., Şuayib el-Arnâvûtî, haz., Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn Hibban**, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *Sahih İbn Hibbân*, II, ed., Şuayb el-Arnâvûtî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, ed., Sami b. Muhammed Seleme, Dârü't-Tibe, 1999.
- İbn Mâce**, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Süneni İbn Mâce*, ed., Muhammed Fuad Abdulbaki, Dârü'l-İhyai'l-Kutubu'l-Arabiyye, Tsz.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, çev. İhsan Abbas, ed., İhsan Abbas, Dârü's-Sadr, Beyrut, 1968.

- İbnu'l-Arabî**, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, 2004.
- İbnü'l-Cevzî**, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Zâdû'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, ed., Abdurrahman el-Mehdi, Dârû'l-Kütâbi'l-Arabi, Beyrut, 1422.
- İbrahim**, Canan, "Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber", *Hız. Peygamber ve Aile Hayatı*, (Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi), İstanbul, 1988.
- İmamoğlu**, E. Olcay, "Aile içinde kadın-erkek rolleri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, 3, 1991.
- İncekara**, Edlira Lukaçaj, "Kur'ân'a Göre Kadın ve Evlilik", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- İsfehâni**, Rağıp, *Müfredât (Kur'ân Kavramları Sözlüğü)*, çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2012.
- Işık**, Bilal, "Tahrim Sûresinde Âile içi ilişkiler", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Karacoşkun**, Şehri, "Anne Ve Eş Olarak Kadın", *Somuncu Baba Dergisi*, 2009.
- Kâsânî**, Ebu Bekr Alaüddin b. Mesud, *Bedâiu's-Senâ' Fi Tertibi's-Şerâi'*, Dârû'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1986.
- Karaman**, Hayreddin, *İslâm'da kadın ve aile*, Ensar Neşriyat, 1993.
- Karaman**, Hayrettin, "İslâm'ın Getirdiği Aile Anlayışı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 1992., 385–395.
- Karlık**, Halil, "Âilenin Cemiyetteki Yeri", *Diyanet Dergisi (Dini-İlmi-Edebi Üç Aylık Dergi)* XXVII, 1991.
- Kaya**, Canten, *Evlilikte Mutluluğun Sırları*, Renk Yayınları, Manisa, 2003.
- Kılıçer**, M. Esad, "İslamda Aile Planlaması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, TSZ., 491–531.
- Kırbaçoğlu**, M. Hayri, "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 5, 1991., 271–283.
- Koca**, Ferhat, "Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu IV", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1999.
- Könezoğlu**, Bilge, "Aile ve ailenin korunması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Köse**, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Aile*, Mehîr Vakfı Yayınları, Konya, 2016.

- Kuran**, Ercüment, *Türkler ailesinin mahiyeti ve tarihi gelişmesi (Aile Yazıları I. Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç. Bilim Serisi 5/1)*, ed. Ahmet Çiğdem Beylü Dikeçligil, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Kurt**, Hüseyin, "Hz. Peygamberin (s) İnsanlarla İlişkileri ve Aile İçi İletişiminde Sevgi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007.
- Kurtûbî**, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, ed., Ahmed el Berdûnî, İbrahim Atfaş, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1964.
- Martı**, Huriye, "Rasulullah'ın Dilinden Kadının Aile İçindeki Konumu", *Mehir*, 1999.
- Meriç**, Şefika, "Annelik Anlatılabilir mi", *Şebnem Dergisi*, 2016.
- Mukatil**, B. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, ed., Abdullah Mahmud Şahhate, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1423.
- Müslim**, Ebû Hüseyin b. Haccâcel-Kuşeyri, *el-Câmiu's-Sahîh*, ed., Muhammed b. Fuad Abdullah, Dâru İhyâi't-Türâs'l-Arabi, Beyrut, TSZ.
- Nesâî**, Ebû Abdurrahman b. Şuayip b. Ali el- Horasani, *Süneni en-Nesâî*, ed., Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbu'ât el-İslâmiyye, Halep, 1986.
- Nisâburi**, Ebû Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, ed., Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1411.
- Nursi**, Bediüzzaman Said, *Kastamonu Lahikası*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995.
- Nursi**, Bediüzzaman Said, *Lem'alar*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995.
- Nursi**, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995.
- Ozankaya**, Özer, *Toplum Bilimine Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979.
- Öge**, Ali, "Aile İçi İlişkilerde Rasulüllah Örneği", *Mehir Dergisi*, 1999.
- Öğüt**, Kevser Ali, Kamil Sali, "Çok Evlilik", *DİA*, VIII, 365–369.
- Önder**, Alev, *Ailede iletişim konuşarak ve dinleyerek anlaşalım*, Morpa Kültür Yayınları, Ysz, 2004.
- Öz**, İklim, "Ailelerin Nefes Alması için Sevgi'yi Unutmamaları gerekiyor", *Diyanet Aylık Dergi*, Eylül, 2005.
- Özbuğday**, Şükrü, "Kadın Erkek Eşitliği Üzerine Birkaç Söz", *Diyanet İlmî Dergi*, 35, 1999.
- Özel**, Mustafa, "Elmalılı'nın Tefsir Metodolojisi", *Diyanet İlmî Dergi*, 2015., 29–55.
- Özer**, Rahmi, "İslam'da Kadın", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, VI, 1967.

- Özgel**, İshak, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 10, 2012., 327-362.
- Öztürk**, Nazif, "M. Hamdi Yazır'ın vakıfçılık anlayışı", program adı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara, 1993., ss. 197–208
- Paçacı**, İbrahim, "Sosyal hayattaki değişim sürecinde islâm aile hukuku (evlenme ve boşanma örneği)", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S, 11, 2008., 59–92.
- Paksüt**, Fatma, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", program adı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara, 1991.
- Polat**, Emannullah, "Kavvâmûn İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te'dîbi", *EKEV Akademi Dergisi*, 59, 2014., 355–374.
- Pusmaz**, Durak, "Örnek Aile Reisi Olarak Hz Peygamber (s.a.v)", *Diyanet Aylık Dergi*, 1998.
- Râzî**, Ebû Abdillâh Ebu'l-Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXV Dâru İhye-i Tûrâsi'l-Arabi, Beyrut, 1420.
- Sabûnî**, Muhammed Ali, *Saffetü't-Tefâsir*, I Dârû's-Sâbûni li't-Tebâ'ti ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i, Kahire, 1997.
- Sağlam**, Hadi, "İslâm Hukukunda Mehîr Evlilik Sigortası mıdır?", *Universal Journal of Theology*, 1, TSZ., 1–19.
- Sabık**, es-Seyyid, *Fıkhu's-Sünneh*, Dâru'l-Kutubu'l-Arabi, Beyrut, 1977.
- Saraç**, M.Fatih, "Aile Maddesi", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* Risale Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Serahsî**, Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr, *el-Mebsut*, Dârû'l-Ma'rife, Beyrut, 1993.
- Serinsu**, Ahmed Nedim, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Fransızca'yı Öğrenişi Hakkında Bir Hatıra", *Diyanet ilmi Dergi*, 31, 1995.
- Sev'er**, Aysan, Mazhar Bağlı, "Tabulastirilan/Tabulasan kurumun (ailenin) kurbanliklar edinme pratigi: Levirat ve Sororat", 2005.
- Subaşı**, M. Hüsrev, "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri", program adı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara, 1993., ss. 318–330
- Süleyman**, Ebu'l-Huseyin Mukatil b., *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, I, ed., Abdullah Mahmud Şahhate, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1423.
- Soyalın**, Mehmet Yaşar, *Elmalılı Tefsirinde Kur'ân-i Terimler Ve Deyimler*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.

- Şafii**, Muhammed bin İdris, *el-Ümm*, V Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1990.
- Şahin**, Ahmet, *Aile Hayatımız*, Cihan Yayınları, İstanbul, 2001.
- Sengün**, Necdet, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili Adli Tefsirindeki Türkçe Şiirlerin Değerlendirilmesi", *İSTEM*, 2007., 163–185.
- Şihâbüddin**, Ahmet b. Muhammed b. İmaduddin b., *Et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi'l-Kur'ân*, ed., Dr. Dâhi Abdalbaki Muhammed, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmi, Beyrut, 1423.
- Taberî**, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân*, ed., Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, 1420.
- Tarhan**, Nevzat, *Kadın psikolojisi*, Nesil Yayınları, Ysz, 2005.
- Tarhan**, Nevzat, *Mutluluk Psikolojisi ve Stresle Başa Çıkma*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019.
- Tekiner**, Saliha, "Elmalılı Tefsirindeki Hadislerin Tahrîci (iv, v, vi. Ciltler)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Temel**, Ali Rıza, *Mutlu Bir Yuva Nasıl Kurulur, Nasıl Korunur?*, Harf Yayınları, İstanbul, 2006.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk, ed., Beşşar İvad Ma'ruf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmi, Beyru, 1998.
- Turan**, Namık Sinan, "Modernleşme Olgusunun Osmanlı Toplum Yaşamına Yansımaları Ve Ta'addü-i Zevcat (Çokeşlilik) Sorunu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2005., 117–152.
- Topbaş**, Osman Nuri, *Bir Nasihat, Bin Bir İbret*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2010.
- Uludağ**, Süleyman, "İslam'da Emir Ve Yasakların Hikmetleri", *TDV Yayınları, Ankara*, 1989.
- Uslu**, Rıfat, "Nisa Suresi 34. Ayeti Çerçevesinde İslam Hukukunda Nüşûz" Kavramına Bir Yaklaşım", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, Tsz.
- Ülgen**, Emrullah, "Nisâ 34. Ayeti Bağlamında Kadın-Erkek Üstünlüğü Olgusunun Geleneksel Ve Modern Yorumu (İlk Dönem Bazı Tefsirlerle Tefsirü'l-Menâr Arasında Bir Mukayese)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 63, TSZ.
- Vâhidî**, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nisâbüri, *Esbâbü'n-Nüzûl*, ed., Usâm b. Abdilmuhsin el-Humeydân, Dâru'l-İslâh, Demmâm, 1992.
- Vakkasoğlu**, Vehbi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e islam âlimleri*, YSZ, 1987.
- Varol**, Ramazan, *Aile Hayatımız*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2002.

- Vatandaş**, Celalettin, "SEKAM Araştırması Bağlamında Türkiye’de Âile Yapısı ve Problemleri", içinde *Savrulan Dünyada Âile Sempozyumu, (Sorunlar-İmkânlar-Çözümler)* Sekam Yayınları, İstanbul, 2016.
- Vatandaş**, Celalettin, *Trabzon’da ailenin yapısı ve problemleri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2008.
- Vatandaş**, Celalettin, "Türkiye’de Aile Yapısı ve Değişimi", *Türk Dnyasi Arastirmalari*, 2009.
- Yaman**, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Yediveren Kitap, Ysz, 2002.
- Yaman**, Ahmet, "İslâm Ailesinin Temel Nitelikleri", *Mehir*, 1999.
- Yaman**, Ertuğrul, "Aile İçi İletişim de “Değer” Kazandırma Yolları-II", *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs, 2012.
- Yavuz**, Yunus Vehbi, "Kur’ân’da Boşanmanın Mertebeleri", *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 9, 1998.
- Yavuz**, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", *DİA*, XI,
- Yazıcı**, Nesimi, "Muhammed Hamdi Yazır’ın Basın Hayatı ve Yazarlığı", program adı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara, 1993., ss. 25–32
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, ed., Sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılınç, Orhan Atalay, Akçağ Yay, Ankara, 2015.
- Yazır**, Elmalılı M. Hamdi Yazır, *İhlas Süresi Tefsiri*, DİB Yayınları, İstanbul, 2014.
- Yılmaz**, Ali, "Elmalılı Hamdi Yazır’ın Türkçesi", program adı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara, 1993.
- Yılmaz**, Ömer, "Aile İçi İletişim Ve Huzurun Kodları", *Diyanet Aylık Dergi*, 2012.
- Yörükoğlu**, Atalay, "Çocuk ruh sağlığı", *İstanbul: Özgür Yayıncılık*, 1998.
- Zebîdî**, Ebü’l-Feyz Muhammed b. Mürtezâ el-Hüseyini, *Tâcü’l-Arûs min Cevâhiri’l- Kamus*, Dârü’l-Hidâye, Tsz.
- Zuhaylî**, Vehbe, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuh*, Daru’l-Fikr, Dimeşk, Tsz.
- Zemahşerî**, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, I Dârü’l-Kutâbi’l-Arabî, Beyrut, 1407.